

IS BRUSSEL BINNENLAND?

Een verkennend onderzoek naar de invloed van de Europese Unie binnen drie gemeentelijke diensten in Rotterdam.

**Doctoraalscriptie Sociologie
Faculteit der Sociale Wetenschappen
Erasmus Universiteit Rotterdam
Begeleider: Prof. Dr. J. Burgers**

**C.F. Sienders
Studentnummer: 187810
Dordrecht, 28 februari 2005**

Voorwoord

Dat een Europees besluit impact op mijn leven kan hebben bleek in 2000 toen ik in het kader van het Europese Socrates-programma vijf maanden aan de universiteit van Glasgow kon studeren. Vijf maanden met een Chinees, een Italiaan en een Fransman in een huis wonen waarbij wij allen in een vreemde taal moesten onderhandelen over voor ons belangrijke zaken als budget, douche en huishoudelijke taken heeft mij, naast vele andere zaken, meer begrip bijgebracht voor de soms wat trage onderhandelingsprocedures in Europa. Met de invoering van de euro in 2002 is de invloed van de Europese Unie direct merkbaar geworden in mijn dagelijks leven. Toch blijft mijn beeld van de Europese Unie er vooral een van abstracte politieke en economische afspraken. Dit beeld wordt mede bepaald door berichtgeving in de media die zich vaak richt op eindeloze onderhandelingen, machtspolitiek en het gebrek aan democratische besluitvorming en controle. Hoewel de euro, naast de huidige mogelijkheden tot reizen en het onderhouden van contacten, bijdraagt aan het gevoel dat de wereld kleiner wordt en ik als kind van de moderne tijd de wereld als mijn achtertuin kan beschouwen, bekruipt het gevoel weg te zijn uit eigen land mij al als de heuvels van Limburg in zicht komen. Misschien toch iets meer *local at heart* dan *cosmopolitan girl*. De euro doet daar niets aan af. Begin 2002 besloot ik dat mijn afstudeerscriptie iets met Europa, de EU en dit gevoel te maken moest hebben. In combinatie met de afstudeerrichting 'Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid' werd dit al snel met de EU en stedelijke ontwikkeling. Een concrete onderzoeksvraag had ik nog niet toen ik een kleine maand later bij het OntwikkelingsBedrijf Rotterdam op gesprek mocht komen voor een stageplek. Tijdens deze stage heb ik kennisgemaakt met een aantal Europese projecten in Rotterdam. Deze gemeentelijke dienst werkt aan de economische en sociaal-geografische ontwikkeling van de stad. Het was een goede plaats om te kijken hoe Rotterdam 'het doet' in groot verband. Het idee deze scriptie te richten op de relatie tussen een aantal Rotterdamse diensten en de invloed van groter wordende ruimtelijke structuren, specifiek de EU, is daar ontstaan.

Ik had deze scriptie niet kunnen schrijven zonder hulp en steun van een aantal mensen. Het is inmiddels al een paar jaar geleden, maar ik wil mijn stagebegeleiders bij het OntwikkelingsBedrijf Rotterdam, dr. F van Vliet en dhr. J. de Groot bedanken voor de mogelijkheden die zij mij hebben geboden om te zoeken, vragen, lezen en leren. Daarnaast wil ik de heren van het EU-coördinatieteam en de beleidsmedewerkers van de verschillende diensten bedanken voor de tijd die zij hebben vrijgemaakt om met mij van gedachten te wisselen over 'Europa in Rotterdam'.

Veel dank ben ik verschuldigd aan mijn begeleider prof. dr. Jack Burgers. Dankzij zijn inhoudelijke ondersteuning en vele *peptalks* heb ik deze scriptie kunnen schrijven en daarmee mijn studie kunnen afronden.

Afsluitend wil ik mijn partner Mark van Holstein bedanken voor zijn blijvende aanmoediging en steun.

Dordrecht, februari 2005

Cynthia Sienders

Inhoudsopgave

I.	Globalisering, lokalisering en de Europese eenwording.....	1
1.1	Inleiding.....	1
1.2	Globalisering	3
1.3	Lokalisering.....	6
1.4	De Europese eenwording.....	6
1.4.1	Politieke factoren.....	7
1.4.2	Economische factoren.....	7
II.	Sociologen en globalisering.....	9
2.1	Inleiding.....	9
2.2	Space or place?.....	9
2.3	Van economie naar bestuur en beleid.....	12
2.4	Naar een concrete onderzoeksvraag	13
2.4.1	Rotterdam: sheltered en exposed	13
2.5	De onderzoeksvragen	14
III.	De Europese Unie: instellingen en invloed.....	16
3.1	Inleiding.....	16
3.2	Van EEG naar EU	16
3.3	De EU in het kort.....	19
3.3.1	De Raad van de Europese Unie	19
3.3.2	De Europese Commissie.....	20
3.3.3	Het Europees Parlement	20
3.4	De positie van de (sub)nationale overheden	20
3.5	Regelgeving.....	23
3.6	Structuurbeleid	24
3.6.1	De Structuurfondsen	24
3.6.2	Communautaire Initiatieven	25
3.6.3	Intern beleid: Kaderprogramma's en Trans-Europese Netwerken.....	26
IV.	Opzet en uitvoering	27
4.1	De opzet.....	27
4.2	De keuze voor onderzoekseenheden.....	28
4.2.1	Het Gemeentelijk Havenbedrijf (GHR).....	28
4.2.3	Dienst Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SoZaWe).....	30
4.3	De methoden.....	30
4.4	De respondenten	31
4.5	Dataverwerking en beperkingen.....	32
V.	Europa in Rotterdam.....	33
5.1	Internationale betrekkingen van Rotterdam; een overzicht	33
5.1.1	Internationaal en Europees beleid in Rotterdam.....	34

5.2	Rotterdam en de EU	35
5.2.1	Het EU-coördinatiepunt.....	36
5.2.2	Ontwikkelingen in Rotterdam.....	38
5.3	De verankering van de EU.....	39
5.4	De positie van Europa binnen de drie geselecteerde diensten	41
5.4.1	De dienst Sociale Zaken en Werkgelegenheid.....	41
5.4.2	Het OntwikkelingsBedrijf Rotterdam.....	41
5.4.3	Gemeentelijk Havenbedrijf Rotterdam	42
VI.	De invloed van de EU binnen de diensten: kans of belemmering?	43
6.1	Europese subsidies in Rotterdam.....	43
6.1.1	Kans of belemmering.....	45
6.1.2	De menselijke factor.....	46
6.2	Subsidies in een gesloten structuur: de dienst Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SoZaWe).....	46
6.2.1	Kans of belemmering.....	48
6.3	Subsidies in een open structuur: het OntwikkelingsBedrijf Rotterdam (OBR)	48
6.3.1	De hybride bus.....	51
6.3.2	Kans of belemmering.....	53
6.4	Subsidies in een open structuur: het GHR.....	54
6.4.1	Kans of belemmering.....	56
6.5	De uitwerking van een casus: URBAN in Rotterdam	56
6.5.1	URBAN in Rotterdam	57
6.5.2	Het Prinses theater	59
6.6.1	Eurocities.....	61
6.6.2	Een interne lobby: de dienst SoZaWe.....	62
6.6.3	Het EU-coördinatiepunt.....	62
6.6.4	Kansen scheppen: het GHR.....	62
VII.	Conclusie: Leergeld en meer geld	65
7.1	Op verkenning	65
7.1.1	De EU in Rotterdam: een eerste beantwoording.....	66
7.2	De verschillen op een rij.....	67
7.2.1	Sozawa: leergeld.....	67
7.2.2	OBR: een praktische instelling	68
7.2.3	GHR: meer geld.....	68
VIII.	Literatuurlijst.....	71
IX.	Bijlage A.....	76

Hoofdstuk 1 Globalisering, lokalisering en de Europese eenwording

“Door de globalisering en de steeds verder toenemende Europese integratie worden landen, maar ook regio’s en steden steeds afhankelijker van elkaar.”
(Europees veiligheidscoördinator Gijs de Vries)

1.1 Inleiding

2004 was een belangrijk jaar voor de ontwikkeling van de Europese Unie. Niet alleen traden tien nieuwe lidstaten toe tot de Unie, er werd tevens een nieuw Europees Parlement gekozen en een nieuwe Europese Commissie samengesteld, die na de vervanging van twee omstreden commissarissen, werd geïnstalleerd. Nederland was gedurende dit bijzondere jaar zes maanden voorzitter van de Unie. Onder leiding van premier Balkenende vorderden de onderhandelingen over een Europese Grondwet en de toetredingsonderhandelingen van Turkije. Toch stelde hoogleraar Economie A. Klamer in datzelfde jaar dat Europa, de EU, nauwelijks een rol speelt in de dagelijkse gesprekken en in het nieuws (Bouwman, 2004: 36). Dit wil natuurlijk niet zeggen dat de EU geen wezenlijke invloed heeft op allerlei gebieden. De toenemende bevoegdheden van Brussel kunnen moeilijk onopgemerkt blijven op het gebied van economie (de euro en de interne markt) en landbouw (subsidies, voedselveiligheid), maar ook in sociale en culturele zaken is de EU van invloed op Nederlands beleid. Zo staan de pensioenvoorzieningen en de gezondheidszorg sinds de Top in Stockholm in 2001 op de Europese agenda en was Rotterdam datzelfde jaar ‘Culturele Hoofdstad van Europa’.

Volgens het sociaal cultureel rapport 2000 van het SCP zijn Nederlanders zich wel degelijk bewust van de Europese eenwording, maar roept dit geen politieke hartstocht op. Het is de vraag of het redelijk op de hoogte zijn van de verschillende communautaire instellingen, zoals bijvoorbeeld het Europees Parlement, gelijk is aan het besef dat Brussel en de Europese eenwording een toenemende invloed hebben (AIV, 2000: 5).

Zo stelde Uitterhoeve in 1990 vast dat twintig procent van de wetgeving die geldt voor Nederlanders van Brusselse makelij is (Uitterhoeve, 1990). In 2001 was dit volgens het SGBO veertig procent van de wetgeving en van de milieuwetgeving zelfs ongeveer zeventig procent (SGBO, 2001: 24). Drie jaar later stelt de Algemene Rekenkamer in haar rapport *‘Aandacht voor financiële gevolgen van Europees beleid’* dat tussen de vijftig en zestig procent van de regelgeving in Nederland Europese wortels heeft (Algemene Rekenkamer, 2004: 10). Bovendien is Europese regelgeving als het gaat om staatssteun of aanbestedingsrecht bindend.

Sinds kort neemt de kritiek op deze rapporten en percentages toe. Wim Voermans, hoogleraar Bestuursrecht, stelde in *Intermediair* dat niemand precies weet hoeveel wetgeving nu Europees is. Soms worden wetten slechts gedeeltelijk aangepast op last van Brussel, je kunt je afvragen of een wet daardoor een Europese wet is (Werts, juni 2004). In 2004 is in Nederland door Herwijer en de Jong voor het eerst onderzoek gedaan naar de Europese beïnvloeding van wet- en regelgeving over langere periode, daarvoor hadden van den Toorn en Wierenga wetten en regels uit 2003 op Europese wortels onderzocht. In beide onderzoeken kwam het percentage gemiddeld veel lager uit dan de hierboven genoemde percentages (NRC Handelsblad 30 september 2004). Een vergelijkbaar Brits onderzoek van Page in 1998 (Princen & Yeselkagit, 2004: 2)

nuanceerde deze hoge percentages eveneens. Toch blijft staatssecretaris Nicolai volgens hierboven vermeld krantenartikel van mening dat ongeveer zestig procent van de Nederlandse wetgeving uit Brussel komt.

Uit de bovenstaande alinea wordt duidelijk dat er nog geen overeenstemming is over precieze percentages Europa in de Nederlandse wetgeving en over hoe dit gemeten zou moeten worden. Van groter belang is de impact (Bovens & Yesilkagit, 2004:2) die wet- en regelgeving en andere invloedsmiddelen uit Brussel op de nationale en lokale overheid kunnen hebben. In de literatuur worden studies die de invloed van EU-beleid op lidstaten centraal stellen geschaard onder *Europeaniseringsliteratuur* (Princen en Yesilkagit, 2004: 2-8)

Realisatie van de invloed en impact van EU-beleid is niet alleen voor individuele burgers van belang, maar juist ook voor politici en beleidsambtenaren. Dit lijkt vanzelfsprekend, maar ambtenaren en politici bij de nationale overheid willen de impact van de EU nog wel eens onderschatten. Zo stonden de kranten de eerste helft van 2002 vol perikelen rond het Economische Structuur Fonds (ESF) omdat Brussel miljoenen euro teruggeiste van Nederland wegens incorrecte aanwending van subsidies gedurende de jaren 1994-1996 (NRC Handelsblad 27 februari 2002). De subsidies wist men in Den Haag wel te vinden, maar Europa blijkt toch meer te zijn dan een *pot of gold*¹. Het geld, bestemd voor de bestrijding van de werkloosheid, is onjuist besteed. Uit deze affaire blijkt dat subsidies en regels omtrent de besteding van de subsidies grote impact kunnen hebben.

Dit geldt niet alleen voor nationale overheden, maar ook voor de decentrale overheden, met name voor provincies en grote steden in de verschillende lidstaten. Bij bestuurders van provincies en gemeenten bestaat volgens hoogleraar Hessel de indruk dat Europa ver van hun bed is (Hessel, 1999: 7). Toch hebben steden op een directe wijze te maken met de EU, er zijn bijvoorbeeld richtlijnen op het terrein van milieubescherming en overheidsaanbestedingen die rechtstreeks van toepassing zijn. En naast economische, technologische en maatschappelijke ontwikkelingen, is de Europese eenwording van invloed op de positie van steden. Mede door de Europese integratie neemt de concurrentie tussen steden toe. Dit vraagt om een actieve opstelling van de gemeenten om de concurrentiepositie van de stad en de regio te versterken (Van den Berg, 1996: 42). Hierin kan de Europese Unie een rol spelen door projecten die gericht zijn op achterstandsbestrijding of de verbetering van de concurrentiepositie te financieren. Gijs de Vries, voormalig staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en nu Europees veiligheidscoördinator, stelt dat lokale politici afwezig zijn in het debat over Europa. Hij benadrukt dat oplossingen voor binnenlandse problemen niet altijd binnen de Nederlandse of lokale grens gezocht moeten worden (Bouwman, 2004: 37).

Naast de toenemende invloed van de EU zijn mondiale ontwikkelingen in economie en politiek van invloed op de positie van steden. Hoe ontwikkelen steden zich in het licht van deze ontwikkelingen en wat is de Europese dimensie van steden? Deze vragen illustreren mijn interesse voor stedelijke ontwikkeling. De onderstaande algemene vraag weerspiegelt deze interesse en loopt als rode draad door deze scriptie.

Op welke wijze wordt Rotterdam beïnvloed door de Europese Unie?

De vraag komt voort uit het besef dat steeds grotere ruimtelijke verbanden invloed hebben op het dagelijks leven en geeft richting aan het verkennende deel van dit onderzoek. De vraag is erg breed, maar draait in essentie om de invloed van mondiale en Europese ontwikkelingen in politiek en economie op de ontwikkeling van Rotterdam. De vraagstelling past binnen de *new urban sociology*, waarin het gaat om het zoeken naar verklarende factoren in de macro-economische sfeer voor ruimtelijke structuren en processen in de stad (Burgers, 1988: 173). Allereerst volgt in dit hoofdstuk een verkenning in mogelijke invloedsstructuren op macroniveau. Termen als globalisering, lokalisering en eenwording worden als vanzelfsprekendheid gebruikt in onderzoeken en gesprekken, maar wat betekenen ze nu precies? In hoofdstuk twee volgen uit economische en macro sociologische theorieën omtrent de invloed van ruimtelijke structuren en verhoudingen twee onderzoeksvragen die deze macro invloeden koppelen aan de praktijk van alledag.

De Europese eenwording is een proces waarover sinds de oprichting van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal in 1951 ontzettend veel is geschreven. De Europese integratie kan opgevat worden als een soort regionale variant van globalisering, een vorm van schaalvergroting die nationale staten beïnvloedt. In onderstaande paragraaf wordt ingegaan op de term globalisering.

1.2 Globalisering

Tot ongeveer twintig jaar geleden gebruikte bijna niemand het woord globalisering. In wetenschappelijke artikelen, media en geschriften van politici of zakenmensen van voor de jaren tachtig is het woord bijna niet terug te vinden. De gehanteerde termen waren internationale communicatie, internationale relaties of soms internationalisering. De term 'globalisering' lijkt vanuit het niets te zijn opgekomen (verwijzing naar Giddens op de websides oneworld en pandora). Toch is het een belangrijk begrip geworden dat te pas en te onpas wordt gebruikt ter verklaring van allerlei, vaak economische, veranderingen en verhoudingen in de wereld.

Er zijn talloze definities van en meningen over globalisering, het begrip kent vele invalshoeken en visies, ook in de wetenschap. Letterlijk betekent de term 'verspreid raken over de hele wereld'. Naast de economische en financiële globalisering, waarover het debat vaak gaat, kan men spreken over sociale, culturele, ecologische, technologische en politieke globalisering.

John Gray, professor aan de *London School of Economics*, constateert een verschil tussen het min of meer dagelijkse gebruik van het woord in politieke en zakelijke verhandelingen en de diepere betekenis die het fenomeen naar zijn idee goed beschrijft. In het eerste geval beschouwt men globalisering als beschrijving van *een wereldeconomie waarin geen grenzen zijn voor de vrije beweging van kapitaal en handel over de wereld*. (website van De Nieuwe Wereld, <http://dnw.vpro.nl>). Hij voegt hier aan toe dat dit economisch regime pas is ontstaan na de val van de Berlijnse muur. Gray ziet globalisering meer als '*de verbinding van de wereld in zowel maatschappelijk, cultureel, politiek als economisch opzicht door de ontwikkeling van afstand/ruimte verminderende technieken die het beslag van tijd en afstand teniet doen.*' (<http://dnw.vpro.nl>). Volgens hem

begon dit proces in de 19^e eeuw met de uitvinding van de telegrafietechniek. Uitgaande van deze definitie is globalisering een vorm van schaalvergroting.

De belangrijkste technieken die volgens Van Vliet (1999: 22) een bijdrage leveren aan globalisering zijn; ontwikkelingen in de fysieke infrastructuur en de aanleg ervan. De toename van transportmogelijkheden door doorbraken in de techniek, de ontwikkeling en toename van ICT en massamedia en nieuwe vormen van wet- en regelgeving. Als gevolg van deze ontwikkelingen ziet hij veranderingen in politiek en bestuur, specifiek in het licht van de repercussies die deze zullen hebben voor de concurrentiepositie van steden en regio's. Een andere belangrijke oorzaak voor de veranderende concurrentiepositie van steden is de Europese integratie, met name de liberalisering van de handel in de EU. Voor internationale bedrijven vervagen grenzen door liberalisering en deregulering. Kapitaal heeft een grote mobiliteit en financiële transacties gaan met een druk op de knop over de hele wereld. Naast economische globalisering voltrekt de beweging zich ook op politiek gebied. Wet- en regelgeving worden steeds vaker gemaakt door internationale in plaats van nationale instanties, denk aan de Europese Unie. De politieke beslissingen binnen een land hebben steeds vaker effect op andere landen.

Professor Ricardo Petrella omschrijft globalisering als de toename van het aantal verbindingen tussen staten en samenlevingen. Gebeurtenissen en beslissingen in één deel van de wereld krijgen zo belangrijke gevolgen voor individuen en gemeenschappen in een ander deel van de wereld. Dit gebeurt op alle terreinen. *'Wanneer Bill Gates een nieuwe versie van Windows op de markt gooit, zijn we bijna verplicht om krachtigere hardware aan te schaffen.'* (website www.oneworld.nl)

Anthony Giddens is het eens met deze invulling. Hij stelt dat wereldwijde sociale relaties, die ver uit elkaar liggende plaatsen met elkaar verbinden, intensiever worden. Giddens ziet in globalisering evenals Gray iets anders dan alleen een wereldeconomie of een nieuw woord voor internationalisering. Waar internationalisering nog gebaseerd is op de uitwisseling van goederen tussen verschillende landen door nationale actoren, betekent globalisering in zijn optiek juist *'het einde van nationale systemen, de nationale markt en juist de opkomst van regio's als onderdeel van een wereldsysteem'* (Giddens, VU website <http://student.scw.vu.nl>) Het is in zijn ogen een proces dat een eind heeft gemaakt aan de suprematie van de nationale economische ruimte. De nationale staat wordt niet langer gezien als efficiëntste en belangrijkste basis voor de productie of distributie van welzijn. Macht glipt langzaam bij de natiestaten weg, zowel naar boven (de EU) als naar beneden, wat druk legt op lokaal bestuur en lokale besluitvorming. De nationale ruimte wordt vervangen door een wereldomspannende ruimte. Voor steden en lokale overheden betekent globalisering dat lokale gebeurtenissen gevormd worden door gebeurtenissen ver daarvandaan en vice versa. Hierover meer in hoofdstuk twee.

De definitie van John Gray duidt over specifieke terreinen heen het proces en effect van globalisering. Ruimteverminderende technieken, zoals internet en ontwikkelingen in transport verbinden de wereld in zowel economisch als maatschappelijk, sociaal, cultureel en politiek opzicht. Giddens sluit hierbij aan, maar stelt dat de wereld meer integreert dan zij al deed. Afhankelijkheidsrelaties zijn toegenomen.

De verschillende meningen kunnen volgens David Held grofweg in twee groepen worden ingedeeld. In zijn boek *'Global Transformations'* beschrijft hij sceptici en hyper-globalisiers. De sceptici geloven niet dat globalisering iets nieuws is of dat de wereld verder integreert dan zij al deed. Al in de middeleeuwen handelden Chinezen met de oostkust van Afrika en door de kruistochten waren er al vroeg contacten tussen de Europese en Arabische wereld. Europa hield hier de nodige gewoonten en benodigdheden aan over. De sceptici vonden de wereld aan het einde van de 19e eeuw al een *global market*, er waren open grenzen, veel landen hadden nog geen paspoorten en bovendien had je ook toen al immigratie en emigratie. Zij zien dus voornamelijk continuïteit.

De Japanner Kenichi Ohmae, schrijver van onder andere *'The End of the Nation State'* is een aanhanger van de *hyper globalisation*-theorie. Natiestaten zullen steeds meer *'decision takers'* worden en steeds minder *decision makers.'* (website polity.co.uk) Volgens Ohmae komt het einde van het natiestatentijdperk in zicht door de intensivering van de wereldmarkt. Een dominerend kenmerk van onze tijd is de versterkte economische afhankelijkheid en toegenomen competitie en concurrentie tussen economieën op wereldschaal. De invloed van de markt en de kenniseconomie neemt toe en dit zal leiden tot een verandering van de traditionele systemen. Maar waar Giddens een vermindering van de macht van natiestaten stelt, bepleit Ohmae niet alleen dat de natiestaat zal verdwijnen, maar dat er in minder dan dertig jaar ongeveer 100, 200 of 300 stadstaten zullen zijn die natiestaten op grote schaal zullen vervangen. Deze stadstaten zullen belangrijker worden dan natiestaten, omdat ze op een directe manier in de wereldeconomie treden. Scott stelt dat dit niet zal gebeuren (Burgers, 2002:31). (Stedelijke) regio's zullen aan belang winnen, maar de natiestaat is nog steeds een macht in de wereld, misschien wel meer en sterker dan ooit tevoren. Mensen voelen zich verbonden met hun land op basis van historie, traditie en cultuur. De vorming van nationale staten in Europa heeft geleid tot een grote mate van homogeniteit binnen landen en een differentiatie of heterogenisering tussen landen. De opkomst van de verschillende nationale belasting- en voorzieningensystemen heeft ervoor gezorgd dat de grenzen tussen landen scherper zijn geworden. Burgers worden beïnvloed door verzorgingsarrangementen met een nationaal karakter (De Swaan, 1989). Ohmae kijkt slechts economisch. Sociale en culturele druk maken dat de natiestaat een politieke realiteit blijft in de wereld (Scott, 1998: 46). Desondanks heeft globalisering wel effect op nationale en lokale economieën. Manuel Castells stelt in zijn drieluik *'The Information Age'* dat door technologische ontwikkelingen informatie, de belangrijkste grondstof waarmee wij werken, overal ter wereld voor handen is (Burgers, 2002). Door dit globaliseringseffect neemt de specifieke kracht van een plaats of industrie af. Bovendien heeft de economische globalisering door de homogenisering van de afzetmarkt invloed op ons consumptiepatroon en lijken landen door de dominantie van de Amerikaanse cultuur meer op elkaar. Hollywoodfilms, Nike, Coca Cola en McDonald's vindt men in alle werelddelen.

Er kan echter ook gesteld worden dat culturele en economische globalisering een heterogeniserend karakter hebben. Door de komst van winkel- en fastfoodketens en nieuwe culturele uitingen, krijgen steden juist een groter en diverser aanbod dan voorheen. Storper heeft kritiek op de positie van Castells door te stellen dat niet informatie, maar kennis onze belangrijkste grondstof is, en dat kennis in tegenstelling tot informatie wel gebonden is aan een bepaalde plaats, sociale structuren, tradities, organisaties of netwerken. Hierover meer in paragraaf 2.1

1.3 Lokalisering

Ontwikkelingen van politieke, religieuze en culturele aard die aanvankelijk verbonden waren met een bepaalde regio, culturele groep of tijdperk vinden nu weerklank in grote delen van de wereld. Tegelijkertijd is met de globalisering ook de roep om lokale, culturele eigenheid toegenomen. Globalisering schept blijkbaar goede condities voor lokalisering (Van Binsbergen 1999, Featherstone 1990, Giddens 1990). Houdt globalisering enerzijds dus een massale uitwisseling van producten, personen en denkbeelden in, en de samensmelting van verschillende economische systemen tot een systeem, anderzijds roept actie altijd reactie op. De tegenreactie op de homogeniserende werking van globalisering (het verlies aan identiteit) leidt tot de versterking van nationale en lokale identiteiten die aanwezig zijn en blijven. De Ruijter (2002) ziet in deze tandem-werking van globalisering en lokalisering de oorzaken van wat door velen glocalisering wordt genoemd. Volgens Hall (1991) zijn het globale en het lokale twee gezichten van dezelfde beweging die steeds een andere mengverhouding hebben. Hierdoor is een paradoxale beweging ontstaan waarbij de cultureel homogeniserende tendensen van de globalisering een voortgaande en versterkte culturele heterogeniteit inhouden (de Ruijter, 2002).

Smith noemt de tweedeling in *global* en *local* typisch modernistisch, evenals de scheiding tussen economie en cultuur. In het globaliseringsdebat denkt men bij *global* vaak aan *top-down* politiek-economische machtsrelaties en bij *local* of aan klassenpolarisatie of aan ineffectieve culturele weerstand tegen het opkomende mondiale kapitalisme. Volgens Smith ligt er te weinig nadruk op mensen, instellingen, netwerken, machtsrelaties en gewoonten die bestudeerd kunnen worden op lokaal, regionaal, nationaal en transnationaal niveau. Hij stelt dat verhandelingen over globalisering binnen stedelijke theorie vaak drie elementen gemeen hebben. Zo staan economische processen altijd boven sociale en politieke processen. Als er tegen economie wordt ingegaan, dan prefereert klasse over alle andere sociale relatiesⁱⁱ en het debat richt zich erg op structurele veranderingen en weinig op veelomvattende en materiele gewoonten en toepassingen waarmee mensen patronen creëren. Kort gezegd gaan ze dus altijd over economie en zelden over andere belangrijke facetten die invloed hebben op het dagelijks leven, zoals sociale of politieke bindingen (Smith, 2001).

1.4 De Europese eenwording

De geschiedenis van verdeeldheid en verbondenheid in Europa gaat ver terug. Eigenlijk is het idee van 'één (harmonieus) Europa' heel recent (Nugent, 1999: 3). Europa werd lange tijd gekenmerkt door spanningen en conflicten. Taal, religie, historie en geografie zorgden voor een wij- en zijgevoel. Ook nu nog voelen mensen zich met elkaar verbonden door culturele en historische gebeurtenissen, terwijl deze als het om anderen gaat voor grote verdeeldheid kunnen zorgen. Denk bijvoorbeeld aan de spanningen op de Balkan, in Noord-Spanje of in Noord-Ierland. Oorlog en machtsverschillen hebben ervoor gezorgd dat Europa is opgedeeld in verschillende natiestaten. Zo bestonden er in het Europa van 1500 nog ongeveer 500 min of meer zelfstandige politieke eenheden, terwijl dit er in 1900 nog slechts 25 waren (Burgers, 1988: 135). De Europese integratie en het ontstaan van een supranationale instelling als de EU sluit aan bij deze schaalvergroting.

De geschiedenis van de totstandkoming van de Europese Unie wordt in deze paragraaf behandeld vanaf de Tweede Wereldoorlog. Dat er voor die tijd weinig belangstelling was voor samenwerken, blijkt uit het falen van de in 1919 opgerichte Volkenbond. Een van de belangrijkste redenen waarom deze Volkenbond faalde, was dat de landen er verschillende dingen van verwachtten. Na de Eerste Wereldoorlog namen de spanningen weer toe doordat problemen onopgelost bleven en de Duitse territoriale en machtsambities niet vervuld konden worden. Pas na de Tweede Wereldoorlog vindt een omslag plaats in het denken en wordt begonnen met het opbouwen van de Europese Unie zoals we deze nu kennen.

1.4.1 Politieke factoren

Na de Tweede Wereldoorlog wordt nationalisme beschouwd als een recept voor oorlog. Deze veranderde houding ten aanzien van nationalistische gevoelens en de ervaring van samenwerking binnen het verzet leidden tot het besef dat er wel degelijk samengewerkt kan worden binnen Europa. Op basis van dit besef komen in mei 1948 750 prominente Europeanen bijeen in Den Haag. Zij doen een beroep op de verschillende landen om een politieke en economische eenheid te creëren. Dit stimuleerde discussie op regeringsniveau en een jaar later werd in Londen de het Statuut van de Raad van Europa getekend door 10 landen.

Naast een veranderde houding zorgde de oorlog tevens voor een fundamentele politieke herindeling van Europa. De West-Europese landen, waar veelal liberaal-democratische systemen ontstonden, waren het in elk geval eens over het afhouden van communistische invloeden. Er werd een 'ijzeren gordijn' opgetrokken tussen Oost en West. De West-Europese landen werden in hun anti-communistische gevoel gesteund door de Verenigde Staten zowel op politiek (Trumandocctrine), economisch (Marshallhulp) als militair vlak (NATO). Ook mondiaal vond een verschuiving van de machtsbalans plaats. Voor WOII ging het om de relaties tussen Europese naties, nu om de verhouding tussen de VS en de USSR. Nu Europa strijdveld was geweest en weer kon worden, begon West-Europa in de jaren veertig te lijken op een politiek identificeerbare eenheid (Nugent, 1999)

1.4.2 Economische factoren

Na 1945 ontstaat bij West-Europese landen, in het licht van IMF, Worldbank en GATT, het gevoel dat ze eigen economische initiatieven moeten nemen en organisaties dienen te hebben. Dit gevoel werd rond 1948 versterkt doordat het een focus kreeg. De noodzakelijke wederopbouw zorgde voor enorme tekorten en valutaproblemen. De VS startte met Marshall hulp en stelde, niet geheel altruïstisch, de eis dat ontvangende staten dienden te proberen om grotere economische onderlinge samenwerking te promoten. Als gevolg van deze eis en het gevoel initiatief te moeten nemen, ontstaat in 1948 de Organisatie voor Europese Economische Samenwerking (OEES). Deze organisatie beheerde de Amerikaanse fondsen, stimuleerde het economisch beleid en ontmoedigde handelsbarrières. Drie jaar later zou op deze wijze de eerste van de drie Europese gemeenschappen ontstaan, de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS). Deze is overigens in juli 2002, vijftig jaar na oprichting officieel opgeheven.

Na de Tweede Wereldoorlog beseften veel Europese landen dat ze overeenkomstige belangen hadden, die het best door middel van samenwerking bereikt konden worden. Maar een algemene overeenstemming over

waartoe de samenwerking zou moeten leiden ontbrak. Er werden verschillende ideeën ontwikkeld en vele organisaties opgericht die zich richtten op specifieke problemen, vraagstukken of eisen. De oorlog had dus niet geleid tot een beweging tussen de landen die zou leiden tot een soort Verenigde Staten van West-Europa. Er was eerder een verandering in houding ontstaan waardoor staten gedwongen werden toe te geven dat ze overeenkomsten en overeenkomende belangen hadden. Hierdoor ontstaan nieuwe interstatelijke Europese organisaties en instituties.

Die gedachtegang heeft nu enorm veel gevolgen, want waar ontwikkelingen in techniek een verklaring voor globalisering zijn, is een Frans initiatief om de kans op nieuwe oorlogen te verkleinen langzaam geëvolueerd tot een nieuwe bestuurslaag. Dit initiatief heeft een mondiale context, de Verenigde Staten steunden het immers financieel, mede vanwege de afzetmarkt die hierdoor ontstond. De groei van productie en consumptie stimuleerde vervolgens de transnationale handel in Europa.

Economische, politieke, sociale en culturele structuren veranderen door gebeurtenissen en processen in de wereld. Zo veranderden de politieke verhoudingen in Europa in eerste instantie door de naweeën van de Tweede Wereldoorlog, wat weer economische gevolgen had. Op dit moment zijn stedelijke economieën onder invloed van ruimtelijke structuren, maar hierover volgt meer in het volgende hoofdstuk, waar zal worden ingaan op de theorievorming omtrent de effecten van schaalvergroting op lokaal niveau.

Hoofdstuk 2 Sociologen en globalisering

2.1 Inleiding

Uit hoofdstuk Eén blijkt dat de rol van de natiestaat als meest bepalende context voor sociale praktijken vermindert (Giddens, 1990:12-15). De maatschappij staat niet langer per definitie gelijk aan de nationale maatschappij, omdat de nationale begrenzing van sociale systemen minder scherp is. De invloed van ruimtelijke factoren is groot. Deze theorie biedt mogelijkheden voor zowel de Europese Unie als de regionale en lokale overheden.

Binnen de sociologie ontwikkelen, onder andere, de eerder genoemde Giddens en Castells, maar ook Sassen, theorieën omtrent de invloed van ruimtelijke aspecten op sociale relaties. In dit hoofdstuk zullen eerst enkele sociologische theorieën omtrent de invloed van ruimtelijke verbanden op steden worden behandeld. Deze theorieën zullen de effecten van schaalvergroting voor lokale overheden, bijvoorbeeld steden, duiden.

Vervolgens wordt op basis van het werk van de economen Storper en Porter het belang en de kracht van plaats en lokaliteit benadrukt. In paragraaf 2.2 worden deze theorieën binnen het Europeaniseringsconcept geplaatst. Deze theoretische verkenning leidt in de laatste paragraaf tot twee onderzoeksvragen.

2.2 Space or place?

Giddens ziet globalisering als de wereldwijde verbinding van sociale relaties. Dit betekent meer dan dat er grootschalige systemen ontstaan, maar juist dat lokale en soms persoonlijke omstandigheden veranderen en invloed hebben op een bredere sociale context. Zo heeft een persoonlijke beslissing om een bepaalde broek te kopen niet alleen implicaties voor de internationale arbeidsverhoudingen, maar bijvoorbeeld ook voor het ecosysteem (Giddens, 1994: 4-5).

Giddens werkt dit idee uit in zijn structuratietheorie, die draait om de wederzijdse beïnvloeding van ruimtelijke en sociale structuren (WRR, 2002: 72). Hij neemt hierbij noch structuren noch actoren, maar de relaties waarin zij staan, als uitgangspunt. Deze relaties noemt hij sociale praktijken. Structuren beïnvloeden het handelen van actoren, maar zij worden ook gereproduceerd of gewijzigd door dat gedrag. Sociale praktijken zijn op hun beurt weer verbonden in systemen die zich uitstrekken in ruimte. Hij maakt ruimte hiermee, net als tijd, onderdeel van zijn analyse. Door de ontwikkeling van nieuwe technieken is ruimte (*space*) iets anders geworden dan plaats (*place*). Ruimte is, in tegenstelling tot plaats, niet gekoppeld aan de aanwezigheid van anderen. Terwijl ruimte en plaats in vroegere samenlevingen samenvielen omdat sociale relaties een klein gebied besloegen en de aanwezigheid van anderen bepalend was, maken moderne technieken het mogelijk relaties aan te gaan met actoren ver buiten de plaats waar de actoren zich bevinden (WRR, 2002: 73). Sociale relaties komen op deze manier los van hun lokale context en krijgen vorm in een grotere ruimte. Giddens noemt dit *disembedding*. Dit kan bijvoorbeeld doordat geld over de hele wereld wordt gezien als ruilmiddel. Mensen kunnen dus over de hele wereld met elkaar handelen, omdat ze hetzelfde ruilmiddel erkennen. Op deze manier worden maatschappelijke ontwikkelingen beïnvloed door ontwikkelingen op andere plaatsen in de wereld. Ook kent Giddens een grote waarde toe aan reflexiviteit. Sociale praktijken worden voortdurend heroverwogen. *‘Nationale en persoonlijke kenmerken van sociale praktijken veranderen onder invloed van reflectie en disembedding. Mondiale, regionale en lokale*

veranderingen vinden dus niet alleen gelijktijdig, maar ook in de samenhang met elkaar plaats' (Giddens 2000:13-17).

Globalisering is in de termen van Giddens dus meer dan een proces. Het is een combinatie van allerlei processen die met elkaar in conflict kunnen staan. De opkomst van nationalisme in bepaalde gebieden en het benadrukken van lokale eigenheid kunnen direct gekoppeld worden aan globaliseringseffecten, waartegen dit nationalisme zich afzet. Nu de omstandigheden leiden tot een toenemende globalisering, stelt Giddens dat nationale staten een te kleine eenheid zijn om de grote problemen van deze tijd aan te pakken en een te grote eenheid zijn voor de kleine tegenslagen in het leven (Giddens, 1990: 64).

De kritiek op het werk van Giddens is echter dat het weinig empirische onderbouwing kent, dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld het werk van Saskia Sassen.

Sassen, auteur van *'The Global City'*, stelt evenals Giddens de wisselwerking tussen lokale en mondiale veranderingen centraal. Haar analyses kennen een empirische onderbouwing door de effecten van globalisering op arbeidsverhoudingen in steden te onderzoeken. Zij stelt dat door de globalisering, die zowel de internationalisering van de economie beslaat als bijvoorbeeld migratie, bepaalde functies gecentraliseerd worden in grote steden. Dit heeft gevolgen voor de ontwikkeling van die steden en dus voor de lokale structuren. Sassen stelt dat sinds de jaren tachtig sommige steden in Europa de vestigingsplaats vormen voor de hoofdkantoren van internationale bedrijven. Deze steden vormen knooppunten in transnationale stedelijk netwerken van omvangrijke en intensieve economische contacten tussen ondernemingen. Andere steden hebben die aansluiting niet kunnen maken en kunnen op basis daarvan als 'periferiesteden' worden betiteld. Rotterdam behoort, naast Amsterdam, Glasgow en Lille tot de internationale knooppunten. Deze mondiaal georiënteerde steden leveren anders dan in het verleden, niet per se bijdragen aan de economische ontwikkeling van het land of de regio waarin ze liggen (WRR, 2002: 76).

Sassens these levert veel empirische voorbeelden, maar er is volgens Smith te weinig aandacht voor wat er van onderaf gebeurt; voor de lokale verbintenissen. De these draait teveel om hoe wereldwijde economische structuren effect hebben op de ruimtelijke en sociaal-culturele stedelijke structuur van een stad. Alsof deze los staat van de nationale staat en het nationale rechtssysteem, de lokale politiek en de specifieke dagelijkse gewoonten en praktijken (Smith, 2001: 50).

In de ogen van Castells, al kort aangehaald in de inleiding, wordt de wereld door de uitwisseling van goederen, personen en denkbeelden steeds homogener. Plaatsen worden door de toegankelijkheid van informatie inwisselbaar. In zijn ogen is directe aanwezigheid, de gebondenheid aan een plaats, minder belangrijk geworden door een nieuwe ruimtelijke logica, de zogenaamde *space of flows* (WRR, 2002: 81).

Door de toenemende flexibiliteit en de netwerken tussen steden vervaagt de betrokkenheid van mensen bij een gemeenschap.

Hiernaast bestaat er een *space of places*. Mensen leven op plaatsen, ontwikkelen daar hun identiteit, maar beslissingen worden elders genomen. Dit zet niet alleen identiteiten onder druk, het vergroot tevens de druk op nationale en lokale samenlevingen, macht ontglipt langzaam aan bestuurders en burgers (WRR, 2002: 81). De globalisering heeft mensen en organisaties min of meer losgemaakt van de omgeving waarin ze wonen. Volgens Castells vormen de opkomst van (cultureel) nationalisme en territoriale gemeenschappen een defensieve reactie op deze processen (Castells, 1997). Ook de Ruijter ziet dat actoren vaker een beroep op

hun culturele eigenheid doen om zich te positioneren. “*Dat gebeurde altijd al, maar er is een duidelijke cultuur reveal te zien.*” (de Ruijter, 2002). Deze veranderingen hebben gevolgen voor de natiestaat omdat deze steeds minder in staat zal zijn maatschappelijke wensen te vervullen (Castells, 1998: 243-353). Op de gedachte dat mensen min of meer losgemaakt zijn van hun omgeving door de toenemende flexibiliteit en de mondiale toegankelijkheid van informatie is onder andere kritiek gekomen van Storper.

Volgens Storper zit de kracht van sommige lokale economieën juist in het feit dat ze wortels hebben (Burgers, 2002: 31). Hij ziet, simpel gesteld, twee bewegingen. De nieuwe technologieën hebben er inderdaad voor gezorgd dat informatie overal ter wereld altijd voor handen kan zijn. Mensen en ondernemingen zijn in die zin flexibel en ongebonden (*footloose*). Lokale economieën kunnen zich daarom moeilijk onttrekken aan de huidige wereldeconomie. Storper stelt echter ook dat niet alleen informatie maar kennis belangrijk is in de nieuwe economie. Kennis is, in tegenstelling tot informatie, juist ingebed in sociale structuren en organisaties die vaak regiospecifiek zijn. Volgens Storper is hierdoor eerder sprake van een toegenomen belang van specifieke regio's in de wereld dan van de homogenisering van de wereld (Burgers, 2002: 32). Storper wijst hiermee op de blijvende kracht van lokale structuren. Zijn werk gaat uit van een drieenheid die voor hem bijna heilig is: organisaties, technologie en territorium. Lokale en regionale economieën zijn niet alleen tot stand gekomen door geografische voordelen, maar ook door coördinatie en communicatie. Hij stelt dat zogenaamde vrijstaande *global economic forces* eigenlijk diep zijn verweven in plaatselijke, specifieke en zichzelf onderscheidende structuren van wederkerige relaties in grote steden.

Hierdoor zullen er belangrijke nationale en lokale beperkingen blijven rusten op de mobiliteit van kapitaal, er zit een limiet op de *global reach*. Ondernemingen hebben behoefte aan (1) de locatiespecifieke netwerken waarin ze reeds actief zijn en (2) hun speciale relaties met lokale leveranciers en handelaren. Ze zijn ingespeeld op (3) verschillende nationale en culturele houdingen op gebied van arbeid en technologie en (4) verschillende lokale werkpleknormen en werkhoudingen. Ondernemingen hebben kortom behoefte aan gevestigde/ingeburgerde economische relaties binnen specifieke nationale of regionale markten (5) (Smith, 2001: 58). Niet informatie maar kennis is het belangrijkste element waarmee wij werken en deze is veelal geografisch gebonden in netwerken en lokale sociale structuren.

Regionale economieën volharden in hun specifieke hoedanigheid, denk bijvoorbeeld aan de filmindustrie van Hollywood, mode rond Parijs en haven en logistiek in Rotterdam. Dit is juist wat hen sterk en concurrerend maakt. Er is dus sprake van heterogene regionale economieën. Deze functioneren juist doordat de spelers de specifieke kenmerken van de plek kennen en voorstaan. Dit valt in een globaliserende wereld alleen te begrijpen als rekening wordt gehouden met twee dimensies die de specifieke hoedanigheid ondersteunen, namelijk kennis als basis voor technologie en menselijke relaties als essentiële basis voor economische coördinatie. Volgens Storper liggen deze dimensies vast op plaatsen. Conventies, informele regels en gewoonten maken interne relaties sterk en deze relaties vormen de regiospecifieke voordelen. Deze relaties en de gespecialiseerde kennis zijn moeilijk te imiteren. Enerzijds heeft globalisering dus tot gevolg dat economische activiteiten minder locatiegebonden, dus *footloose* zijn, anderzijds kan een locatie of stad juist door bestaande kennisnetwerken uitgroeien tot een concurrentievoordeel. Het globaliseringsdebat dient zich dus niet alleen te richten op deterritorialiserende krachten, het ontstaan van een wereld waarin locaties vervangbaar zijn, maar ook op territorialisatie: die condities en die sociale relaties die resulteren in

langdurige trouw aan een specifieke plaats en die kunnen dienen als concurrerend voordeel. Lokaliteit doet er dus wel degelijk toe in deze tijd.

Ook Michael Porter, bekend geworden door zijn boek *'The Competitive Advantage of Nations'* waarin hij clustervorming en het belang van lokaliteit benadrukt, stelt dat een combinatie van nationale en lokale condities juist belangrijk is. Bedrijven zullen zich vestigen waar de condities het gunstigst zijn. Dat maakt het land of de stad van waaruit men opereert eerder belangrijker dan onbelangrijker.

Waar de Ruijter stelt dat globalisering en lokalisering tot glocalisering leiden, maken bovenstaande theorieën aannemelijk gemaakt dat er inderdaad een schaalvergroting plaatsvindt en dat hier zowel een homogeniserende als een heterogeniserende werking van uitgaat. De homogeniserende werking brengt beperkingen, steden moeten mee in de *space of flows* waardoor betrokkenheid bij de lokale omstandigheden vermindert. Sassen maakt duidelijk dat mondiaal georiënteerde steden vaak minder bijdragen aan de economische ontwikkeling van de directe omgeving, maar een groter gebied bedienen. Storper en Porter tonen aan dat eigenheid een belangrijk economisch voordeel inhoudt, heterogenisering biedt dus kansen. Schaalvergroterende processen bieden dus niet alleen kansen aan lokale eigenheid, economisch gezien versterkt het de concurrentiepositie. Heterogeniteit is noch onvermijdelijk, noch onbelangrijk.

2.3 Van economie naar bestuur en beleid

Zoals eerder aangegeven verschillen de meningen over de mate van invloed van Europees beleid in Nederland. Met Europees beleid worden in dit geval de Europese richtlijnen bedoeld, maar onder Europees beleid kunnen naast de formele instrumenten ook de 'zachte' beleidsinstrumenten vallen, zoals subsidies, gedragscodes en vrijwillige overeenkomsten. Dat Europees beleid van invloed is op de nationale en lokale overheden is onbetwist.

In de bestuurskunde en politicologie is veel onderzoek gedaan naar de effecten van de Europese integratie. Tot enkele jaren geleden werden studies omtrent Europese integratie vanuit drie perspectieven geschreven. Het supranationale perspectief stelt de Europese instellingen en de rol die zij spelen ten opzichte van de nationale staten centraal. Het intergouvernementele perspectief benadert de integratie vanuit de nationale lidstaten en wat de Europese samenwerking voor hen kan betekenen. De interdependentiebenaderingen benadrukken de onderlinge afhankelijkheid tussen de diverse actoren en maken hierin geen onderscheid tussen statelijke en niet statelijke actoren, de *multi-level governance* benadering valt onder dit perspectief (de Rooij, 2003: 233). De laatste jaren is er kritiek gekomen op deze benaderingen omdat deze weinig rekening houden met de verschillende gevolgen die de Europese integratie kan hebben voor verschillende lidstaten (de Rooij, 2003: 13).

De invloed die de EU uitoefent op het nationaal beleid en bestuur van de verschillende lidstaten wordt in de literatuur gevat onder de term Europeanisering. Wat gebeurt er nu eigenlijk in de lidstaten als gevolg van de EU? Wat is nu het effect van de EU op de praktijk van alle dag bij lokale overheden? Deze scriptie probeert een bijdrage te leveren aan de beantwoording van dit type vragen, die geschaard kunnen worden onder het werkveld van 'Europeanisering'.

2.4 Naar een concrete onderzoeksvraag

Ik navolging van Smith zal worden onderzocht welke invloed de Europese Unie heeft op de gemeente Rotterdam. Hierbij wordt onderscheid gemaakt in de effecten die de EU brengt en de effecten van een globaliserende wereld(economie).

De gemeente Rotterdam is een groot onderzoeksveld en op te delen in bestuurders en uitvoerders. Het dagelijks bestuur valt onder de verantwoordelijkheid van burgemeester en wethouders. Zij zetten door middel van het collegeprogramma de beleidslijn uit. De gemeentelijke diensten vormen de administratieve ondersteuning van de bestuurders. Zij ontwikkelen en implementeren ieder op hun specifieke terrein beleid en sturen hiermee gedeeltelijk de stedelijke ontwikkeling. In Rotterdam bestaat de stedelijke administratie uit 32 diensten en bedrijven, waaronder bijvoorbeeld de bibliotheken, de dienst Sociale Zaken en Werkgelegenheid en het Ontwikkelingsbedrijf Rotterdam. Tot 2004 was het Havenbedrijf Rotterdam N.V. ook een gemeentelijke dienst (Het Gemeentelijk Havenbedrijf Rotterdam). Sinds 1 januari 2004 is dit een zelfstandige organisatie geworden, waarvan de gemeente Rotterdam voor honderd procent aandeelhouder is. Deze verzelfstandiging benadrukt de bijzondere positie van het Havenbedrijf Rotterdam N.V. De data en onderzoeksopzet van deze scriptie dateren uit 2002 en zodoende uit de periode dat het Havenbedrijf nog een gemeentelijke dienst was. De mogelijke gevolgen van deze veranderingen worden behandeld in hoofdstuk vier. In deze scriptie zal verder worden gesproken over het Gemeentelijk Havenbedrijf Rotterdam (GHR).

2.4.1 Rotterdam: sheltered en exposed

Zoals de Eiffeltoren bij Parijs hoort en de grachten bij Amsterdam, zo hoort de haven bij Rotterdam. Rotterdam, van oorsprong een vissersdorp aan de Rotte, heeft uit kunnen groeien tot een wereldhavenstad door zowel de gunstige geografische ligging aan twee van Europa's belangrijkste riviermondingen, die van de Rijn en de Maas, als door technologische ontwikkelingen die het mogelijk maakten havens uit te diepen en de Nieuwe Waterweg aan te leggen. Ook de industrialisering in het Ruhrgebied, waardoor de doorvoer een enorme impuls kreeg, was van grote invloed. Daarnaast zorgen de beleidsontwikkeling en de actieve opstelling van het Havenbedrijf dat de haven zijn sterke positie kan behouden. De haven en de stad waren lange tijd dus sterk verbonden, ging het met de haven goed, dan ging het met Rotterdam goed. Een andere belangrijke constatering is, dat de ontwikkeling van twee stedelijke gebieden met elkaar samenhangt. Door differentiatie in de werkzaamheden (toevoer en verwerking) ontstaat een wederzijdse afhankelijkheidsrelatie tussen Rotterdam en het stedelijke Ruhrgebied. Er ontstaan functionele afhankelijkheidsrelaties. De verbondenheid tussen de steden is dus niet gebaseerd op het feit dat de steden aan elkaar grenzen, territoire of in de woorden van Giddens *place*, maar op basis van wederzijdse afhankelijkheidsrelaties (Burgers, 1988: 14), ofwel *space*. De beide economieën zijn van elkaar afhankelijk, maar doen beide dat waar ze sterk in zijn en kennis van hebben.

De haven is inmiddels uitgegroeid tot de *mainport* van Nederland en Europa. Hoewel de haven voor Rotterdam de regio-specifieke economische sector is, brokkelt de werkgelegenheid af. Bovendien is de haven niet langer aantrekkelijk voor alle soorten activiteiten. Het is een minder aantrekkelijke vestigingsplaats geworden voor kleinschalige, wegverkeerintensieve activiteiten. Congestie, dure grond, inflexibele en dure arbeid en de handhaving van milieuregels maken dat kleine bedrijven vertrekken. De schaal waarop de

activiteiten in de haven betrekking hebben, wordt dus steeds groter en er ontstaan nieuwe functionele afhankelijkheidsrelaties over de landsgrenzen heen. Als we naar de ruimtelijke schaal van activiteiten van de haven kijken, dan valt haar achterland zo ongeveer samen met de hele wereld (Burgers, 2002: 16).

De haven en de stad hebben in allerlei opzichten dus steeds minder met elkaar te maken, beiden ontwikkelen zich langs elkaar heen (Burgers, 2002: 34). De ontwikkeling van de haven en de stad wordt ook gestuurd door bewuste beleidskeuzen van bestuur en bedrijf. De eerste ontwikkelingen zijn exogeen, dat wil zeggen dat ze van buitenaf invloed hebben op stedelijke ontwikkeling; bewoners en bestuurders hebben daar geen invloed op. De invloed door beleidskeuzen kunnen we endogeen noemen. De ontwikkeling wordt dan immers vanuit de stad en haar bestuurders bewust gestuurd. Beide ontwikkelingen zijn van invloed op processen in de stad.

2.5 De onderzoeksvragen

Bovenstaande theoretische verdieping leidt tot een verkleining van de algemene vraag in de inleiding in twee onderzoeksvragen.

1. Biedt de Europese Unie het Ontwikkelingsbedrijf Rotterdam, de dienst Sociale Zaken en Werkgelegenheid en het Gemeentelijk Havenbedrijf kansen om de positie te versterken of voelen de diensten zich belemmerd?
2. Is er een verschil tussen de diensten wat betreft deze mogelijkheden of beperkingen op basis van de gevoeligheid voor mondiale en Europese structuren?

Deze scriptie onderzoekt de invloed van de EU binnen drie Rotterdamse diensten: te weten het Gemeentelijk Havenbedrijf (GHR), het OntwikkelingsBedrijf (OBR) en de Dienst voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SoZaWe). Deze diensten zijn geselecteerd omdat te verwachten is dat ze alle op verschillende wijze in Rotterdam en in Europa staan. De haven is immers sterk afhankelijk van exogene krachten. Het Gemeentelijk Havenbedrijf is zeer internationaal georiënteerd. Containers komen vanuit de hele wereld naar Rotterdam en worden vervolgens ook wereldwijd doorgevoerd. Voor het Havenbedrijf zijn internationale contacten van levensbelang. Het bedrijf is blootgesteld aan internationale en globale invloeden, die tevens van vitaal belang zijn voor de ontwikkeling. Omdat de ontwikkeling van stad en haven steeds minder met elkaar verbonden zijn, is de stedelijke ontwikkeling van de stad afhankelijk van de zogenaamde droge economie, die in tegenstelling tot de natte haven economie, voor werkgelegenheid moet zorgen en sociale en culturele processen in de stad moet stimuleren. De fundamentele veranderingen in de economie leiden tot concurrentie tussen steden. Steden hebben steeds vaker gelijke kansen. Locatiefactoren als kwaliteit van leven, internationale bereikbaarheid en hoogopgeleid arbeidspotentieel zijn minder locatiegebonden dan traditionele locatiefactoren. Het is dus belangrijk voor Rotterdam een aantrekkelijk vestigingsklimaat te creëren, specifieke potenties op te sporen en er iets mee te doen. Het OntwikkelingsBedrijf Rotterdam is verantwoordelijk voor de stimulering en ontwikkeling van de droge economie. Het OBR moet inspelen op de gevolgen van globalisering om de lokale economie te stimuleren en te verbreden. De dienst is echter sterk bij de stad en stedelijke problematiek betrokken. De dienst Sociale Zaken en Werkgelegenheid is het

uitvoeringsorgaan voor de Wet Werk en Bijstand en ondersteunt Rotterdammers. De dienst lijkt ongevoelig voor internationale ontwikkelingen en richt zich sterk op het College van Burgemeesters en Wethouders voor het uitzetten van beleid. Invloed lijkt zodoende voornamelijk endogeen te noemen. De mate waarin de diensten open dan wel gesloten zijn voor deze structuren, is van invloed op de sociale praktijken.

In hoofdstuk drie wordt duidelijk dat de Europese Unie grote invloed heeft door middel van wet- en regelgeving, maar dat veel gemeenten zich richten op subsidies (Hessel, 1999). Deze twee instrumenten zijn belangrijke graadmeters voor de mate van invloed en kunnen nieuwe kansen vormen voor de lokale overheden. Hessel geeft in zijn artikel aan dat subsidies weliswaar belangrijk zijn, maar dat een grotere focus op beleidsontwikkeling en beïnvloeding belangrijker is. Er is door beleidsbeïnvloeding uiteindelijk meer en structureler geld te verkrijgen dan door het indienen van subsidieaanvragen. Hessel ziet in wet- en regelgeving kansen. Echter, wet- en regelgeving kunnen ook als belemmering worden ervaren omdat lagere overheden zich aan regelgeving moeten onderwerpen. In het volgende hoofdstuk wordt kort ingegaan op structuur van de Europese Unie en de wijze waarop subsidies en regelgeving van invloed kunnen zijn.

In hoofdstuk vier worden de opzet en methoden van onderzoek behandeld. Hierna zal in hoofdstuk 5 een begin worden gemaakt met de beantwoording van de onderzoeksvraag. Dit hoofdstuk geeft een antwoord op de algemene vraag in de inleiding en beschrijft het kader waarbinnen de diensten opereren. Het geeft een eerste impressie van de invloed van de EU (Europa) in Rotterdam. Hoofdstuk 6 gaat vervolgens specifiek in op de invloed van subsidies bij de geselecteerde diensten en duidelijk maken of subsidies als kansen of belemmeringen worden ervaren. In hoofdstuk 7 volgen samenvatting en conclusie.

Hoofdstuk 3 De Europese Unie: instellingen en invloed

3.1 Inleiding

Naast globaliseringsprocessen heeft de Europese Unie als supranationale instelling invloed op subnationale overheden. Om deze invloed te onderzoeken, is het van belang meer te weten over de invloedsmiddelen van de Europese Unie. De EU raakt de subnationale overheden op drie niveaus. Ten eerste is er Europees beleid dat zich specifiek richt op regio's, inclusief de structuurfondsen. Ten tweede is er Europese regelgeving gericht op mededinging, milieu, de vier vrijheden en asiel en migratie. Ten derde is er toekomstig beleid dat zich bijvoorbeeld richt op de politie (AIV, 2001). De mate waarin en de manier waarop EU-regelgeving subnationale overheden raakt, blijft echter sterk afhankelijk van de bestuurlijke inrichting en de verdeling van verantwoordelijkheden over overheden in de lidstaten. Dit kan er toe leiden dat gemeenten zich beperkt voelen in hun bewegingsvrijheid; er komen ondanks het subsidiariteitsprincipeⁱⁱⁱ immers regels bij.

Voor subnationale overheden is de Europese Unie van belang vanwege de toename van beleid en regelgeving en het geld dat uit de structuurfondsen komt. Volgens Hessel heeft de Europese Unie grote invloed op lokale overheden door middel van wet- en regelgeving, maar richten veel gemeenten zich op subsidies (Hessel, 1999). Deze twee instrumenten van de Unie worden in dit hoofdstuk kort behandeld. Terwijl de gemeenten zich vroeger naar de nationale overheid (Den Haag) moesten richten voor belangenbehartiging, is Brussel een alternatief geworden (Rooij, 2003: 69).

3.2 Van EEG naar EU

De Europese Unie zoals wij die nu kennen, is ontstaan uit de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS), de Europese Economische Gemeenschap (EEG) en de Europese Gemeenschap voor Atoomenergie (Euratom).

De eerste steen werd in 1951 in Parijs gelegd met het oprichtingsverdrag van de EGKS. De oprichters zijn België, de Bondsrepubliek Duitsland, Frankrijk, Italië, Luxemburg en Nederland. Zes jaar later, in 1957, worden in Rome de EEG en Euratom op dezelfde wijze opgericht. De beleidsdoelen van de EGKS waren, zeer ambitieus, niet enkel gericht op het ontwikkelen van een vrije handelszone, maar ook op het creëren van een gemeenschappelijke markt. Terugkijkend was het de eerste Europese organisatie met supranationale kenmerken. Dit betekent dat de oprichters bereid waren verder te gaan dan de coöperatieve intergouvernementele projecten die in de jaren veertig tot stand waren gekomen. Voorzichtig ontstaat het idee dat de voordelen van integratie in tegenstelling tot samenwerken op zouden kunnen wegen tegen wat het grootste nadeel leek: verlies van soevereiniteit. Natuurlijk speelt eigenbelang hierin een rol. Nederland had evenals België en Luxemburg ervaren dat ze vanwege hun geografische omvang behoorlijk kwetsbaar was voor vijandige burens en sowieso samen moest werken om enige invloed te hebben in Europa. Daarbij had Nederland door deelname in de Benelux ervaring met economische overeenkomsten en regelingen.

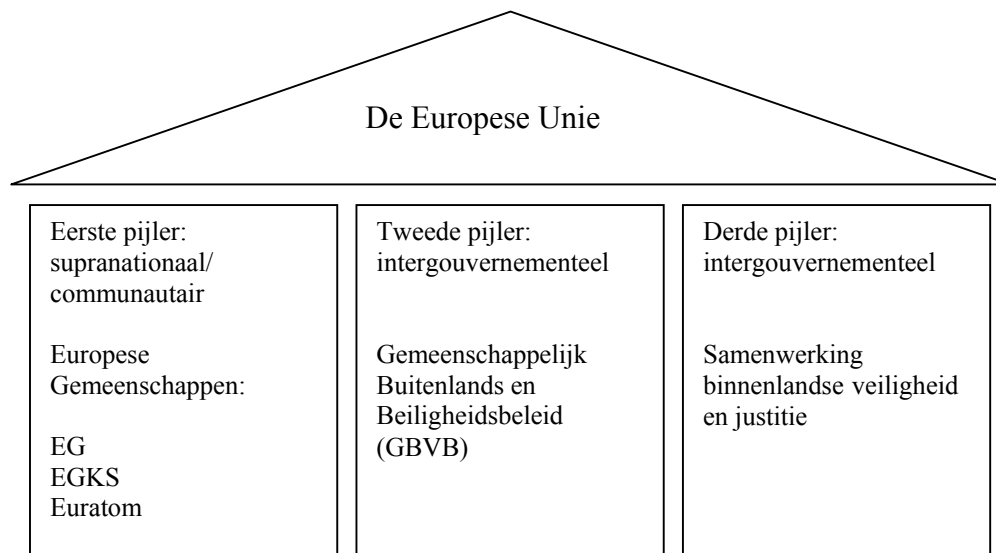
Een supranationale vorm (letterlijk boven nationaal) van samenwerken betekent dat landen macht overdragen aan instellingen die daarmee bevoegdheden krijgen die boven de nationale regeringen uitgaan. Bij

intergouvernementele samenwerking werken regeringen samen zonder dat er sprake is van verlies van soevereiniteit. Er worden dan geen besluitvormende bevoegdheden overgedragen aan de instellingen. De bevoegdheden beperken zich tot het bevorderen en ondersteunen van samenwerking tussen lidstaten. Binnen de EGKS komen supranationale karakteristieken tot uiting in vier instituties: de Hoge Autoriteit, de Raad van Ministers, het Hof van Justitie en de Parlementaire vergadering. De Hoge Autoriteit vormde het dagelijks bestuur en de parlementaire vergadering beoordeelde het beleid. Mocht er iets misgaan, dan kon het Hof van Justitie de beschadigde rechtsbescherming bieden. In eerste opzet was er dus geen ruimte voor een grote inbreng van de lidstaten, logisch want de EGKS was mede bedoeld om Duitsland te beletten ooit weer een krachtig militair apparaat te ontwikkelen. Nederland krabbelde echter terug, omdat ze haar belangen niet zonder meer bij de Hoge Autoriteit wilde neerleggen. Zo wordt de Raad van Ministers opgericht. De Raad neemt belangrijke politieke beslissingen en werkt in feite als wetgevende instantie. Met de oprichting van de EEG en Euratom verschuiven de verhoudingen wat, maar tot op de dag van vandaag vindt de besluitvorming in de EG plaats in vier instituties: de Europese Commissie, de Raad van de Europese Unie, het Europees Parlement en het Hof van Justitie. De grote lijnen (beleid op langere termijn) worden uitgezet door de Europese Raad, bestaande uit de regeringsleiders en de voorzitter van de Commissie. Dit is formeel geen instelling en functioneert buiten het formele netwerk om.

In 1965 gaan de hoge autoriteiten van de drie gemeenschappen samen en in 1967 worden deze samengevoegd tot de Europese Commissie. De EEG is niet langer alleen een economische gemeenschap, daarom is deze naam vervangen door de EG, Europese Gemeenschap. Op 1 januari 1973 treden het Verenigd Koninkrijk, Denemarken en Ierland toe tot de drie Europese Gemeenschappen, gevolgd door Griekenland in 1981 en Spanje en Portugal in 1986. In 1993 treedt het in 1992 ondertekende Verdrag van Maastricht in werking. Hiermee wordt een grote stap richting eenwording gezet. In dit Verdrag wordt vastgelegd dat de lidstaten van de Europese Gemeenschap voortaan een Europese Unie zullen vormen. Ook wordt besloten de Economische en Monetaire Unie op te richten en daarmee een gemeenschappelijke munt, de euro, voor alle lidstaten. Ook worden afspraken gemaakt om te gaan samenwerken op het gebied van justitie en binnenlandse zaken en buitenlandse zaken en veiligheidsbeleid. In 1995 treden Oostenrijk, Zweden en Finland toe tot de EU (Borchardt, 2000: 9).

Juridisch gezien bestaat, zoals in schema 1 is weergegeven, de Europese Unie uit een dak en drie pijlers (Borchardt, 2000: 19).

Schema 3.1 De Europese Unie

Het dak bevat de gemeenschappelijke bepalingen over de doelstellingen van de Europese Unie. De Europese Unie zoals wij die nu kennen, is ontstaan na de goedkeuring van het ‘Verdrag betreffende de Europese Unie’ door de Europese Raad (Top) toen deze in 1991 in Maastricht bijeen was. Het Verdrag van Maastricht, zoals het beter bekend is, stelt dat de Europese Unie op drie pijlers is gegrondvest (Fontaine, 2004:9). De eerste pijler is de communautaire pijler en wordt gevormd door de drie Europese Gemeenschappen. Communautair (gemeenschappelijk) wil zeggen dat er een supranationale procedure is gebruikt voor het tot stand komen van beleid en regelgeving in tegenstelling tot een de intergouvernementele procedure. Het gaat hier dus om vergaande samenwerking. Lidstaten hebben soevereiniteit afgestaan aan de EG, deze heeft dus besluitvormende bevoegdheid. Ook de Economische en Monetaire Unie (EMU) behoort tot deze pijler. De tweede pijler wordt gevormd door het Gemeenschappelijk Buitenlands- en Veiligheidsbeleid. Een veiligheidspolitiek moet nog opgezet worden. Dit is een intergouvernementele pijler, er is dus geen sprake van één centraal bestuur bij de samenwerkingsverbanden. De lidstaten geven minder van hun vrijheid, hun soevereiniteit op. Er is dus minder vergaande samenwerking (integratie). De bevoegdheden van de EU-instellingen beperken zich tot het bevorderen en ondersteunen van samenwerking tussen lidstaten. In de derde pijler staan afspraken over binnenlandse zaken en justitie. Deze afspraken zijn ook intergouvernementeel.

De meeste West-Europese staten spreken wel over ‘Eén Europa’, maar zijn nog nooit tot consensus gekomen over wat dit nu in de praktijk moet betekenen. De retoriek is groot, maar als het om specifieke voorstellen gaat, blijkt dat er grote variaties in ambitieniveau, motivatie, intentie en perceptie zijn. Bovenal hebben verschillende landen altijd verschillende ideeën gehad over wat integratie zou betekenen voor eigen land in termen van winst of verlies en ze hielden daardoor een verschillend tempo aan. Nationale factoren bepalen het tempo van het Europese integratieproces.

De nationale staat is nog steeds een stevig verankerd bestuursniveau, dat zich zowel in Europa als op lokaal niveau kan laten gelden.

3.3 De EU in het kort

De algemene beleidslijn voor de lange termijn wordt bepaald door de Europese Raad (de Top) die bestaat uit de regeringsleiders van de lidstaten en de voorzitter van de Europese Commissie. De Europese Unie kent vijf instellingen, dit zijn de Raad van de Europese Unie, het Europees Parlement, de Europese Commissie, het Hof van Justitie en de Europese Rekenkamer. Daarnaast functioneren vijf organen die onafhankelijk opereren. De organen zijn, naast het Comité van de Regio's waar ik later op terugkom, de Europese Centrale Bank, het Europees Economisch en Sociaal Comité, de Europese Investeringsbank en de Europese Ombudsman. Onderstaand schema geeft een korte weergave van de instellingen en organen.

Schema 3.2 De instellingen van de Europese Unie

3.3.1 De Raad van de Europese Unie

De Raad, voorheen de Raad van Ministers is het belangrijkste besluitvormingsorgaan, neemt politieke beslissingen en vertegenwoordigt de nationale lidstaten. De Raad is samengesteld uit vertegenwoordigers van de lidstaten op ministerieel niveau die gemachtigd zijn de regeringen die zij vertegenwoordigen te binden. Er is dus één Raad die in negen verschillende samenstellingen bijeen komt. Wanneer de ministers van Buitenlandse Zaken van de verschillende lidstaten samenkomen spreekt men over de Raad 'Algemene Zaken en Externe Betrekkingen'. Het voorzitterschap wordt bij toerbeurt door de verschillende lidstaten waargenomen. De belangrijkste taken en bevoegdheden van de Raad zijn het uitoefenen van regelgevende bevoegdheden. Het is het wetgevende orgaan van de Unie en keurt op een groot aantal terreinen dus verordeningen, richtlijnen en/of beschikkingen zoals die worden voorgesteld door de Commissie goed of af (wetgevende bevoegdheid). Dit gebeurt vaak in samenwerking met het Europees Parlement

(medebeslissingsprocedure) Ook draagt de Raad zorg voor de coördinatie van het algemeen economische beleid van de lidstaten en stelt het samen met het Europees parlement de begroting vast (begrotingsbevoegdheid). De werkzaamheden van de Raad worden voorbereid door het Comité van permanente vertegenwoordigers (Coreper).

3.3.2 *De Europese Commissie*

De Europese Commissie kan beschouwd worden als het dagelijks bestuur van de EU. Het is het uitvoerende orgaan van de Unie en functioneert onafhankelijk van de regeringen van de lidstaten. De verschillende beleidsvelden zijn georganiseerd in zogenaamde directoraten-generaal (DG), vergelijkbaar met ministeries in Nederland. Iedere lidstaat heeft 1 commissaris. De 25 commissarissen, die door de regeringen van de lidstaten voor een ambtsperiode van vijf jaar worden gekozen geven op de voorzitter na elk leiding aan een DG (zie bijlage A). Zij mogen geen instructies van de lidstaten ontvangen en dienen Europees te denken. De commissie is het enige orgaan van de EU dat de mogelijkheid heeft om op wetgevend vlak initiatieven te nemen en wetsvoorstellen op te stellen. Eenmaal opgesteld moeten ze door de Raad en het Europees Parlement worden goedgekeurd. Voordat de voorstellen geschreven worden, wordt er vaak overleg gevoerd met vertegenwoordigers van regeringen, het bedrijfsleven, vakbonden en mogelijke andere belangenvertegenwoordigers. Het is een zeer toegankelijk systeem om te lobbyen, juist omdat de commissie graag input heeft van ervaringsdeskundigen (Van Schendelen, 2000). De Europese Commissie (EC) controleert tevens, samen met het hof, of de Europese wetgeving wel goed wordt toegepast in de verschillende lidstaten. Ook controleert zij de subsidies die door nationale en decentrale overheden aan ondernemingen worden verleend (staatssteun) en de gedragingen van deze instanties als het gaat om mededinging op de interne markt.

3.3.3 *Het Europees Parlement*

Het Europees Parlement telt op dit moment 732 leden waarvan er 27 uit Nederland afkomstig zijn (Fontaine, 2004: 18). De leden vertegenwoordigen de burgers van de EU. Zij zijn derhalve naar partijpolitieke fracties gerangschikt en niet naar lidstaat. De leden worden rechtstreeks, via verkiezingen, gekozen. Door de verdragen van Maastricht (1992) en Amsterdam (1997) zijn de bevoegdheden van het Europees Parlement uitgebreid van louter adviserend tot wetgevend. Wat betekent dat het nu samen met de Raad wetsvoorstellen goed of afkeurt. Het kan nu op Europese instellingen allerlei controlerende bevoegdheden uitoefenen, die te vergelijken zijn met die van nationale parlementen. Het Parlement kiest echter geen regering, omdat de EU geen regering kent. Het kan wel invloed uitoefenen op de samenstelling van de commissie en kan de commissie in zijn geheel naar huis sturen (investituurrecht).

3.4 **De positie van de (sub)nationale overheden**

Met het ontstaan en de ontwikkeling van de Europese Gemeenschap, later de Europese Unie, zijn de nationale overheden spelers geworden in een gelaagde bestuursstructuur. De nationale staten in Europa realiseren zich steeds meer dat ontwikkelingen binnen staten effecten kunnen hebben over grenzen heen die om afstemming en/of regelgeving vragen. Onderwerpen zoals belasting, volksgezondheid, milieu, sociaal beleid en zelfs justitie en politie in verband met transnationale criminaliteit en migratie komen in aanmerking voor deling van macht of een overdracht van bevoegdheden. De Nederlandse overheid deelt soevereiniteit

met andere overheden. Zo worden beslissingen in de Raad genomen op basis van een meerderheid van stemmen (ABC, 2000: 43). Er lekt dus bevoegdheid van de nationale staten naar de EU, in sommige Europese landen is zelfs sprake van een dubbel lek, omdat de subnationale overheden ook bevoegdheden verliezen aan de EU (AIV, 2001: 10). Een bestuursstructuur waarin verschillende overheidslagen invloed uitoefenen, wordt *multilevel governance* genoemd. Ook subnationale overheden spelen in deze structuur een grote rol.

De Adviesraad voor Internationale Vraagstukken (AIV) verwacht dat de EU steeds meer invloed zal krijgen (AIV, 2001: 5). Als uitvoerders van EU-beleid zullen de subnationale overheden meer betrokken willen worden bij de totstandkoming van deze regelgeving.

Nu is subnationaal nogal een breed begrip, omdat het binnen Europa kan duiden op bijvoorbeeld de Duitse Länder, deelstaten, die bevoegdheden hebben die in andere landen nationaal worden uitgeoefend en subnationale overheden met veel minder vergaande bevoegdheden, bijvoorbeeld Nederlandse gemeenten. De Duitse Länder hebben in Duitsland een behoorlijke vinger in de pap, het is dus niet verwonderlijk dat vooral zij eind jaren tachtig bang waren voor een verlies van bevoegdheden. Ze begonnen een gestructureerde beweging, ook wel regionalisme genoemd, die streefde naar een institutionele versterking van de positie van subnationale overheden in de EU. Dit regionalisme viel deels samen met regionalisering, de vraag van subnationale overheden om een sterkere en onafhankelijker positie ten opzichte van de nationale staat. Deze beweging was vooral sterk onder etno-regio's, zoals Baskenland, Corsica en Ulster. Zij zagen in Europa, een bovennationale instelling, een goede kans te pleiten voor meer onafhankelijkheid. Bovennationale instellingen kunnen kleinere politieke groeperingen een grotere mate van onafhankelijkheid bezorgen dan dat via de hulp van andere staten mogelijk is. Hierom staan Europese etno-regionale bewegingen veelal positief tegenover de EU. Regionale autonomie lijkt in een Europese superstaat beter mogelijk dan in conventionele nationale staten (Burgers, 1988: 144). Of kortweg, in groter wordende structuren is paradoxaal genoeg meer ruimte voor lokaliteit, er is heterogenisering door homogenisering.

Op dit moment heeft de EU slechts op een aantal beleidsterreinen supranationale bevoegdheden, wat betekent dat de verschillende natiestaten op die terreinen macht overgedragen hebben aan de instellingen van de EU, die daarmee bevoegdheden hebben die boven de nationale regeringen uitgaan. De basis voor de meeste samenwerking is intergouvernementeel, wat wil zeggen dat regeringen van landen samenwerken zonder dat er verlies van soevereiniteit optreedt, veranderingen zijn afhankelijk van de grote staten. De EU is meer een toevoeging aan het bestuursstelsel van de verschillende landen dan een vervanging. Van homogenisering in het openbaar bestuur is nog geen sprake, omdat uit de verschillende nationale systemen nog niet en bestuursstelsel is ontstaan. Wanneer de verschillende systemen naar elkaar toe groeien maar wel afzonderlijk blijven bestaan, spreekt men van convergentie.

De EU zorgt voor een politieke schaalvergroting die er enerzijds toe leidt dat alle landen, regio's en steden met Europese regelgeving en standaardisatie te maken hebben. Zij zullen zich op enkele gebieden naar de meerderheid in Europa moeten voegen of moeten omgaan met de gevolgen van Europese regelgeving. Tevens vindt er een uitwisseling van kennis en ideeën plaats. Je kan er als natie of lokale overheid niet aan ontsnappen. Anderzijds geeft de ruimte die de Europese Unie biedt aan kleine staten en etno-regionale minderheden (zoals de Schotten, de Basken, de Bretons en de Corsicanen) aan dat men helemaal niet zo los is

van regionale of nationale structuren. Juist het globale biedt mogelijkheden voor eigenheid. Lobbyisten van zowel landen, regio's, provincies als gemeenten proberen ambtenaren in Brussel te overtuigen van juist hun specifieke belang. Diversiteit en eigenheid als krachten die iets kunnen betekenen voor de Unie. Storper kan zodoende dus gevolgd worden. Vanuit Castells benaderd roept de politieke schaalvergroting in Europa die leidde tot de EU, op tot schaalverkleining in de vorm van sterke regio's en een toename van lokale politiek (Castells, 1997: 61). Castells redeneert in termen van verzet. Voor burgers is de EU te abstract, dus richten zij zich op de eigen omgeving. Storper heeft hier niets over gezegd, maar hij redeneert niet in verzet, maar in de blijvende kracht van lokaliteit. Zoals er een geografische limiet zit op de *global reach*, zo zou er een limiet kunnen zitten op *EU-reach* (sociaal, cultureel, politiek, legitimiteit). In die zin heeft Europa baat bij de input van subnationale overheden.

De institutionele verankering van de subnationale overheden op Europees niveau heeft gestalte gekregen in het Verdrag van Maastricht door middel van het beginsel van subsidiariteit en de oprichting van het Comité van de Regio's. Via het Comité kunnen steden, regio's en andere bestuurslagen EU-instellingen van advies dienen. Het comité heeft 222 leden, die op voordracht van de lidstaten door de Raad benoemd worden. Nederland heeft twaalf leden in het Comité: zes voor de provincies en zes voor de gemeenten. De Raad en de Commissie zijn verplicht het Comité om advies te vragen als beleidsterreinen op een bepaalde manier de subnationale overheid raken. Ook de introductie van het begrip partnerschap in 1989 leidde ertoe dat subnationale overheden niet langer slechts uitvoerders van beleid waren, maar ook betrokken en medebepalend (AIV, 2001: 9). Met de oprichting van het Comité zijn de kansen om invloed op beleid en regelgeving uit te oefenen voor lokale overheden toegenomen. Toegang tot dit Comité kan als mogelijkheid worden opgevat om de eigen positie te verbeteren (De Rooij, 2003).

De effecten van de EU lijken tegenstrijdig. Er is sprake van homogenisering tussen landen op het gebied van de vier vrijheden en de monetaire unie. Voor alle lidstaten geldt immers het vrije verkeer van goederen, personen, diensten en kapitaal en de euro maakt de Unie monetair gezien een eenheid. Daarnaast hebben EU-landen te maken met dezelfde richtlijnen en is het beleid van de Structuurfondsen erop gericht de regionale verschillen binnen de EU kleiner te maken door subsidies te verlenen aan achtergebleven gebieden. Tegelijkertijd zijn de vier vrijheden en het wegvallen van de binnengrenzen voor veel regionale en stedelijke besturen aanleiding om zich sterker te profileren om zodoende de economische concurrentiepositie te versterken. Deze ontwikkelingen lijken te wijzen op kleiner wordende verschillen tussen landen en tegelijkertijd een opkomst van sterke regio's en steden. Maar de verschillen tussen landen blijven groot. Lidstaten hanteren hun eigen nationale wetgeving. De Europese richtlijnen leggen slechts het te bereiken doel vast, de lidstaten mogen vaak zelf bepalen hoe dat doel te bereiken en zetten de richtlijnen om in nationale wetgeving. Ook verschillen de nationale bestuursstructuren en verzorgingsstaat-arrangementen nog van elkaar. Tenslotte zeggen wet-en regelgeving weinig over de culturele verschillen tussen landen en tussen landen en regio's. Lidstaten en regio's gaan mee in de Europese besluiten omdat ze er niet onderuit kunnen, maar doen ze dit wel op de eigen manier in de eigen politieke, sociale en culturele context. Desondanks zijn sommige instrumenten van grote invloed bij de implementatie van beleid en worden de lokale en nationale

overheden wel geconfronteerd met de EU. Zien de lokale overheden dit nu als lastig obstakel of worden kansen gezien?

3.5 Regelgeving

Het recht is voor de EU een van de belangrijkste instrumenten om het idee van eenheid te creëren. Het gemeenschapsrecht is een onafhankelijk rechtsstelsel dat voorrang heeft op nationale wettelijke bepalingen. Het bestaat in essentie uit drie verschillende, maar onderling afhankelijke soorten wetgeving, namelijk het primair recht, het afgeleid recht en de jurisprudentie.

Het primaire recht komt via rechtstreekse onderhandelingen tussen de regeringen van lidstaten tot stand.

Deze overeenkomsten worden in Verdragen vastgelegd, die vervolgens door de nationale parlementen moeten worden geratificeerd. Het draait dus voornamelijk om de Verdragen, denk bijvoorbeeld aan het Verdrag van Maastricht waarin werd vastgelegd dat subnationale overheden meer invloed zouden krijgen.

De EU oefent door middel van het gemeenschapsrecht invloed uit op de lidstaat Nederland, maar ook op de gemeente Rotterdam. Voor gemeenten is volgens Hessel het primair recht van groot belang. De belangrijkste bepalingen zijn die inzake de vier vrijheden (het vrij verkeer van goederen, personen, diensten en kapitaal) en overheidsaanbestedingen. Boven een bepaald drempelbedrag ben je als gemeente verplicht op Europees niveau opdrachten aan te besteden. Maar ook milieurecht (zoals toezicht en controle op de overbrenging van afvalstoffen) en de gelijke beloning voor mannelijke en vrouwelijke werknemers behoren tot het primair recht.

Ook bij het secundair gemeenschapsrecht zijn de gemeenten direct of indirect betrokken, hierbij kan men denken aan het vrije verkeer van medewerkers en de steun aan ondernemingen. Overheidssteun die de mededinging vervalst of dreigt te vervalsen (denk bijv. aan voetbalclubs) is niet toegestaan. Op een enkele uitzondering na is een gemeente verplicht om steunverlening aan een onderneming bij de Europese Commissie aan te melden (www2.utrecht.nl).

Het afgeleide recht is op de Verdragen gebaseerd en geeft via verordeningen, richtlijnen en beschikkingen beleid gestalte. Een verordening is wetgeving die bindend is op alle onderdelen en rechtstreeks van toepassing is in de lidstaten. De verordening hoeft dus niet omgezet te worden in nationale wetgeving en is daardoor erg geschikt voor het creëren van gemeenschappelijk beleid. Een richtlijn is een redelijk algemene bepaling waarbij de lidstaten zelf verantwoordelijk zijn voor nadere invulling en uitvoering. De richtlijn is alleen bindend voor het bereiken van het doel. De manier waarop het doel bereikt dient te worden, is niet vastgelegd. In het algemeen geldt dat richtlijnen door de lidstaten moeten worden omgezet. Bij gemeenten heerst daarom vaak de misvatting dat zij worden afgeschermd van verplichtingen totdat een en ander is omgezet in nationale wetgeving. Maar uit het beginsel gemeenschapstrouw blijkt volgens Hessel (1999) dat de nationale overheid geen buffer is. Gemeenschapstrouw betekent dat gemeenten verplicht zijn initiatieven te nemen om het gemeenschapsrecht na te leven. Zij hebben dus verantwoordelijkheid bij het uitvoeren van Europese richtlijnen en kunnen zich daarbij niet verschuilen achter eventuele gebreken van de centrale wetgever bij de omzetting van deze richtlijnen. Het primaire recht blijft immers gelden naast het secundaire recht. Dit kan er zelfs toe leiden dat gemeenten bij de toepassing van verordeningen en richtlijnen de centrale wetgeving opzij moeten zetten (Hessel, 1999: 15). De gemeente Rotterdam heeft dus een eigen verantwoordelijkheid ten aanzien van de naleving van communautaire verplichtingen. Ze kan hier echter niet

direct op worden aangesproken, omdat de nationale overheid het eerste aanspreekpunt is voor de EU. Nederland wordt als lidstaat ter verantwoording geroepen als een decentrale overheid inbreuk maakt op het gemeenschapsrecht. Omdat de centrale overheid opdraait voor eventuele fouten in gemeenten, heeft de overheid moeite gemeenten verantwoordelijkheid te geven. De wet Toezicht Europese Subsidies (TES) die per 1 mei 2002 in werking is getreden is hier een voorbeeld van. Met deze wet krijgt de Rijksoverheid meer grip op Europese activiteiten van lokale overheden, omdat decentrale overheden nu verplicht zijn de Nederlandse staat in te lichten over de ontvangst van Europese subsidies.

Een beschikking is een besluit dat gericht is op een individu, een bedrijf of een enkele lidstaat en heeft slechts betrekking op degene tot wie deze

gericht is en hoeft dus niet in wetgeving te worden omgezet. De jurisprudentie omvat arresten die bijvoorbeeld door de commissie of door personen aanhangig worden gemaakt.^{iv}

Brussel past dezelfde wet en regelgeving toe in de verschillende lidstaten vanuit het idee eenheid en gelijkheid te creëren. Dit is in het kader van verdeling van welvaart en solidariteit een mooie gedachte, maar met Storper in de hand kan gesteld worden dat dit niet hoeft te betekenen dat de regio's of steden daarmee sterker worden. De gedachte lijkt weinig rekening te houden met de verschillende contexten en culturele eigenheid van de verschillende lidstaten.

3.6 Structuurbeleid

Hier vallen allerlei typen beleid onder, bijvoorbeeld sociaal beleid en regionaal beleid. Doel van het structuurbeleid is achtergebleven gebieden in Europa te ontwikkelen. Er zijn vier fondsen die verbonden zijn met de verschillende typen beleid. De gelden worden ingezet binnen drie doelstellingen en vier communautaire initiatieven.

3.6.1 De Structuurfondsen

Voor de Europese Commissie (EC) vormt de begroting het belangrijkste instrument voor solidariteit en herverdeling van rijkdom binnen de Unie. Een groot deel van de uitgaven van de EU is bestemd voor subsidieregelingen. Subsidies vormen naast regelgeving een wezenlijk onderdeel van de invloed van de Europese Unie op nationaal, regionaal en lokaal niveau. Omdat zij kunnen worden aangepast aan de doelstellingen op de verschillende terreinen van het communautaire beleid, zijn subsidies een flexibel instrument. Een subsidie is een niet-commerciële betaling die door de EC wordt gedaan om doelstellingen van het EU-beleid te verwezenlijken.^v

In 1960 werd het Europees Sociaal Fonds (ESF) als eerste van de structuurfondsen opgericht, het diende financieel bij te dragen aan projecten voor werklozen en het verbeteren van de sociale zekerheid van migranten. Het Europees Oriëntatie en Garantie Fonds voor de landbouw (EOGFL) en het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO) volgden in respectievelijk 1962 en 1975 en in 1995 werd het Financieringsinstrument voor de oriëntatie van de Visserij (FIOV) opgericht. Het beleid dat uit de fondsen wordt gefinancierd heet Structuurbeleid en houdt in dat gebieden in Europa met een sociaal-economische ontwikkelingsachterstand financieel worden ondersteund uit een of meerdere fondsen. Een gebied moet wel

aan een aantal regels en doelstellingen voldoen om geld te kunnen krijgen. In Nederland zijn deze kenmerken vastgesteld aan de hand van een regionale indeling van het CBS (SGBO, 2001: 37).

Nederland ontvangt middelen van de EC. Het meeste geld krijgt Nederland voor de uitvoering van het gemeenschappelijk landbouwbeleid. Daarnaast krijgt Nederland geld voor de uitvoering van het structuurbeleid, het interne beleid en voor externe maatregelen.

Subsidies uit de structuurfondsen worden meestal niet direct aan steden of projecten gegeven, maar lopen via de nationale of regionale overheden van de lidstaten. Om een goed gebruik van de middelen te waarborgen, heeft de EC vier beginselen voor de Structuurfondsen opgesteld. Het additionaliteitsbeginsel bepaalt dat bijdragen van de EC zijn bedoeld als aanvulling op de bijdragen die de lidstaten zelf ter beschikking stellen, ze mogen daar niet voor in de plaats komen. De andere beginselen zijn het concentratiebeginsel dat bepaalt dat geld uit Europa alleen daar ingezet wordt, waar dit het meeste effect kan hebben. Het programmeringsbeginsel stelt dat er geen afzonderlijke projecten, maar operationele programma's worden gefinancierd, waarbij de Commissie een algemeen kader vaststelt dat de zwaartepunten voor de steunverlening en de beschikbare bedragen aangeeft. En tot slot het partnerschapbeginsel, dat een nauwe samenwerking eist tussen de EC, de nationale, de regionale en de lokale instanties bij het formuleren en uitwerken van voorstellen eist.

Ongeveer vierennegentig procent van het geld uit deze fondsen wordt beheerd door de lidstaten door middel van prioritaire doelstellingen. Ruim vijf procent staat ter beschikking van de Europese Commissie die dit besteedt in eigen projecten, de zogenaamde Communautaire Initiatieven (AR, 2003, 81). De programmaperiode 2000-2006 kent drie doelstellingen:^{vi}

- Doelstelling 1 dient ter bevordering van de ontwikkeling en structurele aanpassing van regio's met een ontwikkelingsachterstand.
- Doelstelling 2 is ter ondersteuning van de economische en sociale omschakeling van in structurele moeilijkheden verkerende zones, bijvoorbeeld in problemen verkerende stedelijke zones of zones waar sociaal-economische veranderingen plaatsvinden in de industrie of dienstensector (EFRO en ESF).
- Doelstelling 3 tenslotte dient ter ondersteuning van de aanpassing en de modernisering van het beleid op het gebied van onderwijs, opleiding en werkgelegenheid (ESF).

Voor de programmaperiode 2000-2006 is 195 miljard euro beschikbaar voor de lidstaten^{vii}. Voor Nederland is in deze periode ruim 2,6 miljard beschikbaar voor de doelstellingen uit de structuurfondsen.

3.6.2 *Communautaire Initiatieven*

Communautaire Initiatieven zijn specifieke instrumenten die de Commissie op eigen initiatief inzet. Voor 2000-2006 gaat het om vier initiatieven: INTERREG III, URBAN II, LEADER+ en EQUAL .

- INTERREG III is gericht op grensoverschrijdende, transnationale en interregionale samenwerking ter stimulering van een harmonische en evenwichtige ontwikkeling en ruimtelijke ordening in Europa. Geld uit Interreg wordt alleen gegeven als nationale actoren minimaal de helft van een project financieren. Voor de periode 2000-2006 is er voor Nederland 349 miljoen euro beschikbaar.

- Urban II richt zich op economische en sociale revitalisering van steden en probleembuurten ter bevordering van een duurzame stadsontwikkeling. Voor Nederland is in de programmaperiode 2000-2006 28 miljoen euro beschikbaar binnen dit initiatief (Rooij, 2003: 40). Het geld dat vanaf 2000 beschikbaar kwam, paste goed binnen het Grote Stedenbeleid van Nederland. Het grote stedenbeleid en Urban II vallen onder de verantwoordelijkheid van het ministerie van Binnenlandse Zaken.
- Leader+ is gericht op plattelandontwikkeling en Equal op transnationale samenwerking ter bestrijding van discriminatie en ongelijkheden op de arbeidsmarkt. Equal vervangt Adapt en Employment (1994-1999) en stelt voor 2000-2006 196 miljoen euro beschikbaar voor Nederland. De coördinatie verloopt via het ministerie van Sociale Zaken waar publieke en private organisaties (dus ook gemeenten) aanvragen kunnen indienen. In totaal is er 651 miljoen euro aan Nederland^{viii} toegewezen uit de Communautaire initiatieven. Naast subsidies die direct verbonden zijn met doelstellingen van de structuurfondsen, zijn er ook enkele specifieke programma's en acties, bijvoorbeeld ter bevordering van technologie of toerisme. Deze komen in de volgende paragraaf aan de orde.

3.6.3 Intern beleid: Kaderprogramma's en Trans-Europese Netwerken

Sinds de oprichting van de Europese gemeenschappen voert de EC een technologiebeleid dat is gericht op het versterken van de concurrentiepositie van de Europese industrie. Dit begon natuurlijk met kolen en staal, maar richt zich nu op informatietechnologie, biowetenschappen en menselijk potentieel. Het leefklimaat neemt ook een steeds belangrijker positie in. Deelname aan onderzoeksprogramma's is mogelijk voor bedrijven (ook MKB), diensten, universiteiten en onderzoeksinstituten in landen van de EU. Sinds 1982 worden alle communautaire onderzoeksprogramma's gecoördineerd via kaderprogramma's rondom een aantal speerpunten van het beleid. De gelden voor het interne beleid gaan rechtstreeks van de EC naar bedrijven en instellingen. Dit beleid, dat wordt uitgevoerd onder verantwoordelijkheid van de Commissie, is met ruim 6,5 miljard in 2002 een kleinere uitgavenpost voor de EU. De gelden worden voor ruim zestig procent besteed aan onderzoek, vooral in het Vijfde Kaderprogramma voor Onderzoek en technologische ontwikkeling. Ongeveer tien procent gaat naar de Trans-Europese Netwerken (TEN) en acht procent naar onderwijs, opleidingen en jeugdbeleid (bijvoorbeeld de programma's Socrates, Leonardo). De overige gelden worden onder andere besteed aan energiebeleid (Altener, Save), het milieu (Life) en samenwerkingsbeleid op het gebied van Justitie en Binnenlandse Zaken (Odysseus, Falcone). De ondersteuning bedraagt, afhankelijk van het type onderzoek, dertig tot honderd procent van de kosten. Voorwaarde is wel dat het gaat om samenwerkingsverbanden tussen bedrijven/instituten in verschillende lidstaten. Grote tegenstelling met de structuurfondsen is dat het gaat om innovatie, technologische ontwikkeling en het nemen van risico's om de concurrentiepositie te versterken.

Europese regelgeving en subsidies oefenen invloed uit op nationale, regionale en lokale overheden. De belangrijkste regels en geldstromen voor lokale overheden, specifiek de gemeente Rotterdam, zijn hier kort behandeld. De EU heeft formeel invloed in Rotterdam, hetzij direct of indirect en kan door middel van financiële steun (subsidies) en regelgeving een stempel drukken op de Nederlandse en Rotterdamse beleidsontwikkeling en -implementatie.

Hoofdstuk 4 Opzet en uitvoering

In de inleiding is de rode draad van deze scriptie neergelegd in de vorm van de algemene vraag: Op welke wijze wordt Rotterdam beïnvloed door de EU? Door middel van het theoretische hoofdstuk twee is aangetoond dat ruimtelijke verbanden van invloed zijn op steden. De vraag wordt hierdoor verkleind naar de gemeente Rotterdam als onderzoeksveld. Dit heeft concrete onderzoeksvragen opgeleverd. Vervolgens is de invloed van de EU op subnationale overheden door middel van regelgeving, structuurbeleid en de daarbij horende structuurfondsen aangetoond. In dit hoofdstuk volgt de verantwoording voor de keuze van de onderzoekseenheden en de wijze waarop de data zijn verzameld en geanalyseerd. Ten eerste wordt de keuze voor een kwalitatieve wijze van onderzoek door middel van interviews uiteengezet en vervolgens wordt de keuze voor de onderzoekseenheden en respondenten verantwoord op basis van zowel strategische als praktische argumenten. Tot slot komen validiteit, generaliseerbaarheid en betrouwbaarheid aan de orde.

4.1 De opzet

Het onderzoek geeft een overzicht van de verankering van de EU in de gemeente Rotterdam en vergelijkt vervolgens drie stedelijke diensten: het Gemeentelijk Havenbedrijf (GHR), het OntwikkelingsBedrijf Rotterdam (OBR) en de Dienst Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SoZaWe), in de wijze waarop de EU in het dagelijkse doen en laten van de diensten is verankerd. De vraagstelling en onderzoeksvragen hebben deels een verkennend karakter (Wat is de invloed?) en deels een toetsend karakter (Levert het diensten mogelijkheden of beperkingen op?).

De vraagstelling en bijbehorende dataverzameling dateren uit 2002 en 2003. Inmiddels is er het nodige veranderd in Rotterdam, met de verzelfstandiging van het Havenbedrijf als belangrijkste verandering. Omdat de missie van het Havenbedrijf niet is veranderd en de gemeente nog steeds enig aandeelhouder is, vind ik dat de gegevens nog meegenomen kunnen worden in deze scriptie. Weliswaar dient de lezer zich bewust te zijn dat het moment met verzamelen van data twee jaar geleden is.

De keuze om door middel van kwalitatieve methoden te onderzoeken, ligt in de eerste plaats bij de aard van de informatie die ik zoek. In navolging van de vraag die Smith zich stelt, 'wat betekenen de macro-invloeden nu voor de praktijk van alledag?', zoek ik informatie die het best verkregen kan worden door middel van open interviews en de bestudering van bestaande gegevens. Dit type onderzoek wordt naast de aard van de te verzamelen gegevens gekenmerkt door de wijze waarop data worden verzameld (open en flexibel), de meettechnieken die worden gebruikt (open interviews, verzamelen van bestaande documenten en participerende observatie) en de wijze waarop gegevens worden geanalyseerd.

Kwalitatieve data kunnen niet gemakkelijk naar cijfers worden teruggebracht. Dit onderzoek bevat zodoende interpretaties van zowel de schriftelijke als de mondelinge bronnen. Overigens betekent dit niet dat er door middel van kwalitatief onderzoek geen cijfermateriaal kan worden verzameld. Bij de geselecteerde diensten zal zeker gekeken worden naar hoeveel Europees geld er binnenkomt. Beperkingen van dit type onderzoek zullen later in dit hoofdstuk aan bod komen.

4.2 De keuze voor onderzoekseenheden

In hoofdstuk twee is duidelijk geworden dat het moeilijk is te denken in termen van Rotterdamse eenheid. Verschillende organisaties, diensten of activiteiten hebben allen verschillende achterlanden die qua schaal verschillen. Denken in termen van eenheid is ook lastig als het gaat om de Europese invloed. De belangrijkste reden voor het geven van een algemeen beeld van de impact van de EU in Rotterdam is dat de lokale overheden met de EU te maken hebben en ik geïnteresseerd ben in de wijze waarop de gemeente Rotterdam dit oppakt. Na een eerste onderzoek bleek dat Rotterdam het door de EU opgestelde subsidiariteitsprincipe min of meer toepast op lokaal niveau. Het bestuur van de gemeente Rotterdam geeft weliswaar richting, maar de gemeentelijke diensten ontwikkelen en implementeren het beleid. Waar sommige steden een gecentraliseerde EU-afdeling hebben, ligt in Rotterdam de verantwoordelijkheid van de Europese dimensie bij diegenen die voor de inhoud van het beleid verantwoordelijk zijn, dus bij de diensten (OBR, 1995: 10). De eerste data, met betrekking tot de plaats van de EU in de gemeente Rotterdam, worden in hoofdstuk vijf neergelegd. Omdat ik wil weten hoe de invloed in de dagelijkse praktijk vorm krijgt, moest ik binnen de diensten onderzoek plegen. Omdat het praktisch onmogelijk was alle diensten te scannen op hun “Europese blik”, heb ik op theoretische grond besloten dit onderzoek op de drie eerder genoemde diensten te richten. De keuze voor deze drie is gemaakt op de theoretische aanname dat ze verschillen in de mate waarin ze blootgesteld dan wel afgeschermd zijn voor macro ruimtelijke invloeden. Dit vormt de basis voor de vergelijking, de verwachting is immers dat er bij de diensten die open zijn meer invloed is en dat beleidsmedewerkers hier eerder kansen zullen zien dan bij meer gesloten diensten. Daarbij geeft een dergelijke vergelijking de eventuele verschillen goed aan. De diensten zijn echter wel zo gekozen dat er een Europese dimensie te verwachten valt, zo richt de EU zich behalve op economie ook op sociaal beleid. Bovendien zijn dit drie van de grootste diensten in de stad. Zodoende drukken zij een grote stempel op het stedelijk ontwikkelingsbeleid van Rotterdam.

De gemeente bestaat uit het College van Burgemeester en Wethouders, de gemeenteraad en de ondersteunende diensten. De bestuursdienst vormt de schakel tussen het politieke bestuur en de ambtelijke diensten van Rotterdam. De dienst adviseert het college van B en W en ontwikkelt de stedelijke hoofdlijnen waar de diensten mee werken. De bestuursdienst bestaat uit acht verschillende directies, waarvan de directie Algemene Bestuurszaken er een is.

De afdeling Externe Betrekkingen houdt zich, onder andere, bezig met internationale contacten, maar richt zich bijvoorbeeld ook op contacten met Den Haag en kabinetszaken. Het is een soort serviceorgaan van het bestuur en adviseert, ondersteunt, coördineert, initieert en begeleidt de Burgemeester. Daarnaast houdt Externe Betrekkingen zich ook bezig met subsidieverlening aan bijvoorbeeld het maatschappelijk middenveld of de wat ‘armere’ diensten in relatie tot stedenbanden.

4.2.1 Het Gemeentelijk Havenbedrijf (GHR)

Het Havenbedrijf is van oudsher internationaal georiënteerd en heeft te maken met sterke concurrentie van Europese havens als Antwerpen en Hamburg. Zoals in hoofdstuk twee gesteld, is de haven niet meer

verbonden met de stad in de zin dat deze verantwoordelijk is voor de werkgelegenheid van de Rotterdammers. De dienst is belangrijker voor de gehele Nederlandse economie dan voor de Rotterdamse alleen. De dienst verwoordt dit zelf door te stellen dat “*De reikwijdte van de functionele havenregio blijft toenemen, terwijl ook de markt het Havenbedrijf een bovenlokale en zakelijke focus oplegt*” (GHR, bedrijfsplan 2000-2005). Het bedrijf beheert namens de gemeente het ongeveer 10.500 ha grote havengebied. De ontwikkeling, de aanleg, het beheer en de exploitatie van dit gebied en de effectieve, efficiënte en veilige afhandeling van het scheepvaartverkeer in de haven zijn de belangrijkste kerntaken. Sinds 1992 geeft het Havenbedrijf iedere vier jaar door middel van een bedrijfsplan aan hoe het deze rol vormgeeft en waar de prioriteiten liggen. Het bedrijfsplan van 1997-2000 zette het haven en industriecomplex in een mondiale context. Het bedrijf ging strategische samenwerkingsverbanden aan. Zo werd het bijvoorbeeld medeaandeelhouder in een aantal spoorterminals in Tsjechië en Slowakije. Op 28 februari 2003 heeft het college van BenW besloten het Gemeentelijk Havenbedrijf Rotterdam te verzelfstandigen. Het is inmiddels omgevormd tot een overheids-NV, waarin de gemeente Rotterdam de enige (100%) aandeelhouder is. Dit moet het bedrijf een grotere slagkracht en bedrijfsmatiger aansturing geven. Deze verzelfstandiging is per 1 januari 2004 ingaan, de missie en taken van het bedrijf zullen hetzelfde blijven. De reden deze dienst te selecteren voor dit onderzoek is al kort genoemd in het voorgaande hoofdstuk. Zo is de dienst zeer blootgesteld aan mondiale structuren in economie en naar mijn idee ook aan politieke structuren (de EU). De dienst is in de eerste plaats bezig met de ontwikkeling en versterking van haar eigen positie in wereld. De dienst moet zo goed mogelijk anticiperen op invloeden van buitenaf, maar is wel gebonden aan lokale structuren. De dienst heeft zodoende zowel met *local* als met *global* om te gaan. Bovendien is het een grote en ten opzichte van de andere diensten, rijke dienst. Juist de ligging in Rotterdam geeft het bedrijf kracht.

4.2.2 *Het OntwikkelingsBedrijf Rotterdam (OBR)*

Het OntwikkelingsBedrijf Rotterdam richt zich op de economische ontwikkeling en kwaliteit van Rotterdam en haar regio met als doel deze aantrekkelijk te maken voor bewoners, ondernemers en bezoekers. De hoofdtaak is het scheppen van de juiste condities voor de stad door het stimuleren van investeringen, bestedingen, sociaal-economische effecten en door samenwerking in programma's en projecten, zo staat het althans op de website. De dienst kan grofweg worden ingedeeld in drie onderdelen. Zo richt het grondbedrijf zich op het ontwikkelen en uitgeven van grond voor woningbouw, commercieel vastgoed en voorzieningen, grootstedelijke projecten vallen eveneens onder het grondbedrijf. De tweede sector houdt zich bezig met het beheer en de (her)ontwikkeling van grond en gebouwen. Tot slot adviseert, stimuleert en ondersteunt de afdeling Economische Ontwikkeling innovatieve ontwikkelingen. Het verbreden van de economie door een innovatief ondernemersklimaat te stimuleren en het optimaliseren van de kwaliteit van werk en leefruimte behoort tot haar taken. De afdeling economie richt zich op divers economisch terrein zoals het aantrekkelijker maken van de stad voor bewoners en bezoekers (VTE), de versterking van lokale economische ontwikkeling van wijken (wijkeconomie), de ontwikkeling en stimulering van het Midden en Kleinbedrijf (MKB), ontwikkeling van ICT en nieuwe innovatieve industrieën zoals AV-Film (NEC). Er wordt nauw samengewerkt met bewoners, ondernemers en maatschappelijke instellingen. Ook wil de dienst Rotterdam

positioneren als Europese stad met een wereldhaven en is het EU-coördinatiepunt bij het OBR ondergebracht.

4.2.3 *Dienst Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SoZaWe)*

De dienst Sociale Zaken en Werkgelegenheid is het uitvoeringsorgaan voor de Wet Werk en Bijstand en is dagelijks bezig met het verstrekken van uitkeringen aan Rotterdammers die onvoldoende middelen van bestaan hebben. Circa twintig procent van de Rotterdamse bevolking is op de een of andere manier klant bij de SoZaWe (website www.sozawe.rotterdam.nl). Je kunt dus stellen dat de dienst op Rotterdam en haar bewoners is gericht. Tegelijkertijd gelden echter in heel Nederland dezelfde regels omtrent uitkeringen en zitten en door heel Nederland sociale diensten. De service die zij leveren, is in die zin dus niet locatiegebonden. De afgelopen jaren is de dienst veranderd van een uitkeringsinstantie pur sang in een organisatie die, breder gezien, het stedelijk beleid van de gemeente ontwikkelt en uitvoert. Dit beleid richt zich op werk, inkomen en zorg. Kerntaken zijn het bevorderen van uitstroom naar betaald werk, adequate, rechtmatige financiële hulpverlening, stimuleren van maatschappelijke participatie, bestrijding van fraude en misbruik en de bestrijding van armoede. Hoewel de dienst dus niet locatiegebonden is, is deze wel *sheltered*. De dienst stelt zich “Rotterdams betrokken” te voelen.

4.3 **De methoden**

Er is gebruikgemaakt van verschillende methoden om gegevens te verzamelen (methodentriangulatie). Een literatuurstudie naar ruimtelijke processen en de verhouding tussen de EU en gemeenten vormde het startpunt. Door middel van een documentenanalyse van interne stukken van het OBR, stukken van eerdere Europese projecten, notulen van de EG-werkgroep overleggen en discussienota's is een redelijk beeld gekregen van de stand van zaken binnen de gemeente. Daarbij heb ik gedurende mijn stage deelgenomen aan alledaagse activiteiten en is er zodoende tijdens de werkoverleggen participerende observatie verricht. Er zijn enkele overleggen van de EG-coördinatiegroep bijgewoond. Deze hadden respectievelijk plaats op 28 maart 2002, 2 juli 2002 en 3 oktober 2002. Tijdens deze overleggen heb ik kennisgemaakt met enkele “Rotterdamse Europeanen”. Waarna er enkele verkennende gesprekken zijn gevoerd met beleidsmedewerkers van verschillende diensten; de dienst Gemeentewerken, de Gemeentelijke GezondheidsDienst, de Bestuursdienst en de Dienst Stedelijk Onderwijs. De informatie is verwerkt in hoofdstuk vijf. Vervolgens heb ik enkele semi-gestructureerde diepte-interviews gehouden met beleidsmedewerkers van de drie geselecteerde diensten. Volgens Baarda en de Goede (1995, 133) is het interview de aangewezen methode als het om houdingen, attitudes of opinies gaat. Hierna wordt gekozen voor een gestructureerd of ongestructureerd interview. Gestructureerd wil zeggen dat vooraf precies bekend is wat voor informatie nodig is en worden zeer gerichte vragen gesteld, bijvoorbeeld door middel van een *survey*. Ongestructureerd wil zeggen dat niet precies vaststaat wat voor informatie men wil of zal krijgen. Dit wil niet zeggen dat blanco begonnen wordt; er zijn ideeën. Wellicht zijn er bepaalde onverwachte antwoorden. Ongestructureerd interviewen is vaker kwalitatief.

Wat onderzocht wordt is of beleidsmedewerkers raakvlakken zien op hun beleidsterrein met de Europese Unie, wat gebeurt er en wat vinden ze er van? Een vraag was bijvoorbeeld: Neemt uw dienst deel aan Europese projecten? Mensen hebben vaak gekleurde kennis over hun eigen gedrag en zijn zich niet altijd

bewust van hun motieven: vroeger was alles beter. Dus is niet gevraagd of er problemen ondervonden worden met Europese subsidies, maar gevraagd: Maakt u gebruik van EU subsidies en waarom wel of niet (selectief geheugen). Het voordeel van ongestructureerd mondeling interviewen is dat er ingewikkelde vragen gesteld kunnen worden, maar er goede controle is op de beantwoording van de vragen. Mochten respondenten een vraag niet willen beantwoorden dan kan gevraagd worden: Waarom niet? Ik heb in eerste instantie gebruikgemaakt van open vragen omdat ik weinig voorkennis had, het waren explorerende vragen. Open vragen doen recht aan de geïnterviewde, omdat mensen genuanceerde antwoorden kunnen geven. Nadeel is dat deze dataverzameling minder betrouwbaar is, onder andere door de rol van de interviewer.

4.4 De respondenten

In de verkennende fase is in eerste instantie gezocht naar mensen die iets over de gang van zaken rond Europa konden vertellen. Tijdens de overleggen van de EG-coördinatiewerkgroep heb ik kennisgemaakt met enkele “Europa-geïnteresseerden”. Na afloop heeft de secretaris van het overleg mij voorgesteld aan een van de leden, omdat hij dacht dat deze persoon mij meer zou kunnen vertellen over het hoe en wat. Dit eerste verkennende gesprek was met een beleidsmedewerker van de Dienst Stedelijk Onderwijs. Vervolgens is een verkennend gesprek gevoerd met een medewerker van de dienst Gemeentewerken, die op dezelfde wijze benaderd is. Deze twee respondenten hebben een behoorlijke inleiding in “het Europese” gegeven. Deze gesprekken zijn zeer nuttig geweest, mede omdat ze een bredere kijk gaven op de rol en betekenis van Europa in Rotterdam.

In totaal zijn zoals in tabel 4.1 wordt weergegeven dertien respondenten geïnterviewd, waarvan er vijf rechtstreeks benaderd zijn. De overigen zijn benaderd via e-mail. Voordeel van benadering via e-mail is dat het niet opdringerig is. Bovendien wordt er tussen de diensten veel informatie via e-mail uitgewisseld en worden ook internationale contacten veelal via e-mail onderhouden. Twee respondenten zijn twee keer geïnterviewd, eenmaal verkennend en later nog eens wat diepgaander. De interviews zijn op één na in 2002 afgenomen.

Tabel 4.1 Overzicht respondenten

<i>De Diensten (totaal: 7)</i>	<i>Respondenten (totaal:13)</i>
<i>BSD</i>	<i>1</i>
<i>DSO</i>	<i>1</i>
<i>GGD</i>	<i>1</i>
<i>GHR</i>	<i>2</i>
<i>GW</i>	<i>1</i>
<i>OBR</i>	<i>2</i>
<i>SoZaWe</i>	<i>3</i>
<i>EG- coördinatieteam</i>	<i>2</i>

De groep respondenten kent een beperking. De respondenten zijn allen in Europa geïnteresseerd en lijken in dit opzicht op elkaar, wat natuurlijk een vertekend beeld geeft.

4.5 Dataverwerking en beperkingen

De gesprekken duurden gemiddeld anderhalf uur en zijn schriftelijk vastgelegd. Semi- gestructureerde interviews hebben een beperkte betrouwbaarheid. Betrouwbaarheid zegt iets over de herhaalbaarheid van het onderzoek. Wanneer het resultaat, in dit geval het antwoord, bij herhaalde meting hetzelfde is, kunnen we het onderzoek betrouwbaar noemen. De antwoorden moeten dus onafhankelijk van het toeval tot stand komen. Bij diepte-interviews speelt de interviewer een grote rol, niet alleen klikken sommige personen nu eenmaal beter met elkaar, maar wanneer niet alle vragen vastliggen, is het ook de ervaring in het doorvragen die bepalend kan zijn. Een andere onderzoeker stelt de vraag wellicht net iets anders en krijgt zodoende andere antwoorden. De betrouwbaarheid is ook minder omdat de data door de onderzoeker geïnterpreteerd worden en verslaglegging blijft persoonlijk.

De validiteit van de data is echter weer hoog. Validiteit: is wat je meet, echt dat wat je meten wilt? Invloed is geoperationaliseerd en de respondenten is dus gevraagd naar wet- en regelgeving en subsidies. Er was echter behoorlijk wat ruimte voor eigen invulling en de term invloed is dan ook aangevuld. De validiteit is hoog omdat de onderzoeker de vragen kan aanpassen tijdens het interview en zo scherper kan formuleren.

In het volgende hoofdstuk worden de eerste data gepresenteerd. Het geeft inzicht in de rol van Europa in Rotterdam.

Hoofdstuk 5 Europa in Rotterdam

*“Denk Europees, doe Rotterdams.”
(Burgemeester Opstelten)*

In dit hoofdstuk volgt een eerste beantwoording van de algemene vraag in de inleiding: Op welke wijze wordt Rotterdam beïnvloed door de Europese Unie? Het hoofdstuk schetst de structuur van de internationale betrekkingen en de plaats van de EU in Rotterdam. Dit is het kader waarbinnen de diensten opereren. De data volgen uit gesprekken met medewerkers van verschillende diensten en de bestudering van diverse schriftelijke bronnen. De eerste paragraaf bevat een overzicht van de internationale betrekkingen van Rotterdam. Soms zijn deze gelijk aan Europese betrekkingen in EU-verband of draaien ze om EU regelgeving, maar meestal wordt Europees beleid los van de internationale betrekkingen van het gemeentebestuur gezien en behandeld. In paragraaf 5.2 volgt de positionering van de EU als nieuwe bestuursstructuur in Rotterdam waarna in paragraaf 5.3 dieper op deze positie wordt ingegaan. Ten slotte wordt de positie van de EU binnen de geselecteerde diensten gepresenteerd.

5.1 Internationale betrekkingen van Rotterdam; een overzicht

Van oudsher bestaat er in Rotterdam een onderscheid tussen de door het gemeentebestuur geïnitieerde internationale relaties en de internationale contacten van de verschillende gemeentelijke instellingen. De laatste komen voort uit de “eigen” beleidsoptiek, terwijl het gemeentebestuur handelt vanuit de gedachte Rotterdam als geheel te versterken. (DBZ, 2000). Er wordt in een inventarisatie van het OBR in 1995 echter wel verschil gemaakt tussen internationaal beleid en Europees beleid (OBR, 1995: 8).

Na WOII krijgen de internationale betrekkingen van het Rotterdamse gemeentebestuur een impuls door het aangaan van allerlei vriendschapsbanden. De oorlog had er goed ingehakt en het bestuur hoopte dat vooroordelen en angst weggenomen konden worden door Rotterdammers met inwoners van verschillende steden in contact te laten komen. Ook het uitdragen van solidariteit met minder welvarende steden, en op deze wijze een bijdrage leveren aan het dichten van de welvaarts kloof was en is belangrijk (DBZ, 2000: 3). Deze overwegingen lijken achterhaald, maar kunnen in het kader van de Europese eenwording als actueel bestempeld worden. De vraag op welke manier de (Europese) stedencontacten een bijdrage kunnen leveren aan de Europese eenwording was uitgangspunt in het vorige collegeprogramma (Met Raad en Daad 1998-2002) en is in het huidige collegeprogramma een leidraad. De betiteling van de vele internationale betrekkingen die de gemeente onderhoudt kan, verschillen. Zo zijn er dertien zustersteden, twaalf partnersteden en vier zusterhavens.^{ix} Het uitgangspunt voor alle betrekkingen is de overtuiging dat deze contacten de positie van de stad versterken en verbreden. Naast de eerder genoemde ideële overwegingen spelen eigenbelang in de vorm van naamsbekendheid (*the gateway to Europe*) en economie altijd een rol (DBZ, 2000: 15). Als havenstad en centrum voor handel en logistiek werden de contacten makkelijk gelegd en werd er economisch voordeel uit deze netwerken gehaald. Dit verklaart deels de omvang en de diversiteit van de contacten.

5.1.1 Internationaal en Europees beleid in Rotterdam

De gemeente heeft inmiddels zo veel stedenbanden dat besloten is geen nieuwe formele banden meer aan te gaan. Voor eventuele samenwerking wordt vanaf nu gekozen voor een gerichte projectmatige aanpak, waarbij de voorkeur uitgaat naar een stad waarmee reeds een band bestaat (DBZ, 2000: 39). Een eventuele samenwerking moet wel praktisch uitvoerbaar zijn, gelet op overeenkomstige bestuurscultuur en structuur, niet al te moeilijk overbrugbare taal en cultuur verschillen, geografische toegankelijkheid en eventueel historische en/of culturele banden.

Op dit moment zijn de internationale betrekkingen van het gemeentebestuur georganiseerd binnen de bestuursdienst op de afdeling Externe Betrekkingen (Algemene zaken). Burgemeester Opstelten staat aan het hoofd, gesteund door de raadscommissie, de Coördinatiegroep Internationale Samenwerking en de EU-coördinatiegroep. De afdeling EB en de verschillende diensten onderhouden de internationale contacten.

Daarnaast onderhouden de diensten, die daarvoor over een eigen budget beschikken, hun eigen internationale contacten. Een belangrijk gegeven, omdat hieruit blijkt dat het bestuur delegeert naar een zo laag mogelijk niveau. In onderstaande tabel (5.1) worden de internationale contacten en de motivatie voor het onderhouden van deze contacten kort weergegeven.

Tabel 5.1 Schematisch overzicht Internationale Betrekkingen Rotterdam^x

PERIODE	THEMA	GEOGRAFIE	INHOUD
Jaren '50	Vriendschap tussen Volkeren	West-Europa	Jumelages (vriendschapsbanden)
Jaren '70	Ontwikkelings-samenwerking	Noord- Zuidrelaties	Voorlichting Ontwikkelingshulp
Jaren '80	Veiligheid & mensenrechten	Oost- Westrelaties Zuidelijk Afrika	Ondersteuning Vredesgroepen Anti- Apartheidsactiviteiten
Jaren '90	Internationalisering & Globalisering Europese eenwording Grensoverschrijdende Problemen Multiculturele Samenleving Milieuproblematiek Depolarisering Midden & Oost Europa Zuid-Afrika	West-Europa West-Europa / VS / Overig Herkomstlanden Midden- en Oost-Europa Ontwikkelingslanden / overig Oost-Europa. Stedenbanden en Durban	Netwerken Kennisuitwisseling Techn. Assistentie, Culturele uitwisseling, Ondersteuning part. init. Agenda 21 Technische assistentie Technische assistentie, Culturele uitwisseling, Ondersteuning part. init.

Europa is als bestuurlijke instantie eigenlijk pas sinds halverwege de jaren tachtig in zicht gekomen. Door het groeiend aantal wetten en subsidieregelingen ontstond de behoefte van het bestuur om een strategie te bepalen ten aanzien van Europa (OBR, 1995: 56). Hoewel de EU benaderd zou kunnen worden als “iets van buiten” en dus onder internationaal beleid zou kunnen vallen is in Rotterdam al snel besloten de EU te beschouwen als deel van het bestuur. Internationale betrekkingen en de EU lopen desondanks enigszins door elkaar, mede doordat Rotterdam veel Europese zuster- en partnersteden heeft en vanuit die internationaal opgebouwde betrekkingen nu vaak samenwerkt in EU-verband. Zo is het aangaan van een consortium vaak verplicht om een Europese subsidie te ontvangen voor een project.

5.2 Rotterdam en de EU

Sinds de oprichting in 1957 tot circa het midden van de jaren tachtig ‘leefde’ de E(E)G slechts voor enkele specialisten en idealisten. Het EG-beleid was vrijwel exclusief werkterrein voor de lidstaten, de branche-organisaties en de multinationals. Hierin komt in 1985 voorzichtig verandering wanneer de Europese Commissie een groot aantal regels over het opheffen van de binnengrenzen publiceert. De uitgave van dit ‘Witboek over de interne markt’ en de vastlegging van deze afspraken in de Europese Akte (1987) gaan

gepaard met de publiciteitsactie 'Europa 1992'. De informatiestroom en bewustwording kregen hiermee een enorme impuls. Vervolgens werd in het Verdrag van Maastricht vastgelegd (1992) dat de lagere overheden door middel van het Comité van de Regio's een wettelijke adviesfunctie zouden krijgen in de EU. Dit bracht een tweede impuls. Tevens werd in dit verdrag het subsidiariteitsprincipe aangenomen, dat feitelijk inhoudt dat beleid op het juiste, zo laag mogelijke, niveau gemaakt dient te worden.

In 1988 ondernam het toenmalige college van BenW actie. Het wilde ten aanzien van 'Europa 1992' een strategie ontwikkelen. Europa diende in de beleidsontwikkeling meer aandacht te krijgen. De aanpak werd in een onderzoek van het Bureau voor Economische Argumentatie samengevat als: '*Alert zijn, intensiveren, maar niet overreageren*' (BEA, 1989: 6).

In de Rotterdamse aanpak is het belangrijkste uitgangspunt dat Brussel net zo normaal dient te zijn als Den Haag. Dat betekent concreet dat het de verantwoordelijkheid van de diensten is de Europese dimensie op te pakken. Het zijn immers de diensten die verantwoordelijk zijn voor de beleidsontwikkeling. Ook wet- en regelgeving moeten door diensten geïmplementeerd of gecontroleerd worden (OBR, 1995: 10). Er kan gesteld worden dat Rotterdam het subsidiariteitsprincipe goed toepast. Wel onderkende men dat Brussel nu eenmaal nog niet zo normaal was als Den Haag en dat er een achterstand viel in te halen. Het in 1989 opgerichte EG-coördinatiepunt diende er onder meer voor dit kennisgat te dichten.

Op bestuurlijk niveau kreeg het College er in 1990 een wethouder van Europese Zaken bij. In 1994 werd deze portefeuille samengevoegd met de portefeuille Internationale Samenwerking tot de portefeuille Coördinatie Internationaal Beleid (waaronder Europese zaken) onder verantwoordelijkheid van de burgemeester (OBR, 1995: 9). Hier wordt de EU dus onder internationaal beleid gevoegd.

In 1999 heeft het College de balans opgemaakt. Natuurlijk waren er verbeteringen mogelijk en wenselijk, maar over het algemeen was men best tevreden. Omdat het College tevreden was over de decentrale verdeling van taken, is toen besloten niet te participeren in een G4-kantoor in Brussel. Den Haag en Utrecht zagen er om dezelfde reden vanaf, alleen Amsterdam besloot dat ze ook in Brussel aanwezig moest zijn. Inmiddels is deze positie veranderd en participeert Rotterdam als een van de G4 in een kantoor in Brussel om een gezamenlijke belangenbehartiging te voeren.

5.2.1 *Het EU-coördinatiepunt*

Zoals hierboven aangegeven, is het coördinatiepunt in eerste instantie in het leven geroepen om het kennisgat omtrent de EU, toen nog EG, te dichten. Bij de oprichting van het OBR in 1991 werd het punt ondergebracht in een aparte afdeling Externe Fondsen en EG-coördinatie (EF&EG). De EG-coördinatie hangt vanaf het begin sterk samen met het verwerven van subsidies. Dit komt doordat afstemming van de activiteiten plaatsvond in een werkgroep die was ontstaan uit de in 1983 opgerichte werkgroep Externe Fondsen. Door de vermindering van nationale en provinciale subsidiemogelijkheden eind jaren tachtig en het toenemend belang van de Europese fondsen, verschoof het accent van subsidiewerkzaamheden geleidelijk van Den Haag naar Brussel. Dit resulteerde in een naamsverandering van de werkgroep in (ambtelijke) 'Coördinatiegroep EG'. In 1992 werden door middel van een plan van aanpak de activiteiten voor de afdeling EF&EG onderverdeeld in 3 hoofdactiviteiten: dossiervorming, contacten leggen en coördinatie (OBR, 1995). Deze sloten aan op de doelstellingen, te weten: het benutten van subsidies, de belangenbehartiging van Rotterdam, het beïnvloeden van EG-beleid en het via informatie uitdragen van de Brusselse dimensie in Rotterdam. De

toenmalige wethouder van Europese zaken vatte het beleid samen met de term ‘netwerken’ (OBR, NRI, 2002). In 2001 is de naam van deze afdeling veranderd in *Public Affairs*.

Aanvankelijk richt het team zich voornamelijk op de informatievoorziening rond subsidies, dit is langzaam uitgegroeid tot coördinatietaak. Nu is de tendens weer richting informeren en adviseren, zij het gericht op wet- en regelgeving. Er werken vier Europa-coördinatoren bij het punt, waarvan er één het merendeel van zijn tijd in Brussel zit, één zich richt op Den Haag, één informatievoorziening en subsidies regelt en de laatste eigenlijk met alles bezig is. “*Nu het G4 bureau in Brussel is opgericht, zullen we vaker in het Brusselse verkeren, maar Rotterdam blijft de basis*”, aldus een van de coördinatoren. Het punt fungeert als poort tot Europa. De medewerkers coördineren, adviseren, initiëren en informeren. Daarnaast dragen zij de verantwoordelijkheid voor de Europese intersectorale fondsen, zoals INTERREG en URBAN.

Het coördinatiepunt is geabonneerd op enkele subsidiedatabanken. De coördinatoren hanteren twee methoden met betrekking tot het binnenhalen van subsidies. Ten eerste: het zoeken van subsidies voor een project en ten tweede: het zoeken van projecten voor een subsidieregeling. In het eerste geval willen de diensten weten of voor een bepaald project subsidie beschikbaar is en in het tweede zoekt het EU-team naar al bestaande projecten die binnen een subsidieregeling zouden kunnen vallen. De tweede methode leidt in het algemeen tot betere resultaten. Regelmatig worden Rotterdamse projecten, die in aanmerking kunnen komen voor subsidie, geïdentificeerd en geïnventariseerd door het punt.

De strategie te zoeken naar een al bestaand Rotterdams project dat aansluiting heeft op een Europese subsidie lijkt binnen Storpers blijvende kracht van lokaliteit te vallen. De Europese subsidies bieden in dit kader immers financiële ruimte aan projecten die al in Rotterdam gepland stonden, op deze manier versterken zij de mogelijkheid om “het eigen ding te doen”.

Het bepalen van de aandachtspunten is een samenspel tussen de Europa-coördinatoren en de medewerkers van de diensten. Een van de coördinatoren; “*De basis blijft Rotterdam, vanuit het collegeprogramma en in samenwerking met de diensten kijken we naar de mogelijkheden in Brussel.*” Er is hierbij sprake van een wisselwerking, men houdt rekening met de Europese agenda en thema’s die in Brussel hoog op de agenda staan. Deze worden teruggekoppeld naar de diensten. Een van de coördinatoren stelt voorzichtig dat het “*vaak lijkt*” dat zij de diensten “*wat achter de broek moeten zitten*”. Hij ziet duidelijk een voorttrekkersrol voor het team: “*Soms is het wel moeilijk om voldoende terugkoppeling te krijgen van de diensten. Vaak weten zij het team wel te vinden als er een concrete vraag is, maar vergeten zij ons op de hoogte te houden van hun activiteiten.*”

De belangrijke aangrijpingspunten uit Brussel zijn volgens de beleidsnotitie ‘*De Rotterdamse inzet in de Europese Unie 2000-2005*’ (OBR, 2002):

- Het meerjarenbeleidsplan 2000-2006 van de Europese Commissie (agenda 2000)
- De jaarplannen van de Europese Commissie
- De Haagse stukken van de beleidsgroep Beoordeling Nieuwe Commissievoorstellen
- De dagelijkse officiële mededelingen, persberichten en dergelijke van de Europese instellingen.

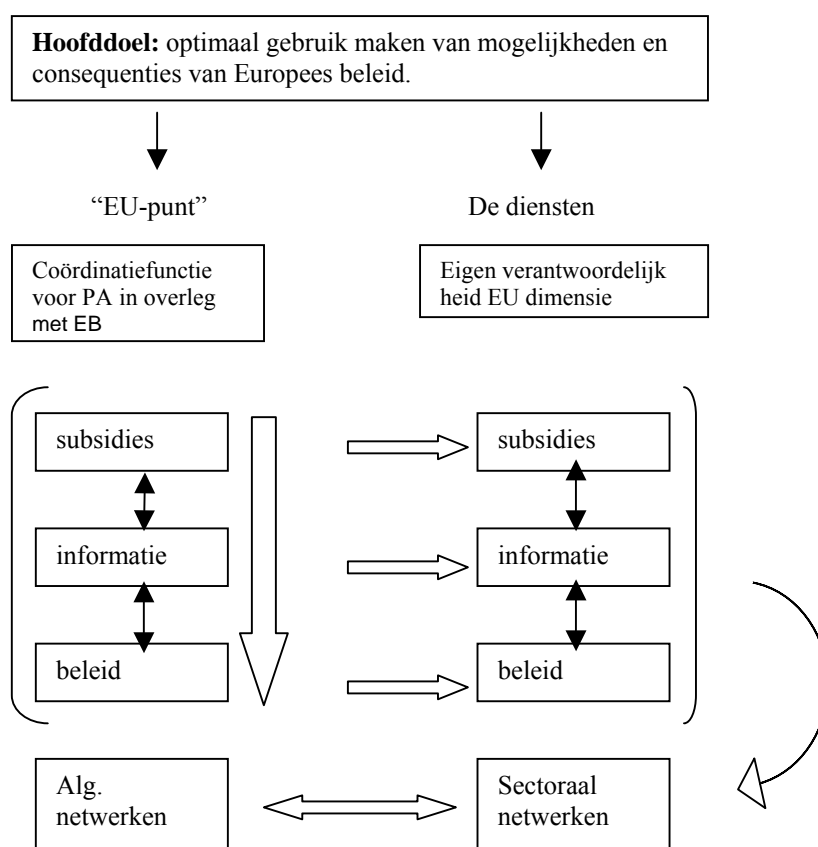
Deze kunnen gekoppeld worden aan Rotterdamse prioriteiten:

- Collegeprogramma 2002-2006
- Beleidsnotities
- Bedrijfsplannen en jaarplannen gemeentelijke diensten.

5.2.2 Ontwikkelingen in Rotterdam

In onderstaand schema wordt kort weergegeven wat het EU-coördinatieteam als hoofddoel geeft voor de benadering van de EU. Volgens dit schema, dat is gebruikt tijdens een presentatie georganiseerd door het PIR om collega beleidsmedewerkers een uitleg en inkijk in het hoe en wat van de EU en Europese projecten te geven, zijn er een drietal doelen. Deze doelen (subsidie, informatie en beleid) kunnen onder andere door middel van netwerken bereikt worden. Goed netwerken is dus eigenlijk ook een doel.

Schema 5.1 Ontwikkelingen: Europa in Rotterdam (OBR, 1995: 52).

Het schema suggereert met de verticale lijn een verschuiving van subsidies naar belangenbehartiging en beleidsbeïnvloeding. De horizontale ontwikkeling benadrukt de groeiende taken en verantwoordelijkheden voor de diensten ten opzichte van het EU-coördinatiepunt. De belangenbehartiging voor Rotterdam als geheel blijft bij het EU-punt, de coördinatoren zullen proberen Europese regelgeving en beleidsmaatregelen te beïnvloeden zodat deze gunstig uitpakken voor steden. De drie doelen zijn zowel intersectoraal als sectoraal te benaderen. De coördinatoren verwachten dat dit zo blijft. Netwerken, onder in het schema, zijn een instrument voor het verkrijgen van subsidies, het beïnvloeden van beleid en het verkrijgen van informatie.

Daarnaast is internationale kennisuitwisseling gunstig voor de individuele ontplooiing van medewerkers en dus een investering in *human resources*. Voor een goed Europees netwerk zijn niet alleen contacten in Brussel, maar ook met Europese zusterorganisaties in andere grote steden belangrijk (OBR, 1995). Naast de al eerder genoemde overwegingen speelt het versterken van de Europese integratie op lokaal niveau een rol. De Europese Commissie bracht hier in 1997 de handleiding *'De Gemeenten en Europa, praktische handleiding voor jumelages'* over uit. Het handboek ziet in EU-samenwerkingsverbanden mogelijkheden voor ruimtelijke ordening, stadsplanning, misdaadpreventie en de integratie van gehandicapten en immigranten (DBZ, 2000: 17).

Naast dit team van specialisten en de deelname in het G4-kantoor is Rotterdam op een andere wijze betrokken bij de EU. Burgemeester Opstelten neemt zitting in het Comité van de Regio's. Het Comité van de Regio's is voor gemeenten (en dus voor Rotterdam) een belangrijk orgaan, omdat zij door middel van dit Comité formele invloed kunnen uitoefenen op de beleidsvorming van de EU. De Europese Commissie en de Raad zijn verplicht het Comité te raadplegen als het nieuwe voorstellen met impact op regionaal niveau betreft.

Tot dusver zijn een aantal ontwikkelingen met betrekking tot de internationale contacten en de plaats die de EU heeft ingenomen binnen de gemeente Rotterdam gepresenteerd. Niet alleen is er een specialistisch team dat de positie van Rotterdam in de EU probeert te versterken en de verschillende diensten kan adviseren over subsidies, netwerken en projecten, ook heeft de burgemeester een positie binnen een belangrijk Europees orgaan. De verdere decentralisatie van de EU-dimensie naar de diensten is uit ideeën omtrent de EU tot stand gekomen.

5.3 De verankering van de EU

In het huidige collegeprogramma van Rotterdam, *'Het nieuwe elan van Rotterdam...en zo gaan we dat doen'* (2002-2006), wordt de EU niet specifiek genoemd. Volgens Burgemeester Opstelten is dat begrijpelijk. Hij stelt in *"De Europese Gemeente"* (2002, nr. 6). "In de Europese Conventie komt de stad of de stedelijke problematiek niet aan de orde. In 'De staat van de Unie' van de Nederlandse regering evenmin. Elk heeft zijn eigen verantwoordelijkheden met bijbehorende prioriteiten. Dat neemt niet weg dat er wel een sterke wisselwerking is en moet zijn tussen de verschillende overheidsniveaus." Een jaar eerder benadrukte Opstelten in een voordracht tijdens de bijeenkomst van het netwerk *Quartiers en Crise* de noodzaak van een goede samenwerking tussen plaatselijke overheden en Europa. Hij stelde toen dat er in Brussel nog teveel beleid gemaakt wordt zonder input van de Europese steden. Terwijl die steden wel met dat beleid moeten werken.

Tijdens het overleg van de EU-coördinatiewerkgroep op 3 oktober 2002 bespreken een aantal betrokken ambtenaren en twee leden van het EU-coördinatiepunt het (voorlopige) collegeprogramma. Er wordt vastgesteld dat het primaat van de politiek op dit moment bij de problemen op straat ligt maar, klinkt er snel achteraan: *"dat betekent niet dat Rotterdam geen oog meer heeft voor Europa. Het is alleen niet zo mooi als we zouden hopen."* (respondent 10)

Bij de respondent van de dienst Gemeentewerken, een subsidiecoördinator, leeft een beetje het gevoel dat zij (zijn dienst) zich wel op Europa mogen oriënteren, maar dat ze heel duidelijk moeten laten zien dat ze met Rotterdam bezig zijn. Hij stelt dat hij het weliswaar niet hard kan maken, maar dat het lijkt dat men zich ondanks het besef van globale processen even op de eigen tuin wil richten. *“Ik zie veel orde op zaken stellen in eigen huis. Van het Havenbedrijf is het ook meer geaccepteerd dat ze Europees gaan dan voor bijvoorbeeld het milieubeleid in Rotterdam”*

Het vragen naar de visie op de rol van Europa aan een van de EU-coördinatoren lijkt een open deur. Ik trap hem toch open. De eerste reactie lijkt een vaak herhaalde quote op de automatische piloot. De respondent roept enthousiast: *“Brussel is binnenland!”* Waarop ik voorzichtig vraag of hij werkelijk denkt dat ze bij de diensten ook zo naar Brussel kijken? *“Sommige diensten zijn afhankelijker van het College dan andere, het Ontwikkelingsbedrijf en het Havenbedrijf zijn bijvoorbeeld rijke diensten. Het is dus te verklaren dat andere diensten zeggen: Hé, als het College de EU belangrijk vindt, prima, maar financier het dan ook. Dat is begrijpelijk ja, maar ik vind het een beetje makkelijk. Je moet prioriteiten stellen.”*

(I): Brussel is dus nog geen binnenland? (R): *“Ideaal zou zijn als we niet meer nodig zijn, wanneer Brussel net zo gewoon is als Den Haag. De betrokkenheid is echter zeer laag. Mensen uit de diensten die zich er wel mee bezig houden doen het puur uit interesse en omdat ze het leuk vinden. De directies blijven erop hameren dat ze te weinig mankracht hebben om zich goed op Europa te richten. Zij vinden het belangrijk als het College het belangrijk vindt. Als het College geld wil geven, dan doen ze het graag. Maar ze zien het niet als core business.”*

De respondent geeft aan dat er verschillen zijn tussen diensten, hij typeert ze als financieel afhankelijk en onafhankelijk. Hij stelt dat diensten die afhankelijk zijn van geld van het College, geen geld willen uitgeven aan Europa als het voor het College geen prioriteit is. Volgens een respondent is de steun van een directeur erg belangrijk. *“Ik word nu wel ondersteund door de nieuwe directeur die positief tegenover Europa en internationale contacten en kennisoverdracht staat. Dat helpt.”* (respondent3)

Gekoppeld aan de verwachting over de invloed van de EU binnen open en gesloten diensten betekent dit dat de gesloten dienst, gevoelig voor het College, zich waarschijnlijk minder pro-actief opstelt dan de open diensten. In het volgende hoofdstuk wordt dieper op deze verwachting ingegaan.

De EU-coördinatoren hebben de rol van de directies onderkend. Directies kunnen, is de gedachtegang, gestructureerd en structureler de Europese gedachte in de dienst stimuleren door bijvoorbeeld werknemers op hun houding te selecteren. Tijdens mijn stageperiode wordt over de bijdrage die het EU-team zou kunnen leveren aan deze verankering nagedacht. Zij blijven echter benadrukken dat de rol van Rotterdam in Brussel op alle niveaus van belang is: *“het is een ‘en-en’ verhaal en niet ‘of-of’”*. Omdat gevaarlijke ontwikkelingen en mogelijke problemen meestal op ‘het laagste niveau’ ontdekt worden en hier uiteindelijk de oplossingen vandaan moeten komen, is het noodzakelijk dat op dit niveau Europese contacten worden onderhouden. Als een dienst op Europees niveau met oplossingen of informatie kan komen (en hier draagvlak voor heeft gecreëerd in een netwerk), geeft dat een sterke positie. Samenvattend kan gesteld worden dat Rotterdam met

een Burgemeester in het Comité van de Regio's, een vertegenwoordiging in Brussel door deelname in het G4-kantoor en een speciaal EU-coördinatieteam met de EU vertrouwd is. Veel waarde wordt echter gehecht aan de *knowhow* van de diensten zelf. Deze moeten de Europese dimensie op hun beleidsterrein vormgeven.

5.4 De positie van Europa binnen de drie geselecteerde diensten

5.4.1 De dienst Sociale Zaken en Werkgelegenheid

De dienst Sociale Zaken en Werkgelegenheid is, zoals in hoofdstuk drie uiteengezet, een gesloten en niet-locatiegebonden dienst. Op het moment van data verzamelen werd ik door de specialisten van het EU-coördinatiepunt doorverwezen naar twee ambtenaren, beide officieel lid van het EU-overleg. Zij vormen de afdeling 'Internationale Sociale Betrekkingen' van de dienst. Deze is onderdeel van de afdeling 'Communicatie'. Een van de respondenten is voormalig hoofd van de Sociaal-wetenschappelijke afdeling en secretaris van het *Social Welfare Committee* van Eurocities. Hij heeft een bijzonder groot Europees netwerk en is binnen de dienst pleitbezorger van 'Europees' denken. De andere respondent is minderhedenspecialist en vanuit SoZaWe een jaar gedetacheerd geweest bij vluchtelingenwerk Rijnmond. Volgens de directeur beschikt de afdeling over voldoende capaciteit om de hoofddoelstelling ("het optimaliseren van de betrekkingen welke de sociale sector onderhoudt of zou moeten onderhouden met de diverse partner organisaties in het buitenland") te realiseren (OBR, IEA, 2002). De afdeling vertegenwoordigt de gemeente op het sociale terrein in internationale organisaties en netwerken, zoals Eurocities en Enar. Ze ontwikkelen en participeren in internationale projecten op het terrein van de sociale sector. Daarnaast houden zij zich bezig met Europese regelgeving met betrekking tot structuurfondsen en in het bijzonder met werkgelegenheid en anti discriminatie maatregelen. Het werk van de afdeling is behoorlijk divers en niet alleen gericht op het uitvoeren van internationale of Europese projecten, het aanvragen van Europese subsidies of het indienen van projecten. De beleidsmedewerkers organiseren bezoeken van delegaties aan Rotterdam, de bezoeken van Rotterdammers aan andere steden in Europa, ze onderhouden contacten met verschillende steden en organisaties in Europa. Een van de twee medewerkers is deels bezig met het beleid en de opvang van AMA's (alleenstaande minderjarige asielzoekers) in Rotterdam. De beide respondenten houden zich inhoudelijk bezig met internationale relaties en met enkele Europese projecten. De afdeling Planning & Control is betrokken bij het volgen van uitgaande en inkomende geldstromen. Zij voeren de coördinatie en het beheer van de Europese geldstromen van 1997 tot 1999 (ESF) voor verschillende projectuitvoerders in Rotterdam.

5.4.2 Het OntwikkelingsBedrijf Rotterdam

Het OBR richt zich op de ontwikkeling van het droge gedeelte van de Rotterdamse economie en is zich zeer bewust van het belang van de concurrentiepositie van Rotterdam. De dienst wil de schakel zijn tussen economie en ruimte en wil Rotterdam positioneren als Europese stad met een wereldhaven (website missie/jaarplan 2002). Het beleidsterrein van de dienst is gevoelig voor de versterkte concurrentie tussen steden als gevolg van de globalisering. Het is een open dienst en hoewel niet specifiek locatiegebonden, wel gericht op de ontwikkeling van Rotterdam. Naast deze taken voert de dienst, zoals uit bovenstaande paragrafen blijkt, een aantal taken uit in de coördinatie van de contacten tussen Rotterdam en de EU. De afdeling Public Affairs huisvest een speciaal EU-team, dat naast de Rotterdamse belangen in het algemeen, de positie van het OBR versterkt. Zoals gesteld, maakt een subsidiecoördinator deel uit van dit team. Het

OBR is op stedelijk niveau verantwoordelijk voor de fondsen die zowel door Den Haag als Brussel beschikbaar zijn gesteld voor de wijkaanpak; een integratie van stedelijke en economische vernieuwing. Wijken als Feijenoord, Delfshaven en Charlois vallen onder deze strategische wijkaanpak.

De afdeling Economische Ontwikkeling bestaat naast de afdeling Wijkeconomie tevens uit de subafdelingen Vrijtijdseconomie, MKB en Nieuw Economische Clusters (NEC). Met name NEC heeft veel ervaring met Europese subsidies. Deze ervaring is vooral aanwezig bij drie medewerkers van het voormalig Project Innovatiebevordering Rotterdam (PIR). Dit maakt dat zij snel denken aan het inzetten van Europese subsidies, netwerken en rekening houden met wat er in Europa gebeurt. Binnen NEC wordt voornamelijk met subsidies uit de technologiefondsen gewerkt.

5.4.3 Gemeentelijk Havenbedrijf Rotterdam

Veranderingen in de wereldeconomie, in het bijzonder de toegenomen concurrentie, de toenemende invloed van bovenlokale overheden en het min of meer uit elkaar groeien van haven en stad, zijn de voornaamste redenen voor de omvorming van het Havenbedrijf naar een overheids-nv. Deze processen geven tevens aan dat het Havenbedrijf gevoelig is voor exogene krachten; het is een open dienst maar is gebonden aan de locatie.

Het Havenbedrijf heeft twee kerntaken: enerzijds het ontwikkelen, aanleggen, beheren en exploiteren van het havengebied en anderzijds een effectieve, veilige en efficiënte afhandeling van het scheepvaartverkeer in de haven. Aan deze dubbele doelstelling kan het leveren van havengerelateerde bijdragen aan de verbetering van woon, werk en leefklimaat van stad en regio worden toegevoegd (AR, 2002: 5). Sinds 1992 geeft het bedrijf via een bedrijfsplan aan hoe het zijn rol vormgeeft en waar de prioriteiten liggen. Het bedrijfsplan van 1997-2000 plaatste het Havenbedrijf in een mondiale context. De reikwijdte van de haven overschrijdt immers steeds meer het haven- en industriecomplex zelf.

De dienst heeft de toekomstvisie gebaseerd op studies van het CPB. Uit drie verschillende sociaal-economische scenario's heeft de dienst gekozen voor de meest uiteenlopende scenario's tot 2020, namelijk een *global competition* scenario en een *divided Europe* scenario. De dienst wil de haven onderscheiden van andere havens en locaties in Europa. Dit onderscheid bepaalt de concurrentiepositie^{xi}. Het Havenbedrijf kent zijn Storper. Om de positie in Europees perspectief zowel op korte als op lange termijn te versterken, heeft de dienst een afdeling *Public Affairs*. Medewerkers van deze afdeling hebben het positief beïnvloeden van beleid, op EU-niveau maar ook mondiaal, in hun takenpakket. Daarnaast is een subsidiecoördinator verantwoordelijk voor zowel nationale als Europese subsidies.

Het volgende hoofdstuk gaat dieper in op de invloed van Europese subsidies en de kracht van netwerken binnen de drie geselecteerde diensten.

Hoofdstuk 6 De invloed van de EU binnen de diensten: kans of belemmering?

“Het idee leefde hier, er waren hier mensen mee bezig. Het Europese geld heeft de vaart er ingehouden, er ging een stimulerende werking vanuit”

(Frank van Vliet, stimulator innovatie)

De gemeente Rotterdam heeft een groot internationaal en Europees bewustzijn. De gemeente is in G4-verband in Brussel vertegenwoordigd, heeft een burgemeester in het Comité van de Regio's, een gemeentebreed EU-coördinatiepunt en onderhoudt de nodige Europese netwerken. Uitgangspunt wat betreft de EU is dat Brussel eigenlijk net zo normaal is als Den Haag. Dit legt de verantwoordelijkheid van de Brusselse dimensie bij de gemeentelijke diensten. Maar wat gebeurt er nu bij die diensten? In dit hoofdstuk staat het beantwoorden van de onderzoeksvraag centraal: Verschillen de drie geselecteerde diensten op basis van hun open of gesloten structuur in de wijze waarop de invloed van de EU mogelijkheden biedt of beperkingen oplegt aan de lokale beleidsontwikkeling?

Allereerst wordt ingegaan op rol die subsidies spelen binnen de gemeente. Aan de hand van enkele interviews die gemeentebreed zijn afgenomen, zal deze paragraaf een kader schetsen van het wel en wee op subsidiegebied. Vervolgens volgt in paragraaf 6.2 een weergave van de interviews die bij de respondenten van de verschillende diensten zijn afgenomen. Om structuur te brengen in deze gegevens, zal een indeling worden gemaakt in kansen en belemmeringen die worden ervaren door de medewerkers. Uit het vorige hoofdstuk en de reeds gepresenteerde data blijkt dat ook netwerken en het beïnvloeden van beleid belangrijke onderwerpen zijn waar het de EU betreft. In paragraaf 6.6 wordt de invloed van netwerken en beleidsbeïnvloeding besproken en gestructureerd naar de kansen die zij lokaliteit bieden of de belemmeringen die zij kunnen opleggen.

Alvorens op de betekenis van subsidies voor de drie geselecteerde diensten in te gaan, is het noodzakelijk kort de impact van subsidies binnen de gemeente te behandelen.

6.1 Europese subsidies in Rotterdam

Zoals eerder gesteld richten veel beleidsmedewerkers en ambtenaren zich in eerste instantie op het geld dat in Europa te halen is (vergelijk Hessel, Williams en Hoetjes). Veel beleidsmedewerkers zien Europa als een 'pot of gold' (Williams). Deze alinea schetst een beeld van het wat en hoe van Europese subsidies in Rotterdam en probeert een antwoord te vinden op de vraag hoe Rotterdamse beleidsmedewerkers hier tegenaan kijken.

Rotterdam ontvangt Europees geld uit meerdere potten. Zo ontvangt de stad in de periode tot 2002-2006 ongeveer 35 miljoen uit het stedelijk luik van Doelstelling-2, dit is exclusief de cofinanciering. In deze pot is geld beschikbaar voor negen wijken in Nederland waarvan er twee in Rotterdam liggen, namelijk Delfshaven en Feijenoord. Dat Rotterdam geld ontvangt uit Doelstelling-2 heeft de nodige moeite gekost. Het hoofd van de afdeling Public Affairs van het OBR stelt dat er een jarenlange lobby aan ten grondslag heeft gelegen. Daarnaast ontvangt Rotterdam geld uit de Communautaire Initiatieven Urban II (kleine 9 miljoen) en Equal, de technologiefondsen, het milieuprogramma LIFE en onderwijsprogramma's. Een van de

subsidiecoördinatoren binnen de gemeente zegt hierover: *“Europese subsidies zijn aanvullend, maar wel substantieel. Rotterdam heeft veel geld ontvangen uit de EU, maar de meeste subsidies zijn nationaal.”*

(respondent 4)

Van belang is dat Europese subsidies bijna altijd een co-financiering zijn, dat betekent dat projecten maar een bepaald percentage van de financiën uit Europa ontvangen. Als werkbare regel kan gesteld worden dat de financiering van concrete projecten die leiden tot resultaten (studie en onderzoeksprojecten) vijftig procent of meer gesubsidieerd krijgen en demonstratieprojecten ongeveer vijfendertig procent. Daarnaast bestaan er ook thematische netwerken of derdewereld projecten. Deze worden vaak voor vijftig tot honderd procent gefinancierd. Ze zijn gericht op netwerken en uitwisseling, dus niet op concrete resultaten. Er geldt hiervoor een doorlopende inschrijving. Een van de respondenten, beleidsmedewerker bij de dienst Stedelijk Onderwijs, stelt: *“Er is geen beleid, geen regelgeving, maar er zijn wel potjes geld en daar richt je je een beetje op. Maar een EU-subsidie is altijd een co-financiering, Rotterdam droeg ook veertig tot vijftig procent van de kosten per project.”* (respondent 3)

Subsidies kunnen op verschillende manieren worden aangevraagd, afhankelijk van de regeling. Soms lopen de voorstellen via de nationale overheid, die de voorstellen een keer per jaar bij de commissie indient. Ook kan een subsidie aanvraag via een nationaal bureau, dat voor de uitvoering van een programma is aangewezen, worden gedaan. Andere subsidieaanvragen kunnen weer direct bij de commissie worden gedaan. Vervolgens kan een subsidie direct of indirect zijn. De subsidies van de structuurfondsen zijn vaak indirect, ze lopen via de nationale overheid. Subsidies in het kader van het interne beleid (o.a. onderwijs, onderzoek, vervoer) zijn vaak direct. Verder kan het een terugbetaling, een medefinanciering of een rentesubsidie zijn.

Dat het aanvragen van een Europese subsidie de nodige voeten in aarde kan hebben, blijkt uit onderstaand voorbeeld omtrent een subsidie uit het LIFE-programma. Om de kwaliteitsaanvraag van de projecten hoog te houden en ter extra controle worden de projecten niet direct vanuit de projectmanagers bij de Europese Commissie neergelegd, maar lopen deze via EG-liaison. Zij begeleiden de procesaanvraag. Vervolgens wordt het project beoordeeld door Novem, die dit namens het ministerie van VROM doet. Zij beoordelen het project en zetten het in een *ranking* met andere projecten. Het probleem volgens de respondent is dat deze *ranking* tot stand komt in een soort *blackbox*. Het is hem niet geheel duidelijk waarom het ene project hoger eindigt dan het andere. Daarbij komt dat het Europees gezien niet veel zegt. *“Er zat veel tijd in, we hadden een eerste ranking bij VROM en toch is het niets geworden, dat is wel zeer teleurstellend. Je kunt je afvragen wat die ranking waard is. Bovendien is het lekkerder een uitdaging aan te gaan als je weet waar je je op moet richten, niet als iets willekeurig tot stand lijkt te komen.”* Op mijn vraag of dit wellicht met vriendjespolitiek te maken heeft antwoordt hij: *“Nee, dat geloof ik niet. Het gaat meer om interesse gebied, welk thema leeft bij het ministerie, leeft op dat moment in de politiek.”* (respondent 4)

Bij programma's dient een ex ante, een midterm en een eindevaluatie plaats te vinden. In bijna alle gevallen zijn de provincie of het ministerie hiervoor verantwoordelijk, maar dient de gemeente, evenals bij voortgangsrapportages, wel het materiaal aan te leveren. Dit betekent een hoop werk voor gemeenten als zij mee willen doen aan Europese subsidies uit de structuurfondsen. Het opstellen van projectvoorstellen, het

bewaken en bevorderen van projecten en het verstekken van informatie vergt behoorlijk wat tijd. Een beleidsmedewerker zegt hierover: *“Rotterdam [lees DSO] heeft een aantal jaren actief deelgenomen aan deze projecten, maar is daar nu mee gestopt. De energie die het kost om deze projecten te trekken, stond niet in verhouding tot de opbrengsten.”* Twee respondenten geven aan dat projecten vaak zeer veeleisend en ambitieus zijn. *“Ze beloven vaak ontzettend veel.”* (respondent 3)

“Wil je überhaupt subsidie krijgen, dan moet je flink wat beloven en nastreven.” (respondent 4)

6.1.1 Kans of belemmering

De theorie die eigenheid en heterogeniteit beschouwt als concurrentievoordeel geeft inzicht in de wijze waarop de EU invloed zou kunnen hebben binnen de diensten. Wanneer de economische theorie van Storper vertaald wordt naar de gemeentelijke diensten en het ontwikkelen en implementeren van de eigen beleidsoptiek, blijft de vraag in hoeverre dit geldt voor Europese subsidies. Een kenmerk van subsidies is immers dat de subsidieverstrekker, de Europese Commissie, belang heeft bij het verstrekken van deze subsidie. *“Een subsidiegever wil altijd, niet alleen de EU, dat de ontvanger iets met het geld doet waar de gever het wil hebben. Het is stimuleren. Kijk je wordt wel een richting opgeduwd, maar je laat je duwen. Als je iets niet wilt, laat je de subsidie schieten.”* (respondent 4)

“Rotterdam zocht vanuit eigen interesse en ideeën naar geschikte subsidies. Soms werd dan voor een project gekozen dat misschien niet de eerste prioriteit had, maar waar wel een EU-subsidie voor was.” (respondent 3)

Belemmeringen worden niet ervaren als het om de ontwikkeling van *eigen* ideeën gaat.

“Nee, Rotterdam zet haar eigen koers uit en heeft een aantal doelstellingen. Vervolgens wordt gekeken hoe dit het best bereikt kan worden en daarna hoe dit te financieren. Natuurlijk spelen de financiën altijd mee op de achtergrond, het is een wisselwerking.” (respondent 7)

“Wanneer je ontdekt dat er een Europese subsidie is voor een project dat je toch al wilde doen, is dat een kans.” (respondent 9)

Op een ander niveau worden wel belemmeringen ervaren. De Brusselse bureaucratie kan remmend werken bij de overweging om Europese financiering aan te vragen. Omdat de besluitvorming omtrent de toekenning van Europese subsidies niet transparant is, redeneren beleidsmedewerkers vaak in termen van inspanning. Wat levert mijn inspanning mij op geredeneerd in termen van geld? *“Omdat in dit proces behoorlijk wat onzekerheid zit, is het vaak gemakkelijker om een reeds gebaande en routinematige weg te lopen. Wij weten de weg naar subsidies in Nederland en hoe ze te krijgen.”* (respondent 12). Een beleidsmedewerker bij de GGD stelt: *“Veel beleidsmedewerkers kennen de weg simpelweg niet en zijn ook niet echt geïnteresseerd in Europa.”* Dit kan onder andere verklaard worden doordat het besef dat de EU invloed heeft ontbreekt. *“Als er subsidies zijn, lopen deze vaak via de G4 of het ministerie.”* (respondent 12). Daar komt bij dat het

moeilijk is om een direct zichtbaar of meetbaar effect te zien van de Europese projecten. Deze zijn vaak geënt op ideeën en kennis uitwisselen en dat is, eenmaal terug in Nederland, moeilijk overdraagbaar.

6.1.2 De menselijke factor

Volgens een beleidsmedewerker bij de bestuursdienst doet men voor subsidies niet erg vaak een beroep op de EU. Dit heeft verschillende redenen. *“Het blijft persoonsafhankelijk, niet iedere medewerker heeft interesse in Europa of andere steden.”* (respondent 11) Mensen vinden het niet altijd leuk om weg te zijn van huis. Reizen voor het werk vraagt tijd en inzet, het idee dat je weg moet is niet voor iedereen aantrekkelijk.

Tot dusver is in dit hoofdstuk een kader over het hoe en wat rond Europese subsidies in Rotterdam geschetst. In het algemeen worden de subsidies als kansen voor de gemeente Rotterdam en de diensten gezien. De eerste indruk is dat de subsidies inderdaad een kans zijn om de eigen beleidsoptiek te ontwikkelen. Belemmeringen worden eerder gevoeld en gezien in de administratie rond de subsidies en de samenwerking met Europese partners. Nu het kader is geschetst zal in de volgende paragrafen dieper worden ingaan op de impact van subsidies binnen de drie diensten.

6.2 Subsidies in een gesloten structuur: de dienst Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SoZaWe)

De dienst SoZaWe is, zoals in hoofdstuk drie vermeld, een gesloten en niet locatiegebonden dienst. De dienst beheert en gebruikt vanaf 1995 geld uit het Economisch Structuur Fonds (ESF). In de onderstaande tabel worden de subsidies die door SoZaWe ontvangen en beheert zijn weergegeven. Het cijfermateriaal berust op een overzicht van het EU-coördinatiepunt.

Tabel 6.1 Ontvangen subsidies via SoZaWe.

Ontvangen Europese Subsidies in Rotterdam				
Periode	Programma	Bedrag	Dienst / beleidsterrein	Project
1995-1999	DG V	€ 272.268,13	SoZaWe	Aanpak racisme
1997-1999	ESF	€6.008.920,41	SoZaWe	62 projecten
1997-1999	ESF	€ 199.663,30	SoZaWe	LIA I en LIA II
1999-2000	ESF	€ 136.134,06	SoZaWe	MIME
1999-2000	ESF	€ 90.756,04	SoZaWe	Tensor

De in tabel 6.1 genoemde bedragen zullen worden toegelicht. Over de eerste periode 1995-1999 is geen informatie beschikbaar. De volgende periode waarin volgens een overzicht van het EU-punt uit 2002, 62 projecten met hulp uit het ESF zijn gefinancierd, was in mei 2004 financieel nog niet afgesloten. Uit een gesprek met het hoofd Planning & Control van SoZaWe blijkt dat er nog rechtszaken lopen rond de afwikkeling van enkele projecten die gefinancierd werden in de periode 1997-1999. Hij kon mij daarom verder geen inzage geven. De persoon binnen SoZaWe die meer inhoudelijke kennis heeft over enkele van de projecten en betrokken is bij de opzet van een ESF-unit is niet op mijn verzoek tot een gesprek ingegaan. Omdat de ESF-periode financieel nog niet is afgesloten, is het moeilijk vast te stellen hoeveel geld er nu precies via de dienst in Rotterdam is beland. Uitgaande van bovenstaande bedragen is er een totaalbedrag van

ruim 6.7 miljoen euro verdeeld over een periode van 6 jaar. Dat is op de jaarlijkse begroting van de dienst een klein bedrag, maar de bedragen kwamen niet allemaal ten bate van de dienst of projecten van SoZaWe. De dienst fungeerde als centrale aanvrager van ESF-subsidies voor kleinere projectgroepen en organisaties.

Bij de projecten LIA I en II, MIME en TENSOR waren de respondenten betrokken als adviseur vanuit de dienst. Een van respondenten legt uit dat er begin jaren negentig vanuit de Europese Commissie een toenemende belangstelling ontstond voor een Europees migrantenbeleid. Dit kwam onder andere door een lobby van enkele steden, waaronder Rotterdam, om de problematiek van zogenaamde migrantenstromen tussen steden op de agenda te krijgen. Tot die tijd konden gemeenten als ze een migrantenplan hadden extra geld aanvragen in Brussel. De EU verschaftte toen nog *extra* middelen voor een bestaand plan. Dat is nu ondenkbaar, er dient immers een transnationale component in een plan te zitten. De samenwerking met andere landen vormt de bekostigingsgrondslag voor een ingediend voorstel.

Gemeenten, deelgemeenten en organisaties die waren aangesloten bij een van de drie internationale netwerken, Eurocities, Quartiers en Crise of ELAINE, werden in 1996 uitgenodigd om met een plan in te schrijven op door Europa geformuleerde thema's. Een van mijn respondenten schreef een voorstel en diende dit via Eurocities in. Het voorstel over de participatie van migranten werd toegewezen. Het project is weliswaar speciaal op Europa geschreven, maar hiermee deed zich een mogelijkheid voor het onderwerp aan te pakken in Rotterdam. De drie verschillende netwerken kwamen tot een unieke samenwerking in *Local Initiatives and Action (LIA)* en werd uitgevoerd in de deelgemeenten Charlois en Feijenoord. De deelgemeente Charlois participeert in *Quartiers en Crise*, een netwerk op niveau van Europese wijken en deelgemeenten. Uit een interview met de projectleider in Charlois in *Het Migranten Informatief* (1998: 15) blijkt dat geld zeker een positieve werking kan hebben. Zij stelt dat het geld niet alleen financiële ruimte heeft gegeven om daadwerkelijk tot samenwerking tussen verschillende groepen te komen, maar deze Europese aanpak heeft het probleem volgens haar op de politieke agenda gezet. Binnen SoZaWe kreeg de beleidsafdeling die vrijwilligerswerk coördineerde de regie over het project, de uitvoering werd neergelegd bij de stichting Stimulans. Het project kreeg de naam van het netwerk, LIA, en mijn respondent werd namens de dienst projectleider.

Op Europees niveau namen aan ditzelfde thema nog een aantal andere steden deel. Jaarlijks kwamen deze steden een aantal keer bij elkaar. Eens per jaar kwamen alle steden samen, ook die hadden ingeschreven op andere thema's. Op de slotbijeenkomst in Brussel (2000) troffen de steden elkaar wederom en werd er gesproken over mogelijke volgende projecten. Dit heeft geleid tot de programma's MIME (*Multicultural Integration in Mass Events*) ondergebracht bij Stimulans en TENSOR, ondergebracht bij Vluchtelingenwerk Rijnmond.

Met toestemming van de Europese Unie heeft SoZaWe in 1999 het MIME-project gelanceerd dat via SoZaWe werd gefinancierd door de Europese Commissie. Uitvoerder van het project is de stichting Stimulans, een samenwerkingsverband van meerdere migranten organisaties in Rotterdam. Het doel van MIME was de bestrijding van racisme in en rond de stadions door het ontwikkelen van protocollen en handwijzen. Het project was grotendeels gericht op Euro2000 (voetbal). SoZaWe heeft een coördinatierol

in deze subsidies. De subsidies zijn niet voor de dienst zelf, maar de dienst fungeert als beheersorganisatie. De subsidies zijn in eerste instantie verleend in voorschotten door het agentschap SZW.

Over de Europese financiering van projecten wordt met weinig enthousiasme gesproken. Zo is het aanvragen van een subsidie een behoorlijke klus die de beleidsmedewerkers zelf niet altijd de moeite waard vinden, ook is de organisatie niet echt blij met de onevenredige hoeveelheid werk die er in een subsidieaanvraag zit.

“Grote subsidies en projecten zijn wel de moeite waard, maar voor kleinere geldbedragen moet verhoudingsgewijs teveel werk verzet worden.” Het gebeurt regelmatig dat er Europees geld beschikbaar is, maar dat de medewerkers ervoor kiezen het niet te gebruiken. De medewerkers realiseren zich overigens dat het uiteindelijk een enorme luxepositie is dat je geld kunt laten liggen. *“In principe heeft Rotterdam dat geld niet hard genoeg nodig. Wij verkeren in de positie om te zeggen: laat die kleine subsidie maar schieten.”*

Sinds 1999 heeft SoZaWe geen geld uit het ESF aangesproken. Negatieve ervaringen met de administratie hebben voor wantrouwen gezorgd. Veel Europese projecten staan of vallen bij gratie van ambtenaren.

“Die zagen dat echter niet zitten, omdat ze gefinancierd zouden worden uit ESF gelden. Het project is afgeblazen door de directeur Financiën! Iedereen wil het, de EU, de nationale overheid en Rotterdam, de layout is gegeven en actieplannen liggen klaar, alleen vanwege negatieve verhalen rond ESF blaast Financiën het af. Waar gaat het nog om en waar ligt de invloed?”

6.2.1 Kans of belemmering

De dienst maakt zelf weinig gebruik van Europese subsidies, maar fungeert als aanvrager van Europese subsidies voor verschillende organisaties en als coördinator in enkele van deze projecten.

Uit de reacties van de respondenten van deze gesloten dienst blijkt dat de projecten die door middel van EU-subsidies tot stand kunnen worden gebracht, als positief worden ervaren. De subsidies leiden niet tot een belemmering in het uitvoeren van de eigen beleidsoptiek. De subsidies worden derhalve ervaren als mogelijkheid iets extra's te doen en dus als kans om een project uit te voeren of ervaringen uit te wisselen. Het aanvragen en afhandelen van de financiële administratie wordt echter als dusdanig vervelend ervaren dat de kosten tegen de baten worden afgewogen. Dit heeft er toe geleid dat er sinds 1999 geen nieuw aanvragen voor subsidies uit het ESF zijn ingediend. De belemmering voor deze dienst lijkt dus te zitten in door medewerkers ervaren administratieve handelingen, door een respondent omschreven als *bureaucratische rompslomp* rond de aanvraag en afhandeling van een subsidie en niet in de invloed op de beleidsoptiek. Kansen worden verder gezien in de samenwerking met andere steden, netwerken en het uitwisselen van ervaringen. Hierover meer in paragraaf 6.6 over netwerken.

6.3 Subsidies in een open structuur: het OntwikkelingsBedrijf Rotterdam (OBR)

Het OBR is, zoals reeds aangeven, een dienst die bloot staat aan veranderingen in mondiale en Europese ontwikkelingen en tegelijkertijd sterk gericht is op de ontwikkeling van Rotterdam. De dienst beheert op het moment van data verzamelen de fondsen uit Doelstelling-2 stedelijk luik (EFRO), URBAN (EFRO) en het Vijfde Kaderprogramma. De subsidies uit D-2 en Urban vallen onder het Grote Steden Beleid en worden beheerd door het EU-coördinatiepunt die zetelen onder Public Affairs. De andere subsidies worden door de

dienst ingezet in eigen projecten, of worden beheerd waarbij het OBR in enkele gevallen zowel een coördinerende als uitvoerende taak heeft. Op de afdeling Economische Ontwikkeling werkt men in 2002 met negen Europese subsidies, waarvan er zes binnen het Nieuwe Economie Cluster vallen. Van deze zes subsidies worden er vijf ingezet door de voormalige afdeling PIR. In tabel 6.2 worden de ontvangen subsidies bij en via het OBR gepresenteerd.

Tabel 6.2 *Ontvangen subsidies bij en via OBR*

Ontvangen Europese Subsidies in Rotterdam				
Periode	Programma	Bedrag	Dienst / beleidsterrein	Project / consortium*
1989-1993	RENAVAL (EFRO)	€ 8.798.555,16	OBR + ghr	38 herstel projecten scheepsbouwgebieden
1989-1993	Urban Pilot Projects	± 3.000.000		o.a. Kop van Zuid
1993-1997	THERMIE	€ 1.361.340,65	OBR	Entrance*
1994-1999	URBAN	€ 6.751.274,08	GSB	
1996-1999	Telematica 4 ^e kp	€ 317.646,15	OBR-PIR	Infosond*
1997-1999	Technologie DG XIII regiobeleid 4 ^e kp	€ 158.823,08	OBR	RITTS
1996-1999	Transport telematica DG XIII 4 ^e kp	€ 680.670,32	OBR PIR + dsv	Euroscope*
1997-2000	THERMIE II	€ 680.670,32	OBR-PIR	ENTIRE
	THERMIE	€ 317.646,15	OBR-PIR	Restart
1998-1999	Konver	€ 510.502	OBR	Waternet
1998-2000	Telematica 4 ^e kp	€ 40.840,22	OBR-PIR	Eurospin
1998-2000	Adapt II	€ 911.190	OBR	Orgware
1998-2001	Thermie II	€ 408.402	OBR-PIR+gw	Elcidis
1999	EC China lal program	€ 14.067,19	OBR-PIR	COMET
1999-2001	Transport 4 ^e kp	€ 272.268,13	OBR-PIR+ dsv	SWITCH
	Interreg	€ 11.344,51	OBR-toerisme	Regensea
	Interreg	€ -	OBR-toerisme	Change
	Interreg lic	€ -	OBR	Urban regeneration
2000-2003	5 ^e kaderprogramma	€ 1.270.584,61	OBR-PIR	HEAVEN
	5 ^e kaderprogramma	€ 657.981,31	OBR	ETOUR
2000-2002	Transport	€ 12.705,85	OBR-PIR + ret	Most
2001-2006	Doelstelling-2 (EFRO)	€ 34.487.296,42	GSB	Delfshaven en Feijenoord
	URBAN II	€ 8.894.092,24	GSB	SWA Noord aan de Rotte
2001-2003	IST	€ 125.000,	OBR-ICT	Usher
	IRE	?	OBR	BRIS
	IRE	?	OBR	Metropolis
2002-2006	Civitas	€ 5.681.818,1	OBR PIR en dsv,ghr,ret, gw	Tellus*

Door de grote hoeveelheid aan subsidies en projecten kunnen deze niet allemaal aan bod komen. In paragraaf 6.5 volgt de uitwerking van de URBAN-subsidies. Deze uitwerking dient ter verduidelijking van de verhoudingen tussen Europese en Nederlandse geldstromen en is, naast verzamelde data binnen het OBR, mede gebaseerd op een rapport van de Algemene Rekenkamer. Hierover later meer.

In bovenstaand overzicht kan een belangrijk onderscheid worden gemaakt tussen bijvoorbeeld het grote *Transport & Environment aLLiance for Urban Sustainability*-project (TELLUS) en de kleinere projecten, zoals Usher en BRIS.

TELLUS is een demonstratieproject dat valt binnen het Civitas-programma van het directoraat-generaal Energie en vervoer. Het programma kent een looptijd van vier jaar en de EU draagt tot vijfendertig procent van de in aanmerking komende kosten bij. Dat betekent op dit moment dat er ongeveer 5,7 miljoen euro aan Rotterdam is toegekend. Alleen al in Rotterdam zijn hier zesentwintig projecten mee gemoeid. TELLUS is niet alleen het grootste project op het gebied van duurzaam transport dat ooit aan Rotterdam is toegewezen, Rotterdam is tevens projectleider. Deze leidersrol brengt volgens de projectcoördinatoren weliswaar veel werk met zich mee, maar geeft Rotterdam tevens invloed in internationale projecten. De beleidsmedewerkers zetten in op een integrale aanpak waardoor reeds bestaande initiatieven in Rotterdam versterkt worden en de leefbaarheid en bereikbaarheid met een extra financiële bijdrage worden ondersteund.

Het *Bohemian Regional Innovation Strategy*-project (BRIS) is daarentegen een project dat de regionale ontwikkeling in Tsjechië stimuleert en waarvoor Rotterdam door Praag is gevraagd als partner mee te doen en een adviserende rol aan te nemen. Het project heeft binnen het OBR minder aanzien en aandacht dan bijvoorbeeld het TELLUS-project. Geld dat voor Rotterdam beschikbaar is, dient voornamelijk om de voorbereidingen en reiskosten van adviseurs te bekostigen.

Op de afgesloten projecten is accountantscontrole toegepast, de bevindingen waren positief. Het *Mobility Management Strategies for the next decades*-project (MOST) werd tijdens de stageperiode van de onderzoeker onderworpen aan een controle door Europese accountants. Ook hier werd de administratie goedgekeurd, de verantwoordelijk projectleider.

Bij de dienst SoZaWe werd het bijhouden van een projectadministratie als erg bureaucratisch ervaren. De medewerkers van het OBR zien dit anders:

“Natuurlijk is er de overhead die velen vrezen, maar voor niets gaat de zon op. De EU houdt juist de vaart in projecten, omdat er met deadlines gewerkt wordt.” Deze oud-medewerker van het PIR, momenteel werkzaam binnen de afdeling Economische Ontwikkeling van het OBR, denkt vanuit de mogelijkheden die Europa aanreikt. Zij heeft hierin een praktische instelling: *“Europese projecten sluiten in veel gevallen aan bij projecten die je toch al wilt gaan doen in Rotterdam.”* Ze schat dat dit in veertig procent van de gevallen zo is. Ze vindt niet dat je projecten moet maken omdat er een programma is, je moet je eigen projecten inpassen in de programma's. Dit vergt soms creativiteit. Zij memoreert aan de op de afdeling beroemde casus van de hybride bus, die in subparagraaf 6.3.1 zal worden behandeld.

“Je kunt meedoen met een programma en dan in de gemeente zoeken naar een project dat daar in past. Je kan echt iets concreets neerzetten en het brengt mensen bij elkaar. Het vergt wel een flexibele organisatie en je moet vertrouwen opgebouwd hebben in een consortium.” (respondent 9)

“Je doet je eigen ding. Als er een Europese subsidie is waar de doelstellingen op elkaar aansluiten, prima, allebei blij. Het is niet zo dat Europa bepaalt. Misschien hebben we straks wel allemaal schoner openbaar vervoer, maar wel in een eigen stijl.” (respondent 8)

Zowel bij de dienst SoZaWe als bij het OBR weten medewerkers door de contacten in een netwerk al voor een officiële oproep welk subsidiethema er aankomt: *“Officieel reageer je op een Call for proposal, maar je weet het vaak daarvoor al want je houdt processen in de gaten. Als het gaat om projecten die je toch al wilde doen en je krijgt dan dertig tot veertig procent vergoed, is dat heel mooi.”* (respondent 9)

Voordeel van Europese projecten is volgens de respondenten dat het sterke netwerken oplevert. Door het delen van ervaring en technologische kennis, dragen deze netwerken bij aan de *knowhow*. De steun van de EU kan ook als politieke steun dienen, het geeft een steun in de rug op moeilijke momenten. Verder levert het een sterk imago op en ‘imago doet vaak wonderen’.

De volgende casus is een mooi voorbeeld van de ondersteunende en stimulerende rol die Europese middelen kunnen hebben. Er is met toestemming van de auteur (initiator van het PIR en een van de respondenten) gebruikgemaakt van de uitgebreide beschrijving van deze casus in zijn proefschrift, *‘De change agent en zijn resources. Een modelmatige benadering van regionale technologische veranderingsprocessen’* (Van Vliet, 1998: 273-296). Ook is deze casus uitvoerig besproken en was de bus een terugkerend fenomeen, zowel als grap en als voorbeeldfunctie binnen de afdeling.

6.3.1 De hybride bus

Begin jaren negentig zijn er ideeën over een openbaar vervoermiddel van lichtgewicht materialen en met een hybride aandrijving ontwikkeld door het gemeentelijk vervoerbedrijf van Rotterdam, de RET, en het busbedrijf DuvedeC. Het voorstel dat hieruit voortkwam, werd halverwege 1993 voorgelegd aan de RET-directie, die het negatief beoordeelde en afwees. Het project zou te weinig economisch nut opleveren omdat de bussen te klein zouden worden. Derhalve studeerden RET en DuvedeC verder op de mogelijkheid van een groter type, dat wel vasthield aan de hybride aandrijving.

Ongeveer tegelijkertijd maakte het PIR kennis met het Europese stedennetwerk Polis. De projectleider van het PIR had een kleine Europese ervaring toen het EU-coördinatieteam hem in 1992 vroeg een POLIS-conferentie in Barcelona bij te wonen. Door deze bijeenkomst raakte hij op de hoogte van de mogelijkheden die er waren op het gebied van nieuwe vormen van vervoerontwikkeling in Europees verband. (Polis is een netwerk dat zich richt op vervoer.) Hij raakte enthousiast en legde in Polis-verband contact met andere Europese steden. Begin 1993 lanceerde het directoraat-generaal Energie en vervoer een nieuw type projecten binnen het energieprogramma Thermie. Deze *Targeted Projects* waren gericht op het bevorderen van duurzame vervoersvormen in steden. Steden zouden binnen dit kader moeten werken aan bijvoorbeeld vrije busbanen of het bevorderen van openbaar vervoer. Het PIR sloot zich aan bij het Keulse initiatief tot het indienen van een voorstel. In plaats van zelf een nieuw voorstel te ontwikkelen, werd met behulp van een

consultantsbureau naar bestaande projecten binnen Rotterdam gezocht. Hier kwamen uiteindelijk twee ideeën van de RET uit, die werden opgenomen in de projectaanvraag die Keulen bij het directoraat-generaal Energie en vervoer indiende. Een van deze projecten was de ontwikkeling van de hybridebus. Begin 1993 werd voor de uitvoering van dit project het consortium van Europese steden *Energy savings in Traffic and Transport in Cities of Europe* (ENTRANCE) opgericht.

Halverwege 1993 bleek dat de aanvraag van het ENTRANCE-consortium voor Thermie-subsidies zou worden gehonoreerd. Vanaf 1994 beschikte Rotterdam daarmee over een aanzienlijk budget van drie miljoen gulden. De RET en DuvedeC ontwikkelden een concept op basis van de projectbeschrijving met een kostenraming van ongeveer 2,4 miljoen gulden. Veertig procent zou uit het ENTRANCE-project komen met een maximum van 900.000 gulden. Omdat het Europese project aansloot op een reeds lopend project met industriële partners, werd voor het project geen *call for tender* uitgeschreven. Dit werd ook niet geëist door de Europese Commissie.

Na de eerdere afwijzing werd de RET-directie wederom om (financiële) medewerking gevraagd. Er was immers pas veertig procent van de voorspelde kosten gedekt en het PIR beschikte niet over budgetten binnen het OBR. Naast de Europese fondsen was alleen de RET in beeld. De RET-directie zag echter geen rol weggelegd voor de RET als ontwikkelaar van nieuwe vervoersstromen, men wilde juist *proven technology* kopen op een vrije markt. Na deze weigering legde de RET-projectleiding contact met het Koninklijk Nederlands Vervoer (KNV) dat een afdeling openbaar vervoer had die nieuwe ontwikkelingen stimuleerde. In een driehoeksoverleg besloten KNV, RET en PIR samen door te gaan. De projectleider van het PIR nam de verantwoordelijkheid voor het vervolg van het project over. Er werd contact gelegd met Novem, een subsidie-instelling van de ministeries van Economische Zaken en VROM. Deze instelling adviseerde het project onder te brengen bij het directoraat-generaal voor Industrie & Diensten van het ministerie voor Economische Zaken.

Gedurende al deze overleggen had DuvedeC aangegeven te moeten stoppen als er niet snel een betaalde opdracht zou komen. Men deed een voorstel, waarna de projectleider van het PIR de betreffende opdracht gaf ter waarde van 300.000 gulden. Dit veranderde de zaak. Toen de verantwoordelijk directeur van het OBR kennis nam van de situatie, gaf hij aan dat dit geen taak was van het OBR en dat verdere financiële dekking ontbrak. De RET of een andere dienst diende het project over te nemen.

De projectleider had nu een behoorlijk probleem. Via het EU-coördinatieteam bleek de afdeling Milieubeleid van de dienst Gemeentewerken lid van CITELEC, een vereniging van Europese steden die elektrisch vervoer bevorderde. Deze directeur wilde wel met de directies van RET en OBR om de tafel. Na langdurig overleg werd besloten door te gaan en gezamenlijk naar aanvullende financiering te zoeken. Tot die tijd werd de directeur van Milieubeleid van de dienst Gemeentewerken opdrachtgever en zou het OBR de financiering op zich nemen. Om het *commitment* van de RET bij de ontwikkeling van de bus in Europees verband zo groot mogelijk te maken, hielden de partners in 1995 een presentatie voor de RET-directie in aanwezigheid van de ENTRANCE-coördinator uit Keulen. De steun van de RET werd hierbij bevestigd.

Inmiddels was DuvedeC failliet gegaan, waardoor er geen hoofdaannemer meer was voor het project. De op non-actief gestelde projectleider van DuvedeC beschikte echter over alle tekeningen en berekeningen en ging op zoek naar een industrieel leider. Hij belandde bij Fokker Special Products dat het project overnam en hem inhuurde als projectleider.

Ondertussen stond ook de gemeente Rotterdam voor een nieuwe uitdaging. Het ministerie van Economische Zaken had behoefte aan duidelijkheid over de markt voor de bus. Het vond dat de ontwikkeling van een hybride bus geen zin had als er geen afnemer was. Bovendien vond men het onverstandig alle subsidie te besteden aan een casco terwijl er nog geen zekerheid was over de tractie. De ontwikkelaars bleven, gesteund door Europese partners, in het project geloven en wisten het ministerie van Economische Zaken (EZ) uiteindelijk te overtuigen, mede door reeds gemaakte Europese afspraken in herinnering te roepen. Een probleem was dat EZ een overzichtelijk projectvoorstel wilde hebben met daarin een plan van aanpak, een begroting en een industrieel consortium dat achter het project stond. Dit was niet voorhanden omdat de participanten eigenlijk gewoon aan de slag waren gegaan vanuit een gezamenlijk gedragen idee. De organisatie vormde zich omdat het PIR voortschrijdende deelopdrachten was blijven geven en financieren.

Het lukte pas na drie jaar en vele inspanningen om de additionele financiering rond te krijgen door moeizame onderhandelingen met het ministerie van Economische Zaken en gebruikmakend van de financiële reserves van de deelnemende bedrijven zelf. Tussendoor gingen twee bedrijven failliet. Door het overleg van het PIR met de andere Europese partners, de financiële draagkracht van Europa en het OBR, en de afspraken in Europees verband is het project toch van de grond gekomen. De bus ontplofte tijdens de eerste proefrit.

De moraal van deze casus voor de medewerkers is dat Europees geld en Europese afspraken een enorme stimulans vormen om een project van de grond te krijgen. Europa schept in deze zin dus mogelijkheden. Het biedt de mogelijkheid om nieuwe technieken te ontwikkelen waarvan in eerste instantie het economisch nut niet wordt ingezien en daarom geen doorgang zou kunnen vinden. De projectleider zag het belang. *“Er was alleen geen geld. Ik dacht toen aan Europees geld. Het idee leefde hier, er waren mensen mee bezig. Het Europese geld heeft de vaart erin gehouden, er ging een stimulerende werking vanuit”*. Bovendien was het een bestaand Rotterdams project. Bijkomend voordeel is dat door de omstandigheden de contacten binnen Rotterdam en tussen de diensten zijn aangehaald. Het heeft mensen bij elkaar gebracht. Wel wordt het belang van een draagvlak binnen de gemeente onderstreept.

6.3.2 *Kans of belemmering*

Binnen het OBR vormt het EU-coördinatiepunt een apart onderdeel, wat grotendeels is behandeld in hoofdstuk vijf. De professionals van dit coördinatiepunt proberen de Europese interesse qua beleid en subsidies voor de Rotterdamse structuur positief te beïnvloeden. In deze alinea worden de resultaten van de gesprekken met respondenten van de afdeling Nieuw Economische Clusters gepresenteerd. Hieruit blijkt dat het OBR, los van het EU-coördinatiepunt, zowel een coördinerende rol (in een project als TELLUS), als een adviserende rol heeft. De Europese subsidies worden door de frequente gebruikers gezien als kans om een Rotterdams idee neer te zetten. In TELLUS is dit versterkt door reeds bestaande initiatieven aan te melden als

onderdeel binnen TELLUS. Als bijkomend voordeel brengt het mensen binnen Rotterdam bij elkaar. Voor deze open dienst geldt evenals voor de gesloten dienst dat subsidies een kans vormen het eigen beleid vorm te geven. Een verschil met de voorgaande dienst is dat men de strenge administratieve vereisten kent, maar ze beschouwt als noodzakelijk kwaad en zich er zeker niet door laat weerhouden andere subsidies te gebruiken. Tevens steunen deze respondenten op het coördinatiepunt voor beleidsbeïnvloeding of netwerken.

6.4 Subsidies in een open structuur: het GHR

In vergelijking met het OBR en de dienst SoZaWe verwacht ik bij deze dienst, die zowel lokaal als internationaal is georiënteerd en gevoelig is voor zowel Europese als mondiale ontwikkelingen de nodige Europese subsidies.

Tabel 6.3 Overzicht Europese subsidies Gemeentelijk Havenbedrijf Rotterdam.

Ontvangen Europese Subsidies in Rotterdam				
Periode	Programma	Bedrag	Dienst / beleidsterrein	Project
1989-1993	EFRO RENAVAL	€ 8.798.555,16	GHR en OBR	38 herstelprojecten scheepsbouw
1992-1994	...	€ 57.630,09	GHR	Efficiency maritieme veiligheid
1993-1994	Thedis II	€ 199.663,30	GHR	PROTECT
1993-1994	RENAVAL	€ 44.016,68	GHR	Stuadors informatiesysteem
1995-1996	LIFE	€ 453.780,22	GHR	Soil recycling
1995-1997	KONVER II	€ 635.292,30	GHR	Herstructurering Margrietpier
1996-1997	4e Kaderprogramma	€ 16.327,92	GHR	Safeco
1996-1997	4e Kaderprogramma	€ 30.676,45	GHR	Incarnation
1996-1998	4e Kaderprogramma	€ 544.536,26	GHR	7 projecten milieu / veiligheid
1996-1998	4e Kaderprogramma	€ 24.209,17	GHR	Comfortable
1996-1998	4e Kaderprogramma	€ 34.405,16	GHR	Emarc
1998-1999	4e Kaderprogramma	€ 16.976,83	GHR	Safeco II
1998-2000	4e Kaderprogramma	€ 110.916,14	GHR	VTMIS-net
2000-2006	Civitas	€ 5.681.818,1	GHR, OBR, dsv, gw en RET	TELLUS

Opvallend in vergelijking met het OBR is het geringe aantal subsidies dat het Havenbedrijf heeft ontvangen. De twee bedragen die uit dit overzicht springen, zijn beide subsidies die in samenwerking met, onder andere, het OBR zijn verkregen. Bij Renaval kwam het geld niet via de structuurfondsen, maar direct van het budget van de Europese Commissie; een zogenaamd ex-quota programma. Het programma richtte zich op de herstructurering van scheepswerfgebieden. Het geld is gebruikt voor de financiering van verschillende

projecten, waarvan de belangrijkste de herstructurering van de voormalige scheepswerven is. Eén respondent, subsidiecoördinator bij het Havenbedrijf stelt dat de reden dat het Havenbedrijf niet in aanmerking komt voor structurele EU-subsidies ligt in het gegeven dat de dienst niets met achtergesteld gebied heeft: *“Natuurlijk zijn er nog een veelheid van andere programma’s binnen het 5e en 6^e Kaderprogramma (technologiefondsen) waar eventueel een subsidie uit te halen valt, maar voor het Havenbedrijf is het meer een extraatje, de slagroom op de koffie.”*

Hij maakt een inschatting uit de losse pols en schat het op een kleine twintig miljoen gulden over acht jaar, dat schat hij in als nog geen vijf procent van het totale subsidiegeld. Hij stelt echter meteen, nog aan het begin van het gesprek, dat beleidsbeïnvloeding veel belangrijker is, omdat het GHR meer te winnen of te verliezen heeft met beleid en regelgeving dan met incidentele subsidies. *“De benefit van Nederland en het Havenbedrijf ligt niet in de geldpotten. Het directe belang ligt in de toegang tot de Europese markt. Heel Europa met vrije toegang ligt open voor exportland Nederland. Het is dus van groot belang om wet- en regelgeving op een gunstige manier te beïnvloeden.”* (respondent 1)

Natuurlijk zijn de geldpotten niet onbelangrijk.

“Er is geld beschikbaar. Dat moet je dus niet laten liggen. Daarbij zijn subsidies en projecten ook waardevol voor je netwerken, die weer essentieel zijn voor het lobbyen. Vaak ken je ook mensen via subsidieregelingen, waarvoor je bijvoorbeeld met partners moet werken of gezamenlijk een verzoek inlevert.” (respondent 2)

Op dit moment is er gerichte aandacht voor subsidie en onderzoeksmogelijkheden. Het Zesde Kaderprogramma voor technologisch onderzoek, Interreg IIIB/C, TEN-transport en Marco Polo bieden mogelijkheden. Er is hierover nog geen duidelijkheid.

Maar ook voor een door de wol geverfde subsidieman leveren de regels rond Europese subsidies nog wel eens irritaties op. Hij benadrukt dat dit niet noodzakelijkerwijs door de Europese Commissie wordt veroorzaakt. Een goed voorbeeld hiervan is de subsidieverlening rond de herstructurering van de Prinses Margriethaven (KONVER II). Een deel van dit gebied werd vroeger gebruikt als overslagterrein voor Defensie. Na de Golfoorlog kwam hier een kentering in en vond er een overgang van activiteiten plaats naar het *shortsea* gebeuren. Hier ging dus een werkgelegenheidsverlies mee gepaard en op die basis is een aanvraag ingediend voor een Europese subsidie. Europa stelt door middel van het Communautaire Initiatief Konver subsidies ter beschikking voor gebieden waar men kampt met een omslag in industrie en de gevolgen hiervan voor de werkgelegenheid. De subsidie wordt gegeven aan het ministerie van Economische Zaken dat dan weer bepaalt hoeveel Rotterdam krijgt en hoeveel andere Nederlandse regio’s krijgen. Vanuit Konver was er via Economische Zaken een ruime 1,3 miljoen gulden voor Rotterdam beschikbaar. Het Konver-programma liep tot 2002, maar Rotterdam had de subsidies al eerder ontvangen en verwerkt (1997). Voor Rotterdam was het project al eerder afgesloten dan de sluiting van het programma. Alle gegevens waren verwerkt en naar Den Haag (EZ) gestuurd. Tot zover leek alles goed te gaan, totdat het algehele Konver-project ten einde liep en er drie accountants van EZ in termen van de respondent ‘kwamen aanwaaien’. Dit leidde tot wat strubbelingen, omdat zij, volgens de subsidiecoördinator duidelijk nog werden beïnvloed door de ESF-affaire. Rotterdam had alles al eerder afgerond en gearchiveerd, hier zat werkelijk alle informatie in. *“De accountants hadden geen dossierkennis, bovendien waren zij alleen geïnteresseerd in zaken die al jaren daarvoor waren afgetimmerd. Ze trokken de rechtmatigheid van de subsidie in twijfel! Zeer storend, zeker*

omdat uit de dossiers bleek, dat ze rechtmatig waren. De accountants waren roomser dan de paus na de ESF-affaire, maar Den Haag had dus ook geen vertrouwen meer in handelswijze van het Havenbedrijf. Erg vervelend allemaal.”

6.4.1 Kans of belemmering

De respondenten zijn zeer duidelijk over de invloed van subsidies. Als er een Europese subsidie is die past in de projecten, dan wordt dit als mogelijkheid meegenomen. De Europese subsidies worden als extra beschouwd. Door middel van beleidsbeïnvloeding kan structureler en daardoor uiteindelijk meer geld worden binnengehaald.

Tot dusver blijkt dat subsidies zowel in een open als gesloten structuur worden beschouwd als kans om meer geld te verkrijgen voor de ontwikkeling van *eigen* projecten. De respondenten van de verschillende diensten beschouwen de subsidie als kans om het eigen ding te doen. Belemmering zoals bedoeld in de vraagstelling (namelijk een homogenisering van het beleid) wordt niet gevoeld. Toch is er een duidelijk verschil tussen de diensten naar boven gekomen. De respondenten binnen de dienst SoZaWe, die tevens inhoudelijk het internationaal beleid vormgeven, stellen sommige Europese subsidies te laten liggen, omdat de kosten niet tegen de baten opwegen. Dat de administratie omtrent de subsidies een belemmering vormt, blijkt uit het feit dat de dienst om deze reden al een aantal jaar geen gebruik gemaakt van ESF-gelden. Het Havenbedrijf legt zeer sterk de nadruk op het generen van geld door middel van beïnvloeding. Subsidies zijn welkom en aardig, maar er is meer en structureler geld te genereren door een goede lobby. De subsidies fungeren bij het Havenbedrijf als extraatje. Ze worden gezien als nuttig en subsidiecoördinatoren worden ingezet om de subsidies te verkrijgen. Het EU-coördinatiepunt is ondergebracht in het Ontwikkelingsbedrijf. De dienst beschikt hiermee over een team van specialisten, die zeker proberen door middel van netwerken meer geld en positief beleid voor Rotterdam te generen. Het Doelstelling-2-geld is een voorbeeld van een geslaagde poging. Daarnaast is op min of meer toevallige wijze een team van specialisten rondom de EU ontstaan uit het voormalige PIR-team. Subsidies worden als kansen gezien om Rotterdamse projecten te financieren en Rotterdam aantrekkelijk, schoon, sterk en concurrerend te maken.

De mogelijkheid om door middel van beleidsbeïnvloeding de Europese wet- en regelgeving, beleidsprioriteiten of subsidieregelingen zodanig te beïnvloeden dat ze gunstig uitpakken voor de Rotterdamse praktijk is, zo blijkt uit de volgende paragrafen, binnen de gesloten dienst minder vanzelfsprekend dan binnen de open diensten. Voordat de geselecteerde diensten op het niveau van netwerken en beleidsbeïnvloeding zullen worden vergeleken, volgt eerst een uitwerking van de financiering van het URBAN-programma om een beter beeld te schetsen van de verhoudingen tussen Europees en nationaal geld.

6.5 De uitwerking van een casus: URBAN in Rotterdam

Het Communair Initiatief URBAN, inmiddels URBAN II, is een van de grootste programma's in Rotterdam en brengt daardoor veel Europees geld naar Rotterdam. Het URBAN-project wordt beschreven omdat het een van de grootste programma's in Rotterdam is waarvan het financieel beheer bij het OBR ligt. Maar ook

omdat het een project is waarvan de financiën transparant zijn. De Algemene Rekenkamer heeft in 1998 de studie, *Europese gelden voor de grote steden*, gepubliceerd waarin de besteding van de URBAN-gelden wordt onderzocht. Deze studie wordt hier kort aangehaald en vervolgens wordt deze aangevuld met de verzamelde data, om inzicht te bieden in bijvoorbeeld de uiteindelijke verhouding tussen Europees en Nederlands geld.

De doelstelling van het communautair initiatief URBAN is een bijdrage te leveren aan oplossingen voor ernstige maatschappelijke problemen in stedelijke gebieden. Op deze manier verleent de Europese Commissie steun aan acties ter vernieuwing van sociale-, gezondheids- en veiligheidsvoorzieningen en aan het creëren van werkgelegenheid voor de lokale bevolking. URBAN omvatte projecten in circa 118 gebieden van de Europese Unie en is een voortzetting van de Urban Pilot Projects.

URBAN loopt van 1994 tot 1999 en is de voorloper van URBAN II en het Doelstelling-2 programma Stedelijke ontwikkeling. Voor het totale initiatief, alle EU-landen over de gehele periode, is ongeveer 900 miljoen euro van de structuurfondsen uitgetrokken (Europese Rekenkamer verslag nr. 1/2001 www.eca.eu.int). In Nederland voeren de vier grote steden in de Randstad programma's uit in de achterstandswijken. Rotterdam richt zich op de wijk Delfshaven. De minister verantwoordelijk voor het grotestedenbeleid (GSB) heeft als vertegenwoordiger van de lidstaat de eindverantwoordelijkheid voor de juiste invoering van de regeling. Doel is de betere coördinatie van alle tot dan toe gevoerde acties op het terrein van grootstedelijke problematiek en het zoeken naar oplossingen voor problemen in stadsbuurten. In Nederland wordt in totaal ongeveer 300 miljoen gulden uitgegeven aan de URBAN-regeling over de periode van 1994 tot 1999. Dit betreft zowel Europees als nationaal geld. De Europese bijdrage aan de regeling heeft zodoende veel Nederlands geld, zowel publiek als privaat, gegenereerd (AR, 1998, 1).

6.5.1 *URBAN in Rotterdam*

URBAN richt zich op Delfshaven en maakt gebruik van een dubbele strategie. Enerzijds het gebruiken en versterken van potentiële kwaliteiten, anderzijds de strijd aangaan met bestaande problemen. Hierbij is het integreren van bestaande beleidsplannen een sleutelwoord. De financiering is behoorlijk complex, omdat zowel de EU, het Rijk, de gemeente als private geldschieters deelnemen in het programma.

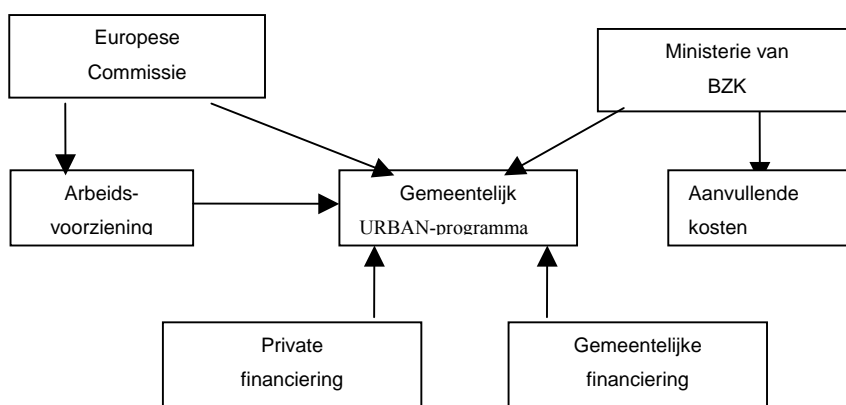
Het Europese geld is afkomstig uit de structuurfondsen ESF en EFRO. De EFRO-gelden worden door de Europese Commissie rechtstreeks aan de gemeenten uitbetaald, de ESF-gelden komen via de Arbeidsvoorzieningsorganisatie bij de gemeenten terecht. Voor Nederland is ongeveer 46 miljoen gulden (22 miljoen ecu) beschikbaar gesteld voor de hele periode en specifiek voor vier wijken in de vier grote steden (Algemene Rekenkamer, 2003: 8). De URBAN-gelden zijn in twee ronden toegekend. In de eerste ronde ontvingen Amsterdam en Den Haag geld uit Europa. Twee jaar later, in 1997, ontvingen Rotterdam en Utrecht geld uit Europa. Toen de tweede ronde beschikbaar kwam, heeft het ministerie de gemeenten Utrecht en Rotterdam geadviseerd geen ESF-geld aan te vragen bij de Europese Commissie vanwege de geringe omvang en het afwijkende verantwoordingstraject via het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Amsterdam en Den Haag ontvangen wel geld uit het ESF (Algemene Rekenkamer, 1998: 9).

Rotterdam heeft volgens de eindafrekening per 31 december 2001 € 6.751.274,08 euro ontvangen van de Europese Commissie (EFRO). De stad heeft dus geen geld ontvangen uit het ESF. Er was zeven miljoen euro

beschikbaar, Rotterdam heeft dus een onderbesteding van vier procent, de laagste in vergelijking met andere steden (AR, 2004, 103). Opmerkelijk is dat Rotterdam de enige is van de vier grote steden die het project heeft afgesloten met een goedgekeurde accountantsverklaring. Volgens de Algemene Rekenkamer een positieve uitzondering.

In de Europese regelgeving is vastgelegd dat de Europese Commissie alleen subsidie verstrekt als de lidstaat minimaal hetzelfde bijdraagt. Dit principe houdt in dat het Rijk en/of de gemeenten minimaal vijftig procent dienen bij te dragen aan projecten die met URBAN-gelden gefinancierd worden. Dit resulteert in een begrote rijksbijdrage van ongeveer zestig miljoen gulden (tegenover de ongeveer 46 miljoen van de EU). Deze bijdrage werd als specifieke uitkering ondergebracht bij het Grotestedenbeleid (Algemene Rekenkamer 2003 9). Uit de eindafrekening voor Rotterdam blijkt dat het Rijk € 6.215.199, 92 euro heeft bijgedragen aan URBAN I in Rotterdam. De gemeente heeft volgens tabel 6.4 ruim twaalf miljoen euro bijgedragen. Hieronder volgt een schematisch overzicht van de geldstromen ter uitvoering van de URBAN-programma's. Het schema is overgenomen uit Algemene Rekenkamer (1998) 'Europese gelden voor de grote steden'.

Schema 6.1 Europese gelden voor de grote steden

Tabel 6.4 URBAN-programma Rotterdam Delfshaven. Eindafrekening per 31 december 2001 (euro)

Projectfinanciering subsidiabel					
Europa				EC EFRO	6.751.274,08
Nationale overheid				BZK	4.231.448,42
				Overig	1.983.751,50
Gemeente					12.459.692,85
Projectfinanciering niet subsidiabel					
Gemeente					3.729.213,35
Private investeringen					4.822.111,02
Totaal					33.977.491,22

6.5.2 Het Prinsesstheater

De renovatie en herinrichting van het Prinsesstheater in Delfshaven is een van de projecten die onder URBAN vallen. Het theater heeft een nieuwe functie gekregen als restaurant dat tijdens het eten topstukken uit het theater de revue laat passeren. De authentieke art deco-en Jugendstil-details zijn teruggeplaatst. Daarnaast speelt het theater een belangrijke sociale functie. Terwijl op theateravonden genoten kan worden van voorstellingen en eten, is het theater de rest van de week beschikbaar voor de lokale bevolking en verschillende etnische gemeenschappen, die een groot aantal culturele activiteiten organiseren of daaraan deelnemen. Het Prinsesstheater kan op deze manier bijgedragen aan het verminderen van het negatieve imago van de buurt, niet alleen door de lokale economie te stimuleren, maar ook door het vergroten van de sociale cohesie in de buurt.

Tabel 6.5 Overzicht financiën Prinsesstheater

URBAN-programma Rotterdam Delfshaven					
Eindafrekening per 31 december 2001 (euro)					
Project Prinsesstheater					
Projectfinanciering subsidiabel					
Europa				EC EFRO	190.587,69
Nationale Overheid				BZK	444.704,61
Gemeente					--
Projectfinanciering niet subsidiabel					
Gemeente					--
Private investeringen					407.360,32
Totaal					1.042.652,62

Uit bovenstaande afrekening blijkt dat de gemeente geen geld in dit specifieke project heeft gestoken. De nationale overheid, private financiers en Europa stimuleren zo een project dat van belang is voor Rotterdam. URBAN II is het vervolg van URBAN en loopt in de periode 2000-2006. Het richt zich op een drietal wijken die samen het gebied Noord aan de Rotte vormen. Er wordt gewerkt aan een herstelplan dat aandacht schenkt aan de zelfredzaamheid van gezinnen en de lokale gemeenschap, zodat zowel ouders als kinderen actieve en volwaardige leden van de gemeenschap kunnen worden. Het Klooster is een gemeenschapscentrum dat de economische en sociale insluiting van jonge Marokkanen stimuleert. Het probeert een tweede thuis te zijn en

richt zich op onderwijs, scholing en recreatie. Om de doelstellingen te bereiken is de betrokkenheid van de lokale gemeenschap essentieel. Lokale sociaal-culturele organisaties en ouders zijn bij de planning vertegenwoordigd. Zij zijn nu nog steeds vertegenwoordigd als personeel of vrijwilliger (EC, Partnerschap met de steden. Het communautair initiatief URBAN, 2003, 20). De totale kosten van het project bedragen 904.675 euro, de EU-bijdrage is 452.337 euro. Dit project wordt gedragen door de dienst Sport en Recreatie van de bestuursdienst Rotterdam. Op 9 april 2003 bezochten Elisabeth Helander (directeur Communautaire Initiatieven en innovatieve maatregelen, DG Regionaal Beleid) en Rudolph Niessler (afdelingshoofd URBAN-actions, DG Regionaal Beleid) Noord aan de Rotte, waar zij onder ander een kijkje namen in wijkgebouw Klooster.

Bovenstaande data tonen de verhoudingen van Europees en 'Nederlands' geld. De verhoudingen kunnen overigens wel verschillen per project onder het initiatief, zo ontvangt het Prinsesstheater geen gemeentelijke steun, maar krijgen andere projecten dat wel. Voor Europese subsidies die verbonden zijn aan de structuurfondsen, dus ook de Communautaire initiatieven, geldt dat maximaal de helft van het geld uit Europa mag komen. De gemeentelijke bijdrage mag dus niet gefinancierd worden uit een ander Europees potje. Dit ligt anders bij de subsidies uit de technologiefondsen die lopen via kaderprogramma's.

6.6 Netwerken in Rotterdam

Het idee binnen de gemeente Rotterdam is dat elke ambtenaar of bestuurder die contacten heeft met Den Haag dat eigenlijk op dezelfde wijze zou moeten hebben met Brussel. Indirecte contacten met Brussel zijn vaak effectiever dan directe omdat Europese ambtenaren en bestuurders slechts beperkte tijd en aandacht voor Rotterdam kunnen tonen, het is immers een van de vele steden in Europa. Deelname aan een Europees netwerk dat op een specifiek beleidsterrein actief is, is daarom niet alleen efficiënter maar ook effectiever. Het EU-coördinatiepunt probeert dit de diensten duidelijk te maken. De diensten behoren te onderzoeken welke netwerken effectief kunnen zijn in Europees verband. Dat betekent niet dat deze netwerken niet lokaal kunnen zijn. Een lokaal netwerk van bestuurders en ambtenaren die zich met Europese zaken bezighouden, kan zeer effectief zijn: denk bijvoorbeeld aan het EG-werkgroepoverleg. Regionale netwerken betrekken niet alleen andere overheden uit de regio, maar ook het bedrijfsleven en andere organisaties die met de EU te maken hebben. In al deze netwerken blijft de rol van de nationale overheid van belang. De EU is een verbond van lidstaten. In veel gevallen loopt de weg van Rotterdam naar Brussel dus nog via Den Haag, bijvoorbeeld door middel van de Permanente Vertegenwoordigers.

Zoals gesteld onderhoudt Rotterdam met veel steden een relatie. Rotterdam is via de Vereniging voor Nederlandse Gemeenten vertegenwoordigd in de Raad van Europese Gemeenten en Regio's (CCRE). Deze vereniging richt zich op alle lokale overheden en niet specifiek op grote steden. Stedelijke samenwerking kan zodoende via Europese netwerken zoals Eurocities lopen of via mininetwerken van 'eigen' zustersteden. Netwerken zijn onder andere van belang voor het vormen van een consortium. Een consortium vormt zich het snelst door eerst bij bekenden navraag te doen of een partnerssearch in te zetten met behulp van EG-liaison of Senter. Er zijn verschillende typen Europese netwerken voor steden. Zo zijn er algemene, groeps-, sector- en programmatypen.

Eurocities is een netwerk dat valt onder het groepstype. Alleen steden met meer dan 250.000 inwoners, een regionale functie en Europees aanzien komen in aanmerking voor lidmaatschap. De vakcommissies van Eurocities, bijvoorbeeld de Social Welfare Commissie, zijn voorbeelden van sectortypen. Deze zijn zeer nuttig, omdat mensen binnen een sector meestal goed geïnformeerd zijn, onder andere, door directe contacten met vakgenoten. Programmatypen zijn speciaal opgericht voor subsidiedoeleinden. Een voorbeeld is het TELLUS-netwerk.

6.6.1 Eurocities

De door Rotterdam aangevoerde Eurocities-lobby heeft daadwerkelijk geleid tot toegenomen aandacht van de Europese Unie voor de problematiek van grote steden. In 1998 was Rotterdam voorzitter van Eurocities en het Urban Forum. Als belangrijkste resultaten hiervan kunnen de subsidies van URBAN I (€ 6,5 mln), II (€ 9 mln) en Doelstelling-2 (€ 34,6 mln) worden gegeven. Goede bestuurlijke en ambtelijke contacten en een goede naam, met name op stedelijke dossiers in zowel Den Haag als Brussel, zijn ook positieve resultaten. Eurocities fungeert als coördinator bij projecten van leden en heeft negen subnetwerken, waaronder de Economic Development and Urban Regeneration Commissie (EDURC). Dhr. H. Verdonk, tevens werkzaam op de afdeling Public Affairs van het OBR, is werkzaam bij deze commissie. Doel is het aangaan van functionele samenwerkingsverbanden. Vooral binnen vakcommissies kunnen interessante verbanden worden gelegd. Een aantal Rotterdamse partnersteden is ook lid van Eurocities. Rotterdam kan hierdoor binnen reeds bestaande stedenbanden netwerken, maar met geld van de Europese commissie.

De contacten die men via netwerken opbouwt en onderhoudt, dienen een doel. Netwerken dienen voor het opzetten van een consortium, om op deze wijze een subsidie in de wacht te kunnen slepen. Daarnaast kunnen netwerken dienen om ervaringen uit te wisselen. Het onder de aandacht brengen van een zelfgekozen onderwerp of het versterken van de positie vallen onder de term *lobby*. Om een goede lobby te voeren zijn netwerken vaak van groot belang.

Het hoofd van afdeling Externe Betrekkingen bij de bestuursdienst stelt: *“Het draait natuurlijk om netwerken. Je moet daar de vaardigheden en de juiste instelling voor hebben en dat is niet de negen-tot-vijf-instelling. Je moet de wil hebben om ergens naar toe te gaan, om contact te hebben met mensen ook als je dan een Griek aan de lijn kunt krijgen.”*

De opmerking komt voort uit een gesprek over probleemoplossingen voor grensoverstijgende problematiek. De al eerder genoemde menselijke factor speelt wederom een rol, want het is niet voldoende dat de spelregels rond een probleem bekend zijn, dat medewerkers zich bewust zijn dat de oplossing voor een probleem buiten de Rotterdamse grenzen gezocht moet worden en dat de kansen in Brussel liggen. De vaardigheden om het spel te spelen moeten aanwezig zijn.

(I): Wat zou je daar als gemeente aan kunnen doen, überhaupt om meer op Europa te richten?

(R): *“Instrumenten inzetten, bijvoorbeeld een taal cursus een Europa-cursus. Nou ja, hoe je het ook wendt of keert, stedelijke ontwikkeling hangt met mensen en dus met attitudes samen. Zij moeten het doen.”*

6.6.2 Een interne lobby: de dienst SoZaWe

De beide respondenten van de dienst SoZaWe zien kansen in de samenwerking met verschillende steden en landen in Europa. Een van de twee stelt het jammer te vinden dat managers hier anders over denken. Volgens hem zijn de managers vooral bezig de dienst draaiende te houden, waarbij het gaat om budgetten en accountmanagement.

“Alles moet terug naar de core business”, en daar kunnen verschillen van mening ontstaan want: “Wat is dan precies core? Uitgaande van de gedachte dat je goed sociaal beleid wilt ontwikkelen en dat dat de core is, kan je stellen dat Europese regelgeving, kennis over ideeën en kansen en geldpotten in Europa daartoe behoren. De core lijkt nu uitkeringen te zijn, het gaat om directe belangen op korte termijn.” Volgens hem zijn de managers de relatie met het sociale kwijt of de inzet voor de ontwikkeling, het gaat om persoonlijke ontwikkeling en budgetten. Europa is iets abstracts waar geen direct belang in wordt gezien op de korte termijn. Hierdoor moet je als medewerker “hard vechten voor een Europees idee en als het wordt afgewezen, dan krijg je ook geen argumenten. Dit heet dan de professionalisering van de dienst.” Zijn collega beaamt dit. “Buitenlands beleid heeft niet altijd de juiste diepgang gehad. De huidige directeur van SoZaWe heeft recent maatregelen getroffen waardoor het buitenlands beleid meer diepgang krijgt.”

De respondenten hebben het gevoel de kar te trekken, wanneer het over het verruimen van de blik gaat. Zij vinden dat bij het ontwikkelen van beleid mondiaal informatie verzameld mag worden omdat we *“kunnen leren van wat elders gebeurt”*. Europese afspraken over het niveau van instroming zou geen overbodigheid zijn. Er is ook niet echt een terugkeerbeleid. Rotterdam kan inderdaad de opvang realiseren, maar hoe gaat het als mensen moeten terugkeren. Zij erkennen de rol van het college binnen de dienst.

“Met het nieuwe bestuur is het afwachten wat zij met Europa willen en hoe ruim de blik is, maar ik zie het sombertjes in.”

6.6.3 Het EU-coördinatiepunt

Op dit moment is Rotterdam (OBR) coördinator van het TELLUS-project. Het programma werd bekend doordat Rotterdam deel uitmaakt van het POLIS-netwerk, een netwerk op gebied van transport en telematica. Volgens de respondenten heeft het netwerk een grote meerwaarde voor Rotterdam, omdat Rotterdam een sterk imago heeft in dit netwerk.

6.6.4 Kansen scheppen: het GHR

De afdeling Public Affairs heeft de taak om beleidsontwikkelingen die van belang zijn voor het GHR te volgen, te adviseren over het politieke besluitvormingsproces en om beleid door lobby zoveel mogelijk om te buigen in de door Rotterdam gewenste richting. Mijn respondent benadrukt vrijwel meteen dat je hiervoor moet willen reizen en geen negen-tot-vijf-mentaliteit mag hebben. Hierin ziet hij voor Rotterdam een uitdaging.

Uit de beleidsnotitie RIEEIR 2002 blijkt dat het Havenbedrijf al langere tijd lobbyt in Brussel. De Rotterdam Consultancy Group (RCG) waarin Europese samenwerking van het Havenbedrijf, de Kamer van Koophandel en de havenondernemingsvereniging plaatsvindt, stamt uit begin jaren zeventig. Het Havenbedrijf realiseerde zich eind jaren zestig reeds het belang van Brussel.

Zij willen deze lobby sterker professionaliseren vanwege de sterk toegenomen invloed van Europese regelgeving en de sterke aandacht voor transportbeleid van de Europese Commissie en de daarmee samenhangende regelgeving. Er wordt ook nadruk gelegd op een *equal level playing field*.

Op dit moment is de meest relevante wet- en regelgeving voor de haven van Rotterdam het transportdossier, de liberalisering van diensten en de richtlijn Havendienstverlening. Maar de installatierichtlijn, de uitvoering van maatregelen die genomen zijn na de ramp met de Erika, *port security*, de richtlijn over de uitstoot van zwavelstof, het milieu, de habitat en vogelrichtlijn, staatssteun, aanbesteden en mededinging blijven belangrijk. De uitdaging voor de haven ligt in globalisering, duurzame ontwikkelingen en commercialisering. Aan de hand van commercialisering komen nieuwe EU-voorstellen zoals het *port package*.

Het GHR wil de positie van de haven structureel versterken bij EU-instellingen, in het bijzonder de Europese Commissie, het Europees Parlement en de Raad van Ministers. Daarnaast is de Europese branche-organisatie voor zeehavens, *European Seaport Organisation*, (ESPO) een zeer belangrijk netwerk dat belangen van zeehavens bij de EU vertegenwoordigt.

Tijdens een EU-werkgroepoverleg op 28 maart 2002 wil de beleidsadviseur en lobbyist van het Havenbedrijf twee punten aan de orde stellen. Ten eerste: het beïnvloeden van Europese wet- en regelgeving. Hij wil het dilemma rond de *port package*, waarvan de belangrijkste maatregel de liberalisering van dienstverlening in de havens betreft, op tafel leggen. Hij heeft moeite met het onderwerp, omdat concurrentie puur beschouwd wordt als interne aangelegenheid van een haven, kortom concurrentie binnen de haven zelf. Men vergeet echter dat ook buiten de haven met andere havens geconcurrereerd moet worden. ESPO is actief bezig met de problematiek, maar het is moeilijk om met een stem een reactie te geven, gezien de verschillende belangen. Het dilemma is dat Europese zeehavens dezelfde markt bedienen, namelijk de Europese *single market*. Vanuit de Europese gedachte is een sterk en concurrerend Europa het doel. Echter als stad (en haven) moet ook de eigen concurrentiepositie worden bevochten. De deelnemer wil graag van gedachten wisselen over dit spanningsveld.

Al eerder had een andere beleidsmedewerker eenzelfde soort spanningsveld blootgelegd door te vertellen soms binnen een consortium iets te merken van *'Het is ons geld-gedrag'* Hij sprak over *'concollegae'*. *"Je bent als het om Europa gaat vaak zowel collega als concurrent en dat werkt soms bevreedend. Je werkt samen om een sterker verhaal te krijgen, maar uiteindelijk wil je alle geld uit hetzelfde potje en ben je concurrenten."*

Na 11 september is de druk op de havens toegenomen op het gebied van veiligheidsmaatregelen, wat geresulteerd heeft in verscherpte havencontroles. Men zegt dat Rotterdam te streng zou controleren, maar Brussel denkt daar anders over. De stukken die GHR naar Brussel heeft gestuurd, zijn namelijk warm ontvangen.

De beleidsmedewerkers van het Havenbedrijf hebben een duidelijke mening over het nut van een G4-kantoor in Brussel. Dat moet volgens hen meer berusten op beleidsbeïnvloeding en minder op subsidies. De nadruk van de G4 zou op het van dichtbij volgen van toekomstige Europese beleidsontwikkelingen moeten liggen.

“Vertegenwoordiging in Brussel is nuttig en de samenwerking heeft zeker een meerwaarde, maar je moet wel oppassen dat je niet in elkaars vaarwater gaat zitten. Niet alle diensten zijn Europa minded. Je moet ook niet iedereen willen betrekken. Daarom moet je een pragmatische aanpak kiezen.” Zij vinden de informatieve en de faciliterende rol van het G4-kantoor goed en zeer nuttig.

Volgens een van de EU-coördinatoren is het Havenbedrijf een verhaal apart. Het bedrijf trekt een eigen lijn en heeft in die zin geen binding met de G4 of het G4-kantoor. Het is hier ook toe in staat want het is een hoofdrolspeler. Beleid uit de EU raakt het bedrijf direct en dat beseft het. Het Havenbedrijf is zich zeer bewust van de mondiale processen, zoals globalisering. Dit leidt immers tot schaalvergroting en een toename in transport. Het Havenbedrijf is slechts onderdeel in dit netwerk en moet dus een naar buitengerichte blik hebben.

Zoals de EU op het stadhuis in de portefeuille Internationale betrekkingen is ondergebracht, vallen de EU-dimensie en -fondsen of -regels die daarmee verbonden zijn onder de dienst SoZaWe in het kader van internationaal beleid. Er zijn medewerkers betrokken bij projecten die deels door de EU gefinancierd worden, zij zijn naar buiten gericht en zowel inhoudelijk bij de projecten betrokken als administratief en financieel. Beiden benadrukken het belang van netwerken. De afdeling P&F is gedurende de ESF periode 1997-1999 coördinator geweest in het stroomlijnen van Europees geld uit het ESF voor andere partijen dan SoZaWe. Door slechte ervaringen (in mei 2004 liepen er nog enkele rechtszaken) heeft men sinds 1999 geen geld meer geput uit het ESF. Omdat het college toch EFS geld wil gaan inzetten, vindt er een omslag plaats binnen SoZaWe en wordt er een speciale ESF-unit opgezet. De dienst gaat waarschijnlijk zelf ook geld uit het ESF inzetten. De dienst heeft een goede naam in Europa, is al lange tijd zeer actief in Europa en heeft er veel contacten. Een van de respondenten heeft door zijn werk als secretaris van het Social Welfare Committee van Eurocities een groot netwerk opgebouwd.

Het OBR heeft een afdeling Public Affairs. Hier is het EU-coördinatiepunt gehuisvest. Deze professionals zijn zowel door het OBR als gemeentebreed inzetbaar voor Europese aangelegenheden. Iedere afdeling is op specifiek gebied bezig met Europese projecten, subsidies of regelgeving, omdat de ontwikkeling van Rotterdam als aantrekkelijke en concurrerende stad in een Europees kader is geplaatst.

Het Havenbedrijf wordt in mondiaal en Europees kader geplaatst. Subsidies zijn nuttig, maar de echte kans ligt in de beïnvloeding van Europees beleid door een sterke lobby te voeren. Goede netwerken zijn hiervoor van belang.

Hoofdstuk 7 Conclusie: Leergeld en meer geld

De rode draad in deze scriptie is de algemene vraag:

Op welke wijze wordt Rotterdam beïnvloed door de Europese Unie?

Deze vraag naar de mogelijke invloed van de EU in Rotterdam leidde in hoofdstuk twee tot een theoretische verdieping en een gerichtere vraagstelling. In dit hoofdstuk volgt de beantwoording van de twee onderzoeksvragen die voortkomen uit deze theoretische verdieping, te weten:

- a. *Biedt de Europese Unie het Ontwikkelingsbedrijf Rotterdam, de dienst Sociale Zaken en Werkgelegenheid en het Havenbedrijf kansen om de positie te versterken of voelen de diensten zich belemmerd?*
- b. *Is er een verschil tussen de diensten wat betreft deze mogelijkheden of beperkingen op basis van de gevoeligheid voor mondiale en Europese structuren?*

In paragraaf 7.1 wordt allereerst een korte samenvatting gegeven van de gebruikte theorieën en de verzamelde data omtrent de Rotterdamse organisatiestructuur van internationale en Europese zaken. Dit schetst een beeld van het Rotterdamse veld waarin de diensten opereren. In paragraaf 7.2 zullen de onderzoeksvragen worden beantwoord door een analyse van de verschillen tussen de diensten op basis van hun open of gesloten structuur.

7.1 Op verkenning

De in de actualiteit veronderstelde toenemende invloed van mondiale en Europese structuren in de nationale, regionale en lokale praktijk, wordt in het theoretische hoofdstuk bevestigd. Globalisering is volgens Gray de verbinding van de wereld in maatschappelijk cultureel, politiek en economisch opzicht door de ontwikkeling van afstand en ruimte verminderende technieken. Hierdoor, stelt Giddens, integreert de wereld steeds verder. Afhankelijkheidsrelaties nemen toe en de waarde van nationale contexten vermindert. Dit wordt nog eens extra benadrukt door de overeenkomsten in Europees verband die tot een interne markt hebben geleid. Sassen geeft een empirische basis aan deze theorie door aan te tonen dat globalisering invloed heeft op de economische structuur en arbeidsverhoudingen in steden. Over de uitwerking en de betekenis van de globalisering op de lokale economie verschillen de meningen. Enerzijds benadrukken economen als Storper en Porter het blijvend belang van lokaliteit, want juist in specifieke krachten liggen onderscheidende concurrentievoordelen. Tegenover deze veronderstelde kracht van heterogeniteit staat anderzijds Castells die de wereldwijde toegang tot informatie als een belangrijke homogeniserende kracht beschouwt. Daarnaast worden niet alleen producten wereldwijd geproduceerd en afgenomen, maar worden ook specifieke culturele uitingen gemeengoed in alle delen van de wereld. Uiteindelijk komen Giddens, Van Binsbergen en Featherstone min of meer tot de conclusie dat globalisering goede condities schept voor lokalisering.

Deze redenering is vertaald naar de politieke arena, waar de invloed van de EU dus goede condities zou kunnen scheppen voor lokale overheden wanneer zij open staan voor deze invloeden. Of dit werkelijk zo is, zal in dit hoofdstuk duidelijk worden door de beantwoording van de onderzoeksvragen.

7.1.1 De EU in Rotterdam: een eerste beantwoording

Er bestaat in Rotterdam van oudsher een onderscheid tussen de door het gemeentebestuur geïnitieerde internationale relaties en de internationale contacten van de verschillende gemeentelijke instellingen. Deze laatste komen voort uit de “eigen” beleidsoptiek, terwijl het gemeentebestuur handelt vanuit de gedachte Rotterdam als geheel te versterken. Europa is als bestuurlijke macht sinds midden jaren tachtig in zicht gekomen. Door het groeiend aantal wetten en subsidieregelingen ontstond de behoefte van het bestuur om een strategie te bepalen ten aanzien van Europa. Hieruit blijkt dat de gemeente zich al snel bewust was van de mogelijke impact die de Europese bestuursstructuur zou kunnen uitoefenen. Naast de opzet van een speciaal coördinatieteam werd al snel besloten de Europese dimensie te delegeren naar de diensten. De gedachtegang was dat deze beter zijn toegesneden om met Europese invloeden op de specifieke beleidsterreinen om te gaan. Het coördinatiepunt is in eerste instantie in het leven geroepen om het kennisgat omtrent de EU, toen nog EG, te dichten. Het werd als aparte EF/EG-afdeling ondergebracht bij het OBR. In 2001 is de naam van deze afdeling veranderd in Public Affairs. Aanvankelijk richtte deze afdeling zich voornamelijk op de informatievoorziening rond subsidies. Dit is echter langzaam uitgegroeid tot coördinatietaak. Nu is weer langzaam de tendens richting informatie en advies, zij het gericht op wet- en regelgeving.

Het EU-coördinatiepunt heeft door goed lobbywerk (in de beginjaren gesteund door voormalig burgemeester Peper) de stedelijke problematiek op de Europese agenda gekregen. Het Europese geld voor stedelijke projecten is dus na een lobby van een aantal Europese steden door de Europese Commissie vrijgemaakt. Alleen de programma's voor stedelijke ontwikkeling (URBAN, D-2) hebben al ongeveer 50 miljoen euro bijgedragen aan Rotterdamse projecten. Er is dus sprake van een succesvolle, deels Rotterdamse, lobby op het gebied van stedelijk beleid.

Het EU-coördinatiepunt hanteert twee methoden met betrekking tot het binnenhalen van subsidies. Ten eerste: het zoeken van subsidies voor een project en ten tweede: het zoeken van projecten voor een subsidieregeling. Geld wordt als kans gezien omdat het wordt gebruikt voor Rotterdamse projecten die anders blijven liggen. Er gaat een stimulerende werking vanuit.

Het bepalen van de aandachtspunten is een samenspel tussen de Europa-coördinatoren en de medewerkers van de diensten. Het bepalen van relevante dossiers is twee richtingsverkeer vanuit Rotterdam en Brussel, waarbij Rotterdam basis en uitgangspunt is. Vanuit het collegeprogramma en in samenwerking met de diensten richt men zich op Brussel. Wel is er sprake van een wisselwerking en houdt men rekening met thema's die in Brussel hoog op de agenda staan. Deze worden teruggekoppeld naar de diensten.

Ondanks een groeiend besef van de impact die wet- en regelgeving kunnen hebben, draait het veelal nog om subsidies en de ervaringen met subsidies. Netwerken voor subsidies, maar ook netwerken voor uitwisseling van kennis en ervaring worden vaak genoemd.

Andere successen van het EU-coördinatiepunt zijn een goed Europees imago voor Rotterdam, nuttige contacten, een groeiend Europees bewustzijn binnen de gemeente en uiteindelijk participatie in het G4-kantoor in Brussel. De respondenten van het team geven zelf aan dat de focus op de Rotterdamse achterban blijft liggen. Zij vinden de verankering van de EU in Rotterdam nog te persoonsgebonden. Het belang van de EU is in de meeste diensten niet geïnstitutionaliseerd op directie- en managementniveau en dat zou volgens hen wel moeten.

Naast een specifiek EU-team beschikt Rotterdam als een van zes gemeenten over een zetel in het Comité van de Regio's en participeert het in een G4-lobbykantoor in Brussel. Ondanks het gegeven dat de EU-dimensie is doorgeschoven naar de diensten, vind ik de gemeente als totaal geëuropeaniseerd, in de betekenis van betrokken en organisatorisch aangepast aan de EU als bestuursstructuur. De houding die in de gemeente wordt aangenomen, is dat Brussel net zo normaal is als Den Haag en daarmee een plek heeft binnen de diensten. Dit betekent dat er naast deze professionals, binnen de diensten medewerkers betrokken zijn bij Europa. Zij nemen onder andere deel in het door het EU-coördinatiepunt georganiseerde EU-overleg. Onderstaand zijn de verschillen tussen de diensten op een rij gezet.

7.2 De verschillen op een rij

Uit de in hoofdstuk twee behandelde theorie van kan worden afgeleid dat macrostructuren een positieve invloed kunnen hebben op lokale structuren. Deze ontwikkelingen zijn van invloed op de onderwerpen waarmee het Havenbedrijf en het Ontwikkelingsbedrijf zich bezighouden (economie). Beide diensten hebben in hun beleidsontwikkeling rekening te houden met internationale ontwikkelingen. De diensten zijn derhalve gekenmerkt als open diensten. In de volgende alinea worden de verschillen tussen deze diensten en de op Rotterdam gerichte en voor mondiale invloeden gesloten dienst Sociale Zaken en Werkgelegenheid gepresenteerd.

7.2.1 Sozawa: leergeld

Concluderend kan worden gesteld dat de projecten die SoZaWe tot 2000 heeft helpen financieren uit het ESF niet alleen tot goede projectresultaten hebben geleid, maar dat deze voor de dienst ook hebben gediend als leergeld omtrent de *knowhow* rond Europese subsidies. Europese subsidies worden als kansen gezien om de eigen beleidsoptiek gestalte te geven, maar worden alleen ingezet als de kosten tegen de baten opwegen. Dit betekent dat de dienst al enkele jaren geen geld meer uit het ESF heeft ingezet, omdat de administratie en langdurige nasleep van de periode 1997-1999 voor weerstand hebben gezorgd. SoZaWe heeft haar leergeld betaald.

Nadat het College heeft aangegeven geld uit het ESF te willen benutten, is begin 2004 een start gemaakt met het opzetten van een ESF-unit. Hieruit blijkt dat deze dienst gevoelig is voor standpunten van het College. Een stelling die door een van de EU-coördinatoren wordt bevestigd. De dienst is immers financieel afhankelijk van het College. Hieruit blijkt echter ook dat de dienst een afwachtende houding aanneemt als het Europese subsidies betreft.

De afdeling Internationaal beleid pleit voor een blik over de grenzen en het opdoen van *best practices*. Op de afdeling is men van mening dat de dienst en de gemeente weldegelijk de (zure) vruchten plukken van

mondiale en Europese ontwikkelingen. De gemeente wordt geconfronteerd met de gevolgen van migrantenstromen in Europa die ontstaan door nationale verschillen in beleid en wet- en regelgeving. De medewerkers zien subsidies als mogelijkheid projecten en initiatieven te steunen, maar zien ook kansen in beleidsbeïnvloeding. Dit betekent dat de dienst minder gesloten is voor invloeden van buitenaf, dan in eerste instantie is aangenomen. Echter, deze houding is binnen de dienst niet verankerd. Verschil van mening over wat nu wel en niet tot *core business* behoort, maakt dit duidelijk.

Ondanks de naar Europa gerichte houding van de twee respondenten, de goede contacten die zij onderhouden en de goede naam die zij hebben opgebouwd binnen het *Social Welfare Committee* is deze houding niet erg verankerd binnen de gehele dienst. De politiek, het College, speelt een belangrijke rol in de houding van de dienst betreffende de EU.

7.2.2 OBR: een praktische instelling

Het Ontwikkelingsbedrijf Rotterdam heeft het ontwikkelen en economisch concurrerend maken van Rotterdam tot doelstelling. Deze doelstelling wordt in een Europese setting geplaatst. Om de stad aantrekkelijk te maken voor zowel bedrijven als inwoners, is men sterk gericht op het ontwikkelen van beleid en projecten in een breder perspectief. Door deze doelstellingen en het feit dat het EU-coördinatiepunt binnen het OBR een plek heeft gevonden, is het geaccepteerd de blik naar Europa, de EU, te richten, gebruik te maken van Europese subsidies en deel te nemen aan projecten zoals BRIS, die in eerste instantie geen economisch nut dienen. Doordat enkele medewerkers bekend zijn met de EU-fondsen en de fysieke nabijheid van het EU-team, wordt er veel gebruikgemaakt van Europese subsidies en de netwerken om deze subsidies te verkrijgen. Het behartigen van het stedelijk belang is de verantwoordelijkheid van het EU-coördinatiepunt. Op de afdeling Economische Ontwikkeling heerst een praktische houding, er moet iets neergezet worden. Deze pro-actieve houding wordt niet alleen gestimuleerd, maar noodzakelijk geacht. De dienst ziet dus veel kansen in de EU. Niet alleen wordt er gebruik gemaakt van Europees geld om de Rotterdamse positie te verbeteren, kansen worden ook gezien, met name door de professionals van het EU-coördinatiepunt, in het beïnvloeden van Europees beleid. De houding is, dat met wet- en regelgeving omgegaan dient te worden en dat er een in fase daarvoor (bij het ontwerpen) getracht moet worden deze zo gunstig mogelijk te beïnvloeden.

7.2.3 GHR: meer geld

Geheel in lijn met Storper stelt het Havenbedrijf dat eigenheid en de kracht van de specifieke locatie de dienst concurrerend maken in een mondiale economie. Door een pro-actieve houding proberen zij deze positie te verdedigen en te verbeteren.

Uit de reactie van de respondenten blijkt dat beleidsbeïnvloeding voor het Havenbedrijf veel belangrijker is dan het binnenhalen van Europese subsidies, omdat het GHR meer te winnen of te verliezen heeft met beleid en regelgeving dan met incidentele subsidies. Er wordt sterk in kansen gedacht en dan met name de kans om beleid en wetgeving via een lobby zo gunstig mogelijk te laten uitpakken voor de Rotterdamse haven. Het Havenbedrijf stelt dat subsidies mooi zijn, maar dat beleidsbeïnvloeding uiteindelijk meer geld zal genereren, weliswaar niet in de vorm van subsidies maar in concurrentievoordelen.

7.3 Heterogenisering of homogenisering?

Subsidies worden zowel door de open als de gesloten dienst gezien als een kans om eigen ideeën vorm te geven. Waar het de invloed van subsidies betreft, kunnen we stellen dat deze leiden tot een versterking van het eigen beleid en dat de Europese Unie hiermee mogelijkheden biedt de lokale eigenheid te versterken. Er zijn echter wel verschillen geconstateerd. Doordat de dienst SoZaWe min of meer ongevoelig is voor de Europese en mondiale structuren, wordt er geen dwingende invloed gevoeld. Of een internationaal perspectief in de beleidsontwikkeling een vanzelfsprekende factor zou moeten zijn, is binnen de dienst punt van discussie. In tegenstelling tot de pro-actieve houding van het OBR en het Havenbedrijf lijkt de houding van de dienst SoZaWe bestempeld te kunnen worden als afwachtend.

Bij de gesloten dienst worden de kosten tegen de baten afgewogen en hebben negatieve ervaringen rond de ESF-periode 1997-1999 het gebruik van ESF-subsidies lang geblokkeerd. De dienst zet momenteel echter, op verzoek van het College, weer in op het verkrijgen van ESF-subsidies.

Het Havenbedrijf zet, ondanks het feit dat subsidies worden gezien als mogelijkheid eigen beleid vorm te geven, weinig in op Europese subsidies omdat er, juist door de open structuur, meer en structureler geld te verkrijgen is door een gunstige concurrentiepositie te bevorderen en dus pro-actief op eventuele Europese beleidsmaatregelen in te zetten. De administratie rond Europese subsidies is bekend, maar vormt voor de gespecialiseerde subsidiecoördinator geen enkele belemmering om gebruik te maken van subsidies. De subsidies worden minder interessant gevonden.

Dit verschil heeft een sterke basis in de gevoeligheid voor Europese en mondiale structuren. Het Havenbedrijf opereert immers in een Europees en mondiaal veld en probeert dit veld zo gunstig mogelijk te houden door bijvoorbeeld een zo gunstig mogelijk concurrentiebeleid en beleid rond een *equal level playing field* na te streven.

Door de gesloten setting van de dienst SoZaWe is in eerste instantie op subsidies ingezet. Verder neemt de dienst een redelijk afwachtende houding in, maar kan zich dit door de gesloten setting tot nu toe nog permitteren. Het OBR heeft een speciale positie doordat het EU-coördinatiepunt binnen de dienst is geplaatst. Er wordt dus zowel in Brussel getracht Rotterdam zo sterk mogelijk te profileren en tegelijkertijd is wordt er veel gebruikgemaakt van Europees geld.

Wanneer we deze resultaten analyseren door middel van het theoretisch analysekader blijkt dat voor de gemeente Rotterdam gesteld kan worden dat Europese structuren en middelen, mede door een sterke lobby, geleid hebben tot een versterking van de lokale ontwikkelingen en de positie van Rotterdam. Wel heeft de EU als nieuwe bestuursstructuur een impact gehad op de organisatie van beleid en bestuur in Rotterdam.

7.4 Een eindoordeel

De invloed van de EU in de gemeente Rotterdam is groot, het is een geëuropeaniseerde gemeente. De gemeente heeft een EU-coördinatiepunt en beleid dat bewust de verantwoordelijkheid van de Europese dimensie bij de verschillende diensten legt. De diensten gaan ieder op hun eigen wijze om met deze verantwoordelijkheid. Dit maakt dat het beleid omtrent de EU gefragmenteerd is. Het probleem van dit model is dat Europa niet in alle diensten is verankerd.

De invloedsmiddelen die de Europese Unie kan gebruiken om heel Europa sterk en concurrerend te maken, namelijk beleid en geld, leiden niet tot een verlies aan lokale eigenheid. Wel kan er duidelijk onderscheid gemaakt worden in de impact die de EU heeft op de diensten die blootstaan aan Europese en mondiale invloeden en de meer gesloten dienst. De gesloten dienst heeft een meer afwachtende houding, terwijl de open diensten een pro-actieve houding aannemen als het gaat om het veiligstellen van de eigen positie. Deze diensten worden hiertoe door hun open structuur meer gedwongen. De middelen binnen de diensten zijn in overeenstemming met beleidsdoelen en ambities. Bij SoZaWe zijn er minder middelen voor de Europese dimensie dan bij het Havenbedrijf en het OBR. Bij SoZaWe lijken de Europese activiteiten afhankelijk van de persoonlijke interesse van beleidsmedewerkers.

Het OBR en het Havenbedrijf denken in termen van kansen. Juist in het beïnvloeden van de belangrijke regelgeving, die op lokaal niveau geïmplementeerd moet worden en voor problemen zou kunnen zorgen, liggen kansen. Door een pro-actieve houding en lobby tracht men eventuele nadelige gevolgen van bijvoorbeeld wet- en regelgeving voor te zijn. Er worden geen belemmeringen in de ontwikkeling van de lokale eigenheid gevoeld. Er is dus voldoende ruimte voor Rotterdamse eigenheid in Europese context. Toch kan gesteld worden dat Brussel best een beetje binnenland is.

Literatuurlijst

- Adviesraad voor Internationale Vraagstukken (2001). *Een gelaagd Europa. De verhouding tussen de Europese Unie en subnationale overheden*. Den Haag.
- Algemene Rekenkamer (1998). *'Europese gelden voor de grote steden'*. 's-Gravenhage: Sdu Uitgevers.
- Algemene Rekenkamer (2003). *EU-trendrapport*. 's-Gravenhage: Sdu Uitgevers.
- Algemene Rekenkamer (2004). *EU-trendrapport*. 's-Gravenhage: Sdu Uitgevers.
- Algemene Rekenkamer (2004). *'Aandacht voor financiële gevolgen van Europees beleid'*. 's-Gravenhage: Sdu Uitgevers.
- Ambtelijk Rapport (2002). *Ondernemende overheid of overheidsonderneming. Van gemeentelijk Havenbedrijf Rotterdam naar Havenbedrijf Rotterdam NV?! November 2002, Rotterdam, www.portofrotterdam.com*
- Baarda, D.B. & M.P.M de Goede (1996). *Basisboek Methoden en Technieken. Praktische handleiding voor het opzetten en uitvoeren van onderzoek*. Houten: Stenfert Kroese.
- Bauman, Z. (1998). *Globalisation. The human consequences*. Cambridge: Polity Press.
- Banks, G. (2000). boekrecensie van *The Regional World: Territorial Development in a Global Economy* van M. Storper. *Urban Geography* nr 3, pp 281-282.
- Beck, U. (2000). *What is Globalization?* Cambridge: Polity Press.
- Berg, L. van den (1993). Urban life-cycle and the role of a market-oriented revitalization policy. In: A. Summers & Cheshire & Senn (1999). *Urban change in the US and Western Europe; Comparative Analysis and Policy*. The Urban Institute Press.
- Berg, L. van den (1996). Rotterdam en Europa. Een dubbele uitdaging voor een ondernemende stad. In: A.C. Zijdeveld, *Rotterdam naar 2005-visies vanuit de wetenschap*. pp 42-60. Kampen: Kok Agora.
- Borchardt, K. (1999). *Het ABC van het Gemeenschapsrecht*. Brussel: Europese Gemeenschappen.
- Bouwmans, H. (2004) Hollandse oogkleppen. De provincialisering van de Nederlandse politiek. *Binnenlands Bestuur*, 26-3-2004, 36.
- Bovens, M. en K. Yesilkagit (2004) The Impact of European Legislation on National Legislation in the Netherlands. Een paper voor de NIG-conferentie van vrijdag 29 oktober 2004. Gevonden op de website. Erasmus universiteit: <https://ep.eur.nl>
<https://ep.eur.nl/handle/1765/1763?mode=full>
<https://ep.eur.nl/bitstream/1765/1763/2/NIG1-11.pdf>
- Bramezza, I. & H.A. van der Klink (1995). Besturen van stedelijke gebieden met nieuw elan. *City Management en Marketing*. nr. 1.
- Bramezza, I. (1996). *The competitiveness of the European city and the role of urban management in improving the city's performance*. Rotterdam: Tinbergen Instituut.
- Bruinsma, G.J.N., & M.A. Zwanenburg (1992). *Methodologie voor Bestuurskundigen. Stromingen en methoden*. Muiderberg: Coutinho.
- Burgers, J.P.L. (1988). *De schaal van solidariteit. Een studie naar de sociale constructie van de omgeving*. Leuven/Amersfoort: Acco.

- Burgers, J.P.L. (2002). *De gefragmenteerde stad*. Amsterdam: Boom.
- Burgers, J.P.L. (1992). Veranderende verhoudingen tussen stad, staat en markt. Over de relevantie van stads sociologisch onderzoek. *Beleid en Maatschappij*. nr. 6.
- *Business Week Europe*. (2000). Special Report on Global Capitalism, november 6th.
- Castells, M. (1997). *The information age: economy, society and culture. Vol.II The Power of Identity*. Malden: Blackwell Publishers ltd.
- Castells, M. (1998). *The information age: economy, society and culture. Vol III End of Millenium*. Malden: Blackwell Publishers ltd.
- Collegeprogramma 1998-2002 'Met Raad en Daad'. Rotterdam
- Collegeprogramma 2002-2006 'Het nieuwe elan van Rotterdam...en zo gaan we dat doen'. Rotterdam.
- Committee of the Regions (1996). *Regional and local government in the European Union*.
- DBZ. Ambtelijke notitie van de Directie Ambtelijke Bestuurszaken afdeling Externe Betrekkingen, (2000) 'Buitenlandse betrekkingen gemeente Rotterdam'. Ontvangen via contactpersoon op website www.stadhuis.rotterdam.nl
- Delanty, G. (2002). *Europe: More than an idea?* een presentatie tijdens de Europese Studie Dag in Maastricht, Universiteit van Liverpool.
- Dunford, M & G. Kafkalas (1992). *Cities and regions in the new Europe: the global-local interplay and spatial development strategies*. Londen: Belhaven Press.
- Europese Commissie (1997). *Steun en leningen van de Europese Unie. Gids voor de communautaire financiering*.
- Europa van Morgen. "Eurobarometer", nr. 12, juli 2002, jrg.32.
- GHR, Bedrijfsplan 2001-2005, www.portmanagement.com
- Giddens, A. (1999). *The runaway world; how globalisation is reshaping our lives*. London: Profile Books.
- Giddens, A. (1994). *Beyond Left and Right*. Stanford: Stanford University Press.
- Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. Stanford: Stanford University Press.
- Held, D. (2001). *Global Transformations: politics, economics and culture*. Cambridge: Polity Press.
- Held, D. A.McGrew, D.Goldblatt en J. Perraton, introductie Global Transformations op de polity website. www.polity.co.uk/global/executiv.htm#intro.
- Hessel, B. (1999). *Bouwen aan een stad in Europa, Europees rechtelijk gereedschap voor Leidsche Rijn en Utrecht*. Deventer: Kluwer.
- Houtman, D. (2003). The social challenge. *Erasmus Magazine*, jrg. 6, nr. 10.
- Keating, M. & B. Jones (1995). *The European Union and the Regions*. Oxford: Clarendon Press.
- Kooij, M. van der (2004). 'We doen het liefst direct met Brussel zaken'. *Binnenlands Bestuur*, nr. 25.
- NRC Handelsblad, 30 september 2004. Versteegh, K. (2004) *Invloed Brussel kleiner dan gedacht*.
- NRC Handelsblad, 27 februari 2002.
- Nugent, N. (1999). *The Government and politics of the European Union, fourth edition*. Londen: The Macmillan press ltd.

- OntwikkelingsBedrijf Rotterdam (1995). *Europa in Rotterdam Discussienota*. Rotterdam.
- OntwikkelingsBedrijf Rotterdam (2000). *Europa in Rotterdam voortgangsrapportage oktober 1999-juni 2000, jaarverslag 2000*, Externe Fondsen en EG coördinatie.
- OntwikkelingsBedrijf Rotterdam (2002). *Nieuwsblad Europa in Rotterdam*. mei 2002, nr. 36.
- OntwikkelingsBedrijf Rotterdam (2002). *Rotterdam in Europa....Europa in Rotterdam. Aanzet tot een sterkere betrokkenheid*. Rotterdam.
- OntwikkelingsBedrijf Rotterdam (2002). *De Rotterdamse inzet in de Europese Unie 2002-2005*. Bijlage vergadering.
- OntwikkelingsBedrijf Rotterdam (2003). *Inventarisatie Europese Aangelegenheden Gemeentelijke Diensten Rotterdam*, is nog niet af, eerste hoofdstuk.
- Padmos, B. (1998). *De scriptiesupporter. Een doeltreffende aanpak van je scriptie*. Leuven-Apeldoorn: Garant.
- Page, E.C.(1998). The Impact of European legislation on British public policy making: a research note. *Public Administration* 76.
- Pike, A. (1997). analyse van The regional world: Territorial development in a global economy van M. Storper. www.econgeog.org.uk
- Princen, S. en K. Yesilkagit (2004) Tussen Brussel en de Polder. De europeanisering van Politiek en Bestuur in Nederland. Een paper voor de NOB-conferentie van vrijdag 29 oktober 2004. Gevonden op de website. <https://ep.eur.nl/bitstream/1765/1746/2/NIG1-07.pdf>
- Rooij, R.A.A de (2003). *Nederlandse provincies en gemeenten in de Europese Unie*. Deventer: Kluwer.
- Ruijter, A., de (2000). *De multiculturele arena* (oratie). www.kub.nl
- Schendelen M.P.C.M, van (2000). De werkvloer van Europese beleidsvoering. In: P. Lehning, *De beleidsagenda 2000: strijdpunten op het breukvlak van 2 eeuwen*. Bussem: Coutinho.
- Scott, A.J. (1998). *Regions and the world economy. The coming shape of global production, competition, and political order*. Oxford: Oxford University Press.
- Sociaal en Cultureel Planbureau (2000). *Sociaal Cultureel Rapport 2000; Nederland in Europa*.
- SGBO (2001). *Europa gelokaliseerd*. Den Haag: VNG Uitgeverij.
- Smith, M.P. (2001). *Transnational Urbanism. Locating Globalization*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Storper, M. & A. Scott. (1995). The Wealth of Regions. Market Forces and policy imperatives in local and global context. *Futures*. vol.27, nr.5, pp 505-526.
- Swaan, A., de (1989). *Zorg en de staat: " Welzijn, onderwijs en gezondheidszorg in Europa en de Verenigde Staten in de nieuwe tijd*. Amsterdam: Bakker.
- Uitterhoeve, W. (1990). *De staat van Nederland. Nederland en zijn bewoners, de opmerkelijke feiten en hun samenhang*. Nijmegen: Sun.
- Verdonk, H. Beyond the urban forum. Integrating urban development policies. *MEMR Thesis series I 'Urban Management in Europe, towards a sustainable development'*, Rotterdam, Euricur, Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Vliet, F. van (1999). *The change agent en zijn resources. Een modelmatige benadering van regionale technologische veranderingsprocessen*. Delft: Eburon.

- Werts, J & L. Sengers. Europa best onbelangrijk, *Intermediair*, 1 juni 2004. Op de website van Intermediair.nl. <http://mmbase.intermediair.nl/artikel.jsp?id=68925>
- Warf, B. (2000). boekrecensie van The Regional World: Territorial Development in a Global Economy van M. Storper in *Economic Geography* vol.76, nr 1, pp 101-102.
- Zonneveld, W. *Europese integratie en de Nederlandse ruimtelijke ordening*.

Contactpersonen:

Dhr.	F. van Vliet	PIR	OBR
Mevr.	C. Pouw	PIR	OBR
Dhr.	H. van der Leek	PIR	OBR
Dhr.	M. Altunbas	EU-coördinatiepunt	OBR
Dhr.	C. de Lange	EU-coördinatiepunt	OBR
Dhr.	G. Oude Engberink	SoZaWe	
Dhr.	H. van Onna	SoZaWe	
Dhr.	F. Zwart	SoZaWe	
Dhr.	B. Jansen	GHR	
Dhr.	R. van den Heuvel	GHR	
Dhr.	T. Pangalila	GW	
Dhr.	W. de Haes	GGD	
Dhr.	P. Hoop	DSO	
Dhr.	H. van de Braak	BSD	

Websites Europa

- www.eu.nl
- www.europa.nl
- www.europa.eu
- www.europa.eu.int/comm/dg10/publications
- www.europa.eu.int/abc/index_nl.htm
- www.europa.eu.int/institutions/index_nl.htm
- www.europa.eu.int/comm/ggs/energy_transport/index_nl.htm
- www.europasite.net
- www.europasite.net/1980tot1988.htm
- www.europacentrum.nl
- www.europese-beweging.nl
- www.innovating-regions.org
- www.AIV-Advies.nl
- www.minbuza.nl
- www.nrc.nl
- www.siswo.uva.nl
- www.cic.rotterdam.nl
- www.cordis.nl

Websites Rotterdam

- www.rotterdam.nl
- www.stadhuis.rotterdam.nl
- www.portmanagement.nl
- www.portmanagement.com
- www.sozawe.rotterdam.nl
- www.obr.rotterdam.nl
- www.eur.nl/fsw/onderwijs/mcict/vragen/paper

Globalisering:

Webite OneWorld:2002-2004 OneWorld.nl

OneWorld.nl wordt ondersteund door de Nationale Commissie voor Internationale Samenwerking en Duurzame Ontwikkeling (NCDO) en HIVOS.

http://www.oneworld.nl/lagerhuis/p_faq_ns.asp?strRubricName=Globalisering, en

Website pandora:

- <http://users.pandora.be/wost/de%20rol%20van%20de%20instellingen.htm>

Website van De Nieuwe Wereld, programma van de VPRO. Bezocht op 22 februari 2003.

<http://dnw.vpro.nl/programma/dnw/index.shtml?2785571+2848289+39000552+3213378>

- Giddens, <http://student.scw.vu.nl>
- www.polity1.co.uk/giddens/pdfs/globalisation

Bijlage A

Europese Commissie 2004-2009

(http://europa.eu.int/comm/index_nl.htm)

Politieke directoraten-generaal

José Barroso	Voorzitter
Günter Verheugen	DG Ondernemingen en industrie
Jacques Barrot	DG Vervoer
Franco Frattini	DG Justitie, vrijheid en veiligheid
Viviane Reding	DG Informatiemaatschappij en media
Stavros Dimas	DG Milieu
Joaquín Almunia	DG Economische en monetaire zaken
Danuta Hübner	DG Regionaal Beleid
Joe Borg	DG Visserij
Janez Potočnik	DG Wetenschap en onderzoek
Ján Figel	DG Onderwijs, opleiding, cultuur en meertaligheid
Markos Kyprianou	DG Gezondheid en consumentenbescherming
László Kovács	DG Belasting en douane-unie
Neelie Kroes	DG Concurrentie
Mariann Fischer Boel	DG Landbouw en plattelandsontwikkeling
Charlie McCreevy	DG Interne markt en diensten
Andris Piebalgs	DG Energie
Vladimir Špidla	DG Werkgelegenheid, sociale zaken en gelijke kansen

Buitenlandse betrekkingen

Peter Mandelson	DG Handel
Benita Ferrero-Waldner	DG Buitenlandse betrekkingen en Europees nabuurschapsbeleid
Louis Michel	DG Ontwikkeling en humanitaire hulp
Olli Rehn	DG Uitbreiding

Algemene diensten

Margot Wallström	DG Institutionele betrekkingen en communicatiestrategie
Siim Kallas	DG Administratieve zaken, audit en fraudebestrijding
Dalia Grybauskaitė	DG Financiële programmering en begroting

Europese Commissie 1999-2004

Voorzitter

Romano Prodi

DG	Interne Markt	F. Bolkestein
DG	Belastingen en douane unie	F. Bolkestein
DG	Gezondheids-en consumentenbelangen	D. Byrne
DG	Concurrentie	M. Monti
DG	Vervoer en energie	L. de Palacio
DG	Pers en Communicatie	R. Prodi
DG	Economische en financiële zaken	P. Solbes Mira
DG	Financiële controle	M. Schreyer
DG	Begroting	M. Schreyer
DG	Handel	P. Lamy
DG	Buitenlandse Betrekkingen	C. Patten
DG	Informatiemaatschappij	E. Liikanen
DG	Ondernemingen	E. Liikanen
DG	Landbouw	F. Fischler
DG	Milieu	M. Wallstrom
DG	Onderwijs en Cultuur	V. Reding
DG	Onderzoek	P. Busquin
DG	Ontwikkeling	P. Nielson
DG	Personeelszaken en administratie	N.Kinnock
DG	Uitbreiding	G. Verheugen
DG	Vertaaldienst	
DG	Visserij	F. Fischler
DG	Justitie en binnenlandse zaken	A. Vitorino
DG	Werkgelegenheid en Sociale Zaken	A. Diamantopoulou

ⁱ Naar ‘*pot of gold mentality*’ van Williams geciteerd in “ *Europese integratie en de Nederlandse ruimtelijke ordening*”, W. Zonneveld, pag 53

ⁱⁱ Bauman ziet in globalisering niet zozeer ontstaan van nieuwe klassen, ongelijkheden en onzekerheden. Hij ziet een nieuwe hiërarchie ontstaan tussen sociaal en geografisch mobiele en immobiele. Bauman, Z., (1998). *Globalisation. The human consequences*. Cambridge, Polity Press.

ⁱⁱⁱ Artikel B en 3b van Verdrag Europese Unie. Het Verdrag definieert de Unie als een unie waar beslissingen zo dicht mogelijk bij de burgers genomen worden

^{iv} zie Eur-Lex, www.europa.eu.int.

^v www.eu.nl

^{vi} De periode 1989-1993 kende vijf doelstellingen en de periode 1994-1999 zelfs zes.

^{vii} Exclusief 18 miljard voor het Cohesiefonds, waar Nederland geen geld uit krijgt.

^{viii} Algemene Rekenkamer, EU-tendrapport 2003:118

^{ix} www.stadhuis.rotterdam.nl

^x Overgenomen uit ‘Buitenlandse betrekkingen gemeente Rotterdam’ (Bestuursdienst Rotterdam 2000).

^{xi} website: www.portofrotterdam.com

^{xii} Inmiddels is er een nieuwe directeur, die overigens het belang van Europa en ESF erkent, er is een ESF unit in opzet.